

**T.C.
EGE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Anabilim Dalı**

**AHMET FERİT TEK'İN HAYATI, SİYASİ FAALİYETLERİ VE
FİKİRLERİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Yenal ÜNAL

DANIŞMANI: Prof. Dr. Ahmet ÖZGİRAY

İZMİR-2006

TÜRKÇE ABSTRAKT (en fazla 250 sözcük): 7 Mart 1878’de, Bursa’da, doğan Ahmet Ferit, II. Meşrutiyet ve Cumhuriyet devirlerimizin en seçkin simalarından biridir. Fransa’da tahsili esnasında siyasete giren Ahmet Ferit Tek, 1908 yılında Meşrutiyet’in ilanından sonra ülkeye dönerek 1908–1913 tarihleri arasında Mülkiye Mektebi 18. asır siyasi tarih muallimliği yaptı. Dâhiliye Encümenine Azası olarak İdare-yi Umumiye-yi Vilayet ve İdare-yi Hususiye-yi Vilayet Kanunlarını hazırladı. 1912 tarihinde Milli Meşrutiyet Fırkası’nı kurdu, aynı yıl partinin yayın organı olarak İfham gazetesini çıkardı. İttihad ve Terakki Hükümeti’ni eleştirmesi üzerine 1914–1917 yıllarında sırasıyla Bursa, Sinop ve Bilecik’e sürgün olarak gönderildi. Dönüşünde Damad Ferit Paşa’nın II. Kabinesinde, Mayıs 1919–Temmuz 1919 tarihleri arasında Nafia Nazırı oldu. 9 Aralık 1919’da Milli Türk Fırkası’nı kurdu. 30 Mayıs 1920 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi’ne katıldı. 18 Temmuz 1920 tarihinde Maliye Vekilliği uhdesine verildi. İcra Vekilleri Heyetinin 26 Ekim 1921 tarihli kararıyla, Paris temsilciliğine atandı daha sonra Lozan görüşmelerine katıldı. 30 Ekim 1923’te kurulan İsmet Paşa’nın ilk Cumhuriyet Kabinesinde, ilk Dâhiliye Vekili oldu. Bu görevi sırasında 150’likler listesi ile 1924 yılında Köy Kanununu hazırladı. 6 Mayıs 1925–1932 tarihleri arasında Londra, 1932–1939 tarihleri arasında Varşova, 1939–1943 tarihleri arasında Tokyo Büyükelçiliği görevlerinde bulundu. 25 Kasım 1971’de, vefat etti.

İNGİLİZCE ABSTRAKT (en fazla 250 sözcük) : Ahmet Ferit TEK is one of the most distinguished person for The Second Constitution and Republican era, born on March 7th, 1878 in Bursa. He attended his political life while his education in France after proclaiming The Second Constitution and coming back the country, he worked as a history teacher for 18th century political history at Political Sciences School between 1908 and 1913. He constituted “General Province Administration” and “Private Province Administration” Laws as a member of interior board. He established “National Constitution Party” and published “İfham Newspaper” as publishing organ of the party in 1912. He exiled to Bursa, Sinop and Bilecik respectively between 1914 and 1917, after criticizing “Union and Progress Party”. In his returning, he took part in Damat Ferit Pasha’s The Second Cabinet as “Ministry of Public Works” between May and July 1919. He established “National Turkish Party” on December 9th, 1919. He attended “Turkish Grand National Assembly” on May 30th, 1920. He undertook the responsibility of “Ministry of Finance” on July 18th, 1920. By the decision of government on October 26th, 1921, assigned Paris representative and then attended “Lausanne Conference”. He performed as “Ministry of Interior”. In the İsmet Pasha’s the first republican cabinet, established on October 30th, 1923. He prepared “The List of 150’s” and “The Law of Village” during in his duty. He worked as an ambassador in London between 1925 and 1932, in Warshowa between 1932 and 1939, in Tokyo between 1939 and 1943. He died on November 25th, 1971.

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER.....	I
KISALTMALAR.....	III
ÖNSÖZ.....	IV
GİRİŞ.....	1

I. BÖLÜM

AHMET FERİT TEK'İN HAYATININ İLK DÖNEMİ

A- Yetiştği Çevre, Ailesi, Çocukluk Yılları ve Tahsili.....	6
---	---

II. BÖLÜM

AHMET FERİT TEK'İN SİYASİ HAYATI VE MESLEKİ FAALİYETLERİ

A- Siyasi Hayatı.....	10
1. Trablusgarb ve Fransa'daki Siyasi Faaliyetleri.....	10
2. Mısır Macerası, 1908 Meşrutiyet'in İlanı ile Yurda Dönüşü ve Milli Mücadele Dönemine Kadarki Siyasi Faaliyetleri.....	15
3. Milli Mücadele ve Cumhuriyet Dönemi Siyasi Faaliyetleri ile Hariciye Hizmetleri.....	19
B- Mesleki Faaliyetleri.....	37
1. Hazırladığı Kanunlar.....	37
2. İçinde Bulunduğu ve Kurucusu Olduğu Partiler.....	37
a. İttihad ve Terakki Partisi.....	37
b. Milli Meşrutiyet Fırkası.....	39
c. Milli Türk Fırkası.....	40

III. BÖLÜM

ESERLERİ VE MATBUAT FAALİYETLERİ

A- Eserleri.....	42
1. Makaleleri.....	42
a. Kuvvet ve Siyaset Muharebesi.....	42
b. Kanun-u Esasi-yi Vilayet.....	44
c. Türk Ocağı.....	44
d. 1972 Başında Dünya Umumi Siyaseti ve Türkiye.....	45
2. Kitapları.....	47
a. Turan.....	47
b. Tarih-i Siyasi.....	51
c. Tarih-i Medeniyet.....	53
3. Matbuat Faaliyetleri.....	54
a. Şura-yı Ümmet Gazetesi.....	54
b. Türk Gazetesi.....	57
c. İfham Gazetesi.....	60

IV. BÖLÜM

FİKİRLERİ VE MÜCADELESİ

.....	65
-------	----

SONUÇ.....	71
------------	----

BİBLİYOGRAFYA.....	76
--------------------	----

EKLER

a. İdare-yi Umumiye-yi Vilayet Kanunu.....	1
b. İdare-yi Hususiye-yi Vilayet Kanunu.....	15
c. Köy Kanunu.....	30
d. 150'likler Listesi.....	52
e. Emekli Sandığı Arşivi ile Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Belgelerinden Örnekler.....	58

KISALTMALAR

A.g.a.m.	:Adı Geçen Ansiklopedi Maddesi
A.g.d.	:Adı Geçen Dosya
A.g.e.	:Adı Geçen Eser
A.g.m.	:Adı Geçen Makale
Bca.	:Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi
Bkkk.	:Bakanlar Kurulu Kararlar Kataloğu
bkz.	:Bakınız.
bs.	:Basım
çev.	:Çeviren
d.	:Doğumu
ed.	:Editör
ö.	:Ölümü
s.	:Sayfa

ÖNSÖZ

Günümüzde yapılan Türk tarih incelemelerinde, yakın mazinin önemli siyasal olaylarının ortaya konabilmesi için, bu hadiselerde rol oynamış insanların biyografilerinin araştırılması büyük önem arz etmektedir. Bu nedenle son yıllarda bu alanda yapılan araştırmaların sayısı bir hayli artmıştır. Yüksek Lisans ders aşamasının sonunda, Hocam Prof. Dr. Tuncer BAYKARA, oldukça hızlı bir şekilde gelişen, tarihin bu alanında çalışmam konusunda tavsiyelerde bulundu. Tez konusu olarak da, bugüne kadar hayatı ve fikirleri hakkında etraflı ve sistemli bir araştırma yapılmamış olan, Ahmet Ferit Tek'i incelememi önerdi. Bu konuda Hocam Prof. Dr. İsmail AKA'nın da fikir ve tavsiyelerinden istifade ederek, Tez Hocam Prof. Dr. Ahmet ÖZGİRAY ile bu konuyu tartıştık. Prof. Dr. Ahmet ÖZGİRAY da bu konunun araştırılmasının yerinde bir karar olacağını belirtmesinden sonra araştırmalarımıza başladık.

Hayatıyla ilgili derli toplu herhangi bir çalışma bulunmayan büyük fikir ve devlet adamı Ahmet Ferit Tek, hakkında 2005 Haziran ayından başlamak üzere çalışmalarımıza yoğun bir şekilde başladık. Öncelikle, bu büyük devlet adamı hakkında çeşitli kitaplarda bulunan bilgileri topladık. Bu amaçla İzmir'de Ege Üniversitesi, Merkez Kütüphanesi ile İzmir Milli Kütüphanesi'nde bulunan bütün kitapları ve arşiv malzemelerini taradık. Ankara'da, Milli Kütüphane, Mikrofilm ve Kitaplık bölümlerinde, Türkiye Büyük Millet Meclisi Arşivinde, Emekli Sandığı ve Başbakanlık Cumhuriyet Arşivlerinde, Ahmet Ferit Tek ve hayatıyla ilgili kitap, makale, gazete ve belgelerin hemen hemen tamamını bir araya getirdik. Ahmet Ferit Tek'in kendi eserleri ile hayatı, dönemi ve fikirleri hakkında topladığımız yaklaşık 120 kaynak eser ile çok sayıda makale, gazete ve arşiv belgelerini itina ile birkaç defa inceledik.

Bu aşamadan sonra belirli bir plan çerçevesinde, yaptığımız araştırmaları bir bütüne dönüştürmeye çalıştık. Tezimizin I. Bölümünde Ahmet Ferit Tek'in Yetiştği Fikri Çevre ve Çocukluk Yıllarını inceledik. II. Bölümü Ahmet Ferit Beyin Siyasi ve Mesleki Faaliyetlerine ayırdık. III. Bölümde Eseleri ve Matbuat Faaliyetleri hakkında bilgi verdik. IV. Bölümde genel anlamda fikirleri ve hayat

mücadelesinden bahsettik. Çalışmamızın sonuna faydalı olması için arşiv belgelerini ekledik.

Yaptığımız bu çalışma sonunda Ahmet Ferit Tek'in 20. yüzyıl, Türkiye tarihinde ne kadar da önemli bir şahsiyet olduğu sonucuna vardık. Bu değerli fikir ve devlet adamı hakkında bugüne kadar etraflı bir çalışma yapılmaması nedeniyle incelememizin bu hususta büyük bir boşluğu dolduracağı kanaatindeyiz. Büyük bir vatansever olan Ahmet Ferit Tek, 94 yıllık ömrünün büyük bölümünü Devlet hizmetine adayan, gerek Osmanlı Devleti'nin son dönemleri ve gerek Cumhuriyetin ilk yıllarında yaptığı faaliyetleri ile herkes tarafından örnek alınabilecek ender bir şahsiyetlerden biridir. Bu çalışmamızla bu büyük insanın hayatını, genel olarak ortaya çıkardığımız kanaatindeyiz.

Tez konusunun saptanmasında katkı ve tavsiyelerde bulunan Hocam Prof. Dr. Tuncer BAYKARA'ya, her zaman fikirlerinden istifade etme olanağı bulduğum Hocam Prof. Dr. İsmail AKA'ya, biyografi alanında yaptığı büyük çalışmalarıyla tanınan Prof. Dr. Ali BİRİNCİ'ye bize verdiği tavsiyelerinden dolayı teşekkür ediyorum. Tezimizin yazılması esnasında yardımcı olan arkadaşım Ertuğrul POLAT'a, Ankara'da çalışmam nedeniyle İzmir'de Hocalarımla irtibatımı sağlayan arkadaşım Elif GÜRSOY'a teşekkür ediyorum. Hocam Prof. Dr. Ahmet ÖZGİRAY, Lisans döneminde olduğu gibi Yüksek Lisans döneminde de tez çalışmalarında beni teşvik ederek; katkı, destek ve tavsiyelerini eksik etmedi. Bu vesile ile tezimi baştan sona okuyarak eksik ve hatalarımı tespit eden, tezimizin şekillenmesinde emeği bulunan Hocam Prof. Dr. Ahmet ÖZGİRAY'a ayrıca teşekkür ve saygılarımı sunuyorum.

Yenal ÜNAL

GİRİŞ

Ortaya koyduğu siyasi faaliyetleri ile 20. yüzyıl Türk tarihinde çok önemli bir yer edinen Ahmet Ferit Tek, İkinci Meşrutiyet ve Cumhuriyet devirlerimizin en seçkin simalarından biridir.¹ Ahmet Ferit Tek, Osmanlı Devleti'nin 20. yüzyıl başlarındaki, çöküş döneminde ve Cumhuriyetin ilk yıllarında meydana gelen siyasi olayların içinde fiili olarak bulunmuştur. Jön Türk hareketi, İkinci Meşrutiyet'in ilanı, Balkan Savaşları, I. Dünya Savaşı, Milli Mücadele ve Cumhuriyet'in ilanı O'nun bizzat yaşadığı ve içinde bulunduğu büyük siyasi olaylardı.

Ahmet Ferit'in dünyaya geldiği ve gençlik yıllarını yaşadığı 1880'li ve 1890'lı yıllar Osmanlı Devleti'nin sosyal, ekonomik ve özellikle siyasi sancılar çektiği yıllardı. Bilindiği üzere Büyük Osmanlı Devleti, kuruluşuna müteakip, üç yüzyıl boyunca büyük bir inkişaf göstermiş ve üç kıtaya yayılarak bir Cihan Devleti hüviyetini kazanmış ancak bu büyük gelişme 17. yüzyıl sonlarında durmuştur. Devlet 18. ve 19. yüzyıllar boyunca sürekli bir gerileme dönemine girmiş; 16. yüzyıldan itibaren Kıta Avrupası'nda husule gelen coğrafi keşif hareketlerine, bilimsel ve iktisadi gelişmelere uzak kalmıştır. Bilim, iktisad, ticaret, askerlik ve sanayi gibi pek çok alanda Batı'nın oldukça gerisine düşen Osmanlı Devleti III. Selim* döneminden başlamak üzere büyük bir reform sürecine girmiştir. Padişah Nizam-ı Cedid hareketiyle Devletin bütün kurumlarını Avrupa ölçüsüne getirerek Batı'yı her alanda yakalamak istemiştir. O'nun bu çalışmaları, halefi II. Mahmud* tarafından devam ettirilmiş fakat uzun vadede sonuç alınamamıştır. Devletin sürekli bir gerileme dönemi içinde oluşu önlenememiştir. Devleti, bu vahim durumdan kurtarabilmek amacıyla yapılan reform hareketleri, II. Mahmud'un vefatını müteakip de sürdürülmüştür.

3 Kasım 1839'da ilan edilen Tanzimat Fermanı, Osmanlı ülkesinde, aynı zamanda yeni bir dönemi başlatmıştır. Bu döneme Tanzimat Devri bir başka ifade

¹ Necati Akder, **Seçkin Vatansever, Büyük Milliyetçi, Değerli Fikir ve Mefkûre Adamı Ahmet Ferit Tek Üful Etti**, Türk Kültürü Dergisi, 1971, Sayı 110, s. 116.

* III. Selim (D. 1761-Ö. 1808).

* II. Mahmud (D. 1785-Ö. 1839).

ile “Batı Himayesinde Osmanlı Devleti Dönemi” denilir. Bu dönemin kendine has bir renginin olmasına rağmen daha önceki reformlar gibi uzun vadede Devleti çöküşten kurtaramamıştır. Tanzimat Fermanı ile dil, din, ırk ayrımı gözetmeksizin herkese eşit hak ve özgürlükler adı altında birtakım haklar verilerek Avrupa Devletleri’nin destekleri sağlanmak amaçlanmışsa da Avrupalı Devletler her zamanki gibi Osmanlı Devleti’ndeki bu yeni gelişmeyi de kendi çıkarları doğrultusunda kullanmak istemişlerdir. Bu dönemde meydana gelen Kırım Savaşı’ndan, Osmanlı Devleti galip çıktığı halde masa başında bundan istediği gibi yararlanamamıştır. Ayrıca tarihinde ilk kez olmak üzere Fransa ve İngiltere’den borç para alarak borçlanmış, antlaşma metnine Islahat Fermanı sokulmuş, bu Fermanla Hristiyan tebaanın hak ve özgürlükleri güçlendirilerek teyit edilmiş ve bunlara yenileri eklenerek ilerde çok büyük bedeller ödenmiştir.

Bu arada, 1789 Fransız İhtilali ile önce Kıta Avrupası’na ve sonra tüm Dünyaya yayılan milliyetçilik akımları tüm büyük devletleri olduğu gibi içinde birçok etnik unsuru bulunduran Osmanlı Devleti’ni de derinden etkilemiştir ki 1856 tarihli Paris Antlaşması’na eklenen “Islahat Fermanı” bunu teyit etmektedir. Bundan başka 19. yüzyılın ikinci yarısında Devletin çeşitli coğrafyalarında sürekli isyanlar çıkmış ve bu isyanları bahane eden İngiltere, Fransa, Rusya, Avusturya-Macaristan gibi ülkeler sürekli Osmanlı Devleti’nin içişlerine karışmışlardır.

Yine bunlardan birinde 1876 yılında İngiltere, Fransa, Avusturya-Macaristan ve Rusya bu dönemde, Balkanlar’da çok artmış tedhiş hareketlerinin ortadan kalkması için Osmanlı Devleti’ni bu coğrafyada ıslahat yapmaya zorlamak istiyordu. Bunun için 12 Aralık 1876’da kendi aralarında bir ön toplantı yapıp, Osmanlı Devleti temsilcileriyle yapılacak ortak toplantı da ele alınacak konuları kararlaştırdılar. 19 Aralık 1876’da sadrazam olan Mithat Paşa*, Kanun-u Esasi (Anayasa) ile ilgili hazırlıklarını iletmişti. Balkanlardaki durum ve yapılacak ıslahatın konuşulacağı ortak toplantı günü olan 23 Aralık’ta Kanun-u Esasi ilan edildi. Türk delegesi Hariciye Nazırı Saffet Paşa “Osmanlı ülkesinde kişilerin Kanun-u Esasi teminatı altında olduğunu, bu sebeple artık toplantıya

* Mithat Paşa (1822–1884).

lüzum kalmadığını” söyleyerek toplantıyı terk etmişti. Oysa Avrupa Devletleri için mesele Kanun-u Esasi değil, oradaki Hristiyan halka yeni ayrıcalıklar verilmesiydi; kısaca eşitlik değil, aksine üstünlük isteniyordu. Avrupa Devletleri birkaç defa daha isteklerini kabul ettirebilmek amacıyla Osmanlı Devleti’ne başvurmuşlarsa da sonuç alamamışlar ve Avrupa Devletleri’nin isteklerini zorla kabul ettirmek isteyen Rusya 1877 yılında Osmanlı Devleti’ne savaş ilan etmiştir. Savaşta mağlup olan Osmanlı Devleti önce Ayastafanos ve sonra Berlin Antlaşmalarını imzalamak zorunda kalmıştır. Bu antlaşmalarla ekonomik, askeri ve sosyal açılardan Devlet çok büyük zararlara uğramış ve yeni açılmış olan Meclis süresiz olarak tatil edilmiştir.

İleryen yıllarda gerilemenin hatta çöküşün önü alınamamış 1881’de Tunus, 1882’de Mısır, 1885’de Doğu Rumeli elden çıkmış ve 1881’de Düyun-u Umumiye idaresi kurulmuştur. Bununla Devletin artık borçlarının faizini dahi ödemekten yoksun olduğu gerçeği somut olarak ortaya konmuş oldu. Bunlar, Osmanlı Devleti’nin, 20. yüzyıl başlarında parçalanmasına sonun bir başlangıcını oluşturmuştur.

Siyasi sahada bu gibi vahim siyasi gelişmeler yaşanırken Tanzimat ve Birinci Meşrutiyetle beraber gelen fikir ve düşünce akımları giderek feyz aldıkları bu iki büyük siyasi gelişmeye tesir etmeye başlamışlardır. Tanzimat ve Birinci Meşrutiyet Devri, özellikle daha sonraki olaylara öncelik etmesi ve yeni fikirleri olgunlaştırması bakımından büyük bir önem arz etmektedir. Tanzimat’ın ilanı ile Osmanlı Devletine, Batı kültürü, sadece askeri ve siyasi alanda değil; edebi, sosyal ve kültürel alanda da girmiştir. Bu dönemde Avrupa Kültürüyle sıkak temas kuran Osmanlı aydınları 19. yüzyıldaki kötü gidişin nedenlerini araştırıp, giderek daha fazla, siyasetle ilgilenmişler ve devlet adamları gibi çöküşün önüne nasıl geçileceğini araştırmışlardır. Takvim-i Vekayi, Tercüman-ı Ahval, Tasvir-i Efkar, Ceride-yi Havadis başta olmak üzere birçok gazete yayımlayarak ilk defa basın faaliyetlerine girişmişler; edebi alanda roman, hikaye gibi türlerde eserler vermeye başlamışlardır. Açıkça görüleceği üzere Batı Kültürü, hızla, Osmanlı aydınlarını derinden tesiri altına almıştır. Böylece Türk edebiyatçıları hayal

güçlerini kamçılacak ve düşüncelerini besleyecek yepyeni ve bambaşka bir kültürle karşı karşıya kaldılar. Önerine açılan bu yeni dünyayı anlamaları pek mümkün değildi; zira geçmişlerinde böyle bir hazırlık yoktu. Dolayısıyla, Türkçe olarak ifade etmeye başladıkları fikirler, kullandıkları kelimeler bile hazmedilmemişti. Fakat önemli olan “Vatan”, “Meşrutiyet”, “Meclis” gibi kelimeler kullanmaya başlamış olmalarıydı. Böylelikle 1860’larda Paris ve Londra caddelerinde gezinmeye başlayan ilk Genç Osmanlılar, zamanla Avrupa şehirlerinde kanıksanmış bir görünüme düşeceklerdi. İlk Genç Osmanlı gazetesi Hürriyet, 1864’te Londra’da Rıfat Bey’in yönetimi altında yayımlanmaya başladı ve hemen çevresinde bir Genç Osmanlı kolonisi oluştu. Bu kolonide Türk edebiyatının, yeni akımında başı çekenlerden Namık Kemal ve Ziya Paşa’nın yanı sıra, Mısır Hıdiv’i İsmail’in kardeşi Mustafa Fazıl Paşa, Nuri Bey, Reşat Bey ve Ali Suavi* de dâhildiler.

Başlangıçta edebi bir atılımdan ibaret olan Genç Türk hareketi zamanla politik bir nitelik kazandı. Batı Avrupa kurum ve geleneklerinin etkisi altında, Padişahların istibdadına son verilmesi ve Osmanlı Devleti’nin meşruti hükümetle idare edilmesi gibi istekler öne sürmeye başladılar. Batı Avrupa kurumları biçimsel olarak Osmanlı Devleti’ne aktarılsa güçlü, modern bir devletin kendiliğinden doğacağı inancı çok yaygındı. Onları izleyecek Jön Türk kuşakları gibi ıslahatı, kendi başına bir amaç olmaktan çok, can çekişen Devleti güçlendirecek bir araç olarak görmekteydiler. Ödünç alacakları Batı kurumları ile Batı’nın gittikçe artan saldırılarına karşı koyacak gücü kazanmak umundaydılar.

Yine daha sonraki kuşaklar gibi, Devlet içindeki zımnilerle işbirliği yapmaya hazırdılar. Ancak onlara, eşit haklara sahip ortaklar gözüyle bakmıyor ve bu açıdan da 1908 İhtilali’ni hazırlayanlarla da aynı tutumu paylaşıyorlardı. Amaçları Devleti güçlendirmektir; bu da Türklerin üstün durumu sürdürmek isteğini içeriyordu.

* Ali Suavi (1838–1878), Ziya Paşa (1825–1880), Namık Kemal (1840–1888).

Padişah Abdülaziz* dönemi, Genç Osmanlıları'nın politik faaliyetlerinin hemen hepsi ayrıcalıklı haklara sahip yabancı postaneler aracılığıyla Devlet sınırları içine soktukları gazeteleri yayımlamaktan ibaretti. Namık Kemal ve Şinasi Efendi, fikirlerini, kendi edebi yazılarına aktarıyorlardı fakat dar bir okuyucu çevresine sahiptiler. Yine de çalışmaları, taraftarlarını çok etkilemekteydi. Namık Kemal'in ilk defa 1873 yılında oynanan "Vatan Yahud Silistre" adlı melodramı, 1876 tarihinde Padişah olan II. Abdülhamid* döneminde de büyük ilgi gördü. Eser, II. Abdülhamid tarafından yasaklanmasına rağmen askeri okul öğrencileri arasında olağanüstü bir ün kazandı.² Namık Kemal yalnız siyaset adamı değil aynı zamanda bir edebiyatçıydı da. Çağdaş Türk edebiyatının doğuşunda büyük katkıları vardır.³

Yine yukarıda zikredilen Şinasi, Ziya Paşa ve Ali Suavi gibi büyük kişilerin yanı sıra Ahmed Vefik Paşa, Şemseddin Sami, Mizancı Murad, Ahmet Mithat* gibi aydınlar da kültürel anlamda büyük çalışmalara imza atarak halkı aydınlatmaya çalıştılar ki 1865'te resmi olarak faaliyet gösteren ve Genç Osmanlılar olarak adlandırılan bu aydınları, yüzyılın sonları ve 20. yüzyılın başlarında faaliyet gösteren Jön Türkler, onları örnek aldılar.

Hayatını, siyasi faaliyetlerini ve fikirlerini araştırdığımız büyük devlet ve fikir adamı Ahmet Ferit Tek işte bu siyasi ve sosyal ortamda dünyaya geldi. O'nun hayatını araştırırken başlangıç noktası olarak bu siyasi, sosyal ve kültürel dönemi ele alacağız.

* Abdülaziz (1830–1876).

* II. Abdülhamid (1842–1918).

² Ernest Edmondson Ramsaur, **Jön Türkler ve 1908 İhtilali**, çev. Nuran Ülken, İstanbul, 1972, s. 20–21.

³ Massamı Arai, **Jön Türk Dönemi Türk Milliyetçiliği**, çev. Tansel Demirel, İstanbul, 1994, s. 16.

* Ahmet Mithat Efendi (1844–1912), Şinasi Bey (1826–1871), Ahmet Vefik Paşa (1823–1891), Şemseddin Sami (1850–1904).

I. BÖLÜM

AHMET FERİT TEK'İN HAYATININ İLK DÖNEMİ

A. Yetiştği Çevre, Ailesi, Çocukluk Yılları ve Tahsili

Giriş kısmında genel olarak değindiğimiz üzere Ahmet Ferit Tek'in dünyaya geldiği yıllar Osmanlı Devleti adına oldukça önemli siyasi gelişmelerin yaşandığı yıllardı. 17. yüzyıldan sonra gerileyen Devlet, 19. yüzyılın ikinci yarısında dağılma dönemine girmişti. Devletin bütün coğrafyalarında tedhiş hareketleri baş göstermişti. Özellikle Balkanlar'da bu tedhiş hareketleri en son noktasına ulaşmıştı. Sırp, Bulgar, Boşnak, Karadağlı çeteler sürekli isyan ve kargaşa ortamı yaratıyorlar ve her geçen gün biraz daha bağımsızlıklarını elde etme aşamasına yaklaşıyorlardı. Devlet, siyasi ve ekonomik anlamda olduğu gibi askeri alanda da çok zayıfladığı için bu çetelerle mücadele etmekte zorluk çekiyordu. Değindiğimiz üzere Rusya, Avusturya-Macaristan, İngiltere ve Fransa gibi ülkeler bu tedhiş olaylarından yararlanarak, Hristiyan tebaayı hem daha çok kışkırtıyorlar ve hem de Osmanlı Devleti'nden parçalamak için çaba sarf ediyorlardı.

1875 ve 1876 yıllarında Balkanlar'daki vahim durum had safhaya ulaşmıştı. Özellikle Sırp, Karadağlı ve Bulgarlar Türk garnizonlarına saldırıyorlar ve bölge istikrarını ciddi ölçüde tehlikeye sokuyorlardı. Olayların önü alınamayınca Avrupa Devletleri, duruma müdahale etmek istediler. Bu arada yönetiminden memnun olunmayan Padişah Abdülaziz, tahttan indirilerek yerine V. Murad* tahta geçirildi. Akli dengesi bozuk olduğu anlaşıncı O, da tahttan indirilerek bu defa tahta aydınların da desteğini almış olan II. Abdülhamid getirildi. O'nun saltanatının ilk yılında, 23 Aralık 1876'da Kanun-u Esasi (Anayasa) ilan edilmiştir. Bu anayasa ile ilk kez Osmanlı Devleti'nin genel yapısı, organları, bunlar arasındaki ilişkiler, vatandaşların temel hak ve özgürlükleri bir kanun metni içerisinde düzenlenmiştir. 1831 tarihli Belçika ve 1851 tarihli Prusya anayasalarından yararlanılarak hazırlanan bu anayasada Padişah, kendi rızası ile bıraktığı bazı yetkileri dışında, tüm yetkileri elinde tutmaktaydı. 119 madde ve 13 bölümden oluşan Anayasa'nın Padişahın kutsal ve sorumsuz olduğu ilk

* V. Murad (1840–1904).

maddelerinden başlayarak, tümü gözden geçirildiğinde Padişahın büyük yetkileri olduğu anlaşılmaktadır. Anayasa'ya göre yürütmenin başı Padişaktır. Sadrazam ve Bakanları O, seçer. Bakanlar, Padişaha karşı kolektif olarak değil, tek tek sorumludurlar. Kanunları görüşülebilmesi için iki Meclis oluşturulmuştur. İkisine birden Meclis-i Umumi denilir ve bu parlamentonun ilk kademesi Heyet-i Mebusan adını almıştı. Diğer taraftan, üyelerini doğrudan doğruya Padişahın ömür boyu kaydıyla atadığı bir üst denetim organı olarak çalışan Meclis-i Ayan teşkil edilmişti. 20 Mart 1877'de 69 Müslüman, 46 gayrimüslimden oluşan 115 üyeli Meclis-i Mebusan ile 26 Meclis-i Ayan üyesinden oluşan ilk Meclis-i Umumi, Dolmabahçe Sarayında toplanmıştır. Kanun-u Esasi, ulusal bir ihtilal sonucu ilan edilmemiş olmakla beraber tüm halkın siyasi hakları yönünden eşitliği, devlet yönetimine katılması ve denetlemesi, parlamenter bir sisteme dayandırılmak isteniyordu.¹

Ne var ki Osmanlı aydınlarının büyük gayretleriyle tesis edilen Anayasalı sistem çok uzun ömürlü olamamıştır. Daha önce de değindiğimiz üzere Balkanlar'daki olayların önüne geçilmesi için Avrupa'nın önde gelen devletleri, Osmanlı Devleti'ne bir takım ıslahat tekliflerinde bulunmuşlardı. Kanun-u Esasi'nin ilanı ile Osmanlı Devleti de bu teklifleri reddetmişti. Rusya, Avrupa devletlerinin öncülüğüne soyunarak, bu teklifleri, zorla kabul ettirmek amacıyla 1877 yılında, Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etti. Hem Kafkas hem Balkan cephelerinde süratle ilerleyen Ruslar ancak İstanbul önlerinde barış teklifiyle durdurulabildi. Önce 3 Mart 1878 tarihinde Ayastafanos Antlaşması ve müteakip 13 Haziran 1878 tarihinde Berlin Antlaşması imzalandı. Bu savaşı ve sonuçlarını bahane gösteren Padişah 14 Şubat 1878'de Meclisi süresiz olarak tatil etti. Bu tarihten itibaren ordu içindeki hürriyetçi subayları ve sivil aydınları çeşitli yollarla sindiren II. Abdülhamid kendine özgü bir yönetim kurmuştur. Bu büyük siyasi gelişmelerden sonra da Osmanlı Devleti için ülke içinde ve dışında siyasi ve sosyal buhranların ardı arkası kesilmemiş; ilerde bu büyük buhranların içinde, kendini de bulacak olan Ahmet Ferit işte bu çok sıkıntılı yıllarda dünyaya gelmişti.

¹ Şeref Gözübüyük; Suna Kili, **Türk Anayasa Metinleri 1839–1980**, 2. bs. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1982, s. 27–42.

Ahmet Ferit, 7 Mart 1878 tarihinde, Bursa’da, İnanç sokağındaki 14 numaralı evde doğdu.² İstanbullu bir aileye mensuptu. Babası maliye muhasebecilerinden Mustafa Reşid Bey, büyük babası Kadı Asım Efendi, dedesi yeniçeri efendilerinden Sadık Efendi idi. Annesi Uludağ’ın güneyinde bulunan Adırnas köyünden şehit İbrahim Ağa’nın kızı Hanife Hanım idi. Hanife Hanım, Kadı Asım Efendi’nin evine evlatlık olarak gelip, orada Leyla adını almış ve evin oğlu ile evlenmişti. Reşid Bey ile Leyla Hanımın iki evladı oldu: Ahmet Ferit ve İbrahim Refet (merhum Dr. Refet Tek). Reşid Bey muhtelif Osmanlı vilayetlerinde muhasebecilik ile görevli iken, çocuklarını, kışın İstanbul’da ve yazın Bursa’da “Hanım nineleri” (baba-anne) Merkez Efendi zade Ümmü Gülsün Hanım büyüttü.³ Küçük yaşında İstanbul’a gelen Ahmet Ferit, tahsil-i iptidaiyyesini Darü’l-Feyz mektebi ile Gülhane Rüşdiyesi’nde tamamladı.⁴ İstanbul’da defterdarda bir evleri vardı. Buradan, beyaz bir Mısır eşeğine binerek, Ahmet Ferit, Rüşdiye’ye giderdi. Haliç’te kayıkla, gezer ve Kağıthane’de at koştururdu.⁵

Ahmet Ferit ilk ve rüşdiye tahsilini İstanbul’da yaptıktan sonra asker olmak hevesiyle girdiği Kuleli Askeri İdadisi’nden sonra 28 Nisan 1894’te Harbiye Mektebi’ne girdi. 17 Ağustos 1896’da buradan piyade asteğmen rütbesiyle mezuniyetini takiben Erkan-ı Harbiye Mektebi’ne kabul edildi.⁶ Genç zabıt bir sene Erkan-ı Harbiye sınıfında çalıştı.⁷

Bu esnada İstanbul’da bulunan, sırasıyla Mülkiye, Harbiye, Tıbbiye ve Hukuk talebeleri tarafından 1889 baharında Osmanlı İttihad ve Terakki Cemiyeti kurulmuş ve yurt dışına kaçan Jön Türklerin faaliyetleri hız kazanmıştı, talebeler arasında meşrutiyet taraftarı cereyanlar başlamıştı. 1897 kışında siyasi faaliyette

² Nevsal-i Milli, **Ahmet Ferit**, Dersaadet, R. 1330 (Miladi 1914), s. 185; Necati Akder, a.g.m, s. 116; Ali Birinci, **Tarihin Gölgesinde Meşahir-i Meçhuleden Birkaç Zat**, İstanbul, 2001, s. 196.

³ Emel Esin, **Ahmet Ferit Tek**, Türk Kültürü Dergisi, sayı 110, s. 137–138.

⁴ Nevsal-i Milli, a.g.e, s. 185; Necati Akder, a.g.m, s. 116.

⁵ Emel Esin, a.g.m, s. 138.

⁶ Ali Birinci, a.g.e, s. 196; **Emekli Sandığı Maliye Devir Emeklileri Servisi Tahsis Dosyası Sicil no: M0061565, Vatan Hizmet Tertibinden Bağlanan Emekli Sandığı Sicil no: (vh) 000339, Müddet Hizmet Cetveli.**

⁷ Nevsal-i Milli, a.g.e, s. 185.

bulundukları suçlamasıyla tevkif edilen 78 Harbiye, Tıbbiye ve Mühendishane talebesi, topçu, piyade, bahriye zabiti ve tabip arasında Ahmet Ferit de bulunuyordu.⁸ O, politika ile işgal töhmetiyle Taşkışla Divan-ı Harp Örfiyesine sevk olunmuş ve Divan-ı mezkûrun hükmüne müsteniden zabitlikten tard edilerek müebbeden ikamet cezasıyla Trablusgarp’a nefy ve teb’id edilmiştir.⁹

Aslında talebeler arasında gelişen bu siyasi cereyanlarla Ahmet Ferit’in bir ilgisi yoktu. Meşrutiyetçi öğrencilere karşı 1897 ve 1898 yıllarında takibat başlatılınca, arkadaşı Yusuf Akçura’yı* korumak isteği sonucunda Ahmet Ferit de tutuklandı. Arkadaşları ile beraber olmadığını söylemek onlara sadakatsizlik gibi görüneceğinden kendini savunmadı.¹⁰

Taşkışla’da 102 günlük bir mahkûmiyetten sonra bunlardan Ahmet Ferit’in de bulunduğu 77’si “Şeref” isimli vapurla, 8 Eylül 1897’de İstanbul’dan Trablusgarp’a sürüldüler ve 15 Eylül’de sürgün yerine vasıl oldular.¹¹

⁸ Ali Birinci, a.g.e, s. 196.

⁹ Nevsal-i Milli, a.g.e, s. 185.

* Yusuf Akçura (1876–1935).

¹⁰ Emel Esin, “**Ahmet Ferit Tek**” maddesi, Türk Ansiklopedisi, 1982, c. 31, s. 28.

¹¹ Ali Birinci, a.g.e, s. 196.

II. BÖLÜM

AHMET FERİT TEK'İN SİYASİ HAYATI VE MESLEKİ FAALİYETLERİ

A. Siyasi Hayatı

1. Trablusgarp ve Fransa'daki Siyasi Faaliyetleri

Siyasetle iştigal töhmetiyle yargılanıp Trablusgarp'a sürülen Ahmet Ferit, Yusuf Akçura ve diğer sürgünler, burada bir yıl zindanda kalmışlardır. Fakat sonradan 1898 senesi Ağustosunda umum arkadaşlarıyla birlikte affı şahaneye nail olmuş ve rütbesi iade edilerek Trablusgarp Fırkası Erkan-ı Harbiyesi'ne 9 Temmuz 1898'de memur olmuştur.¹ Ferit Bey, Erkan-ı Harbiye'de iki yıl hizmet etmiş ve bu zamanda bilhassa otuzuncu piyade livasının muallimliği vazifesini ifa eylemiş ve vazife-yi askeriyesi ile beraber siyasetle iştigal eylemiş olup Recep Paşa seryaveri merhum Şevket Bey'in başkanlığında bulunan İttihad ve Terakki yedinci şube azalığında bulunmuştur.²

Ekseri Trablusgarp, Meşrutiyet taraftarı kimselerin nefyedildiği ve böylece çoklukla bulundukları bir vilayet idi. Fırka kumandanı, Recep Paşa ve onun seryaveri Mahzar Paşazade Şevket Bey de Meşrutiyetçilerden idiler. Şevket Bey Trablusgarp'ta, İttihad ve Terakki Fırkası'nın yedinci şubesini kurmuş bulunuyordu. Bu muhitde, Ahmet Ferit ve Kuleli yıllarından beri en yakın arkadaşı olan Yusuf Akçura, yardım gördüler. Şevket Bey, Ahmet Ferit'i henüz çocuk olan kızı Müfide* ile nişanladı. Ahmet Ferit ve Yusuf Akçura gibi iki istidadlı gencin Avrupa'da tahsil görmesi istendi. İki arkadaş, 1900 yılında Trablusgarp kıyılarından bir kayığa binerek Tunus'a ve oradan Paris'e kaçtılar. Ahmet Ferit, Fransa'da bir taraftan siyasi faaliyetlere devam ederken diğer taraftan Paris Siyasi İlimler Mektebi'ne (Ecole Libre des Sciences Politiques)

¹ Nevsal-i Milli, a.g.e, s. 185; Ali Birinci, a.g.e, s. 196; Ali Çankaya, **Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler**, Ankara, 1968–1969, c. 2, s. 929; “**Ahmet Ferit Tek**” maddesi, Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, İstanbul, 1998, c. 8, s. 294.

² Nevsal-i Milli, a.g.e, s. 185.

* Müfide Ferit Tek (1892–1971).

devam ederek, 29 Haziran 1903'te okulu yedinci ve “ Mansion Honorable” ile bitirerek diploma almıştır.³

Ahmet Ferit'in Hocaları arasında ünlü tarihçi Albert Sorel ile İngiltere hakkındaki kitaplarıyla tanınan Emile Boutmy ve Ch. Dubois de bulunuyordu. Ferit Bey, Ecole Libre des Sciences Politiques Mektebi hocalarından, Avrupa ve Rusya'nın siyasi metotlarını, yüzyıllardan beri takip ettikleri gayeleri, Türkiye'ye karşı tutumlarını yakından öğrendi. Osmanlı Devleti'nin maruz olduğu hücumların, bazen O'nu parçalamak ve mirasına konmak için bir vesileden ibaret bulunduğunu da anladı.⁴

Bu arada Osmanlı Devleti'nin içinde pek çok yeni siyasi gelişme yaşanıyor. Daha önce değindiğimiz üzere Osmanlı aydınları ve devlet adamlarının baskısıyla Padişah II. Abdülhamid Kanun-u Esasi'yi ilan edeceğine söz vermişti. Tahta çıktıktan sonra sözünü tutmuşsa da Padişah, araya giren 93 (1877–1878) Harbi'ni bahane ederek Meclis'i süresiz olarak tatil etmiş ve Anayasal sistemin mimarı Mithad Paşa'yı da Taif'e sürgüne göndermişti. Fakat bu gelişmeleri yakından takip eden siyasi gruplar duruma müdahale etmek istemişlerdir. 1865'de kurulan Genç Osmanlı Cemiyeti'nin yerini 1880'lerden başlamak üzere, özellikle 1890'lı yıllarda başka cemiyetler almaya başlamıştır. Abdülhamid'in hükümdarlığı boyunca devlet içinde ve dışında çeşitli protesto grupları oluşturan liberaller Avrupa'da Genç Türkler adı altında birleşmişlerdir.⁵ Genç Türkler de Genç Osmanlılar gibi Osmanlı Devleti'nin kötü gidişinin nedenlerini araştırıp, birçok siyasi faaliyete girişmişlerdi. Onlar devletin Meşruti yönetimle idare edilmesi halinde, bulunduğu vahim durumdan kurtulabileceğine inanıyorlardı ve bu nedenle başlangıçta umut bağladıkları Padişahla, giderek sürtüşmeye başladılar. II. Abdülhamid ülkeyi kendi kurduğu sistemle, hiç kimseye bağlı olmadan yönetmek istiyordu. Genç Türkler (Jön Türkler) ise Anayasal sistemle yönetime ortak olmak istiyordu. Bütün bu gelişmeler Genç Türkler ile Padişahı karşı karşıya

³ Emel Esin, a.g.m, s. 138; Nevsal-i Milli, a.g.e, s. 185; Ali Birinci, a.g.e, s. 196; Ali Çankaya, a.g.e, s. 929.

⁴ Emel Esin, a.g.m, s. 138.

⁵ Stanford J. Shaw, Ezel Kural Shaw, **Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye**, 1982, c. 2, s. 310.

getirdi ve resmen devlet içinde barınamayan Jön Türkler, Fransa başta olmak üzere Avrupa'nın çeşitli ülkelerinde faaliyet gösterdiler.

Jön Türklerin ülke içinde faaliyet gösterebilen gizli bir kolu vardı ki bu grup ilerde devlet yönetimini ele geçirecek ve 20. yüzyıl başlarında O'nun mukadderatını tayin edecekti.

1889'da, İstanbul'daki Askeri Tıp Okulu'ndan (Mekteb-i Tıbbiye-yi Askeriye) bir grup öğrenci Abdülhamid'in tahttan indirilmesi amacını güden inkılâpçı bir örgüt kurarlar. Bu grubun ilk çekirdeği dört kişiden oluşur.⁶ Bunlar İbrahim Temo (Ohrili), Abdullah Cevdet (Diyarbakırlı), Mehmed Reşid (Kafkasyalı), Hüseyinzade Ali (Bakülü), İshak Sükutî (Arapkirli)'dir.* Örgütün ilk adı "Cemiyet-i Osmaniye İttihad ve Terakki" iken kısa bir müddet sonra "Osmanlı İttihad ve Terakki Cemiyeti" olarak değiştirilmiştir.⁷

Cemiyet, öğrenci çevrelerinde hızla üye kazandı ve İtalyan Carbonari örgütü örnek alınarak dört kişilik küçük, özerk hücreler halinde kuruldu. Bu dört kişiden her biri de gene dörder kişilik yeni bir hücre kurmakla yükümlüydü. Örgüt, Askeri Tıbbiye'nin çevresini çabucak aştı; Harbiye, Baytariye, Mülkiye, Bahriye, Topçu ve Mühendishane gibi o günün bütün yüksekokullarına sızdı.⁸ Kısa sürede çok büyük bir taraftar kitlesi oluşturdu ve zamanla önce Selanik ve çevresinde sonra İstanbul'da yayıldı. Bunu gören Padişah, onları takibata uğrattı ve bunlardan bazıları da faaliyetlerine Avrupa'da devam ettirdiler.

Avrupa'da siyasi faaliyetlere devam eden birbirinden farklı Jön Türk grupları vardı. Bunlar genel anlamda: Şura-yı Ümmet grubu, Prens Sabahattin* grubu, Abdullah Cevdet ve İctihad dergisi grubu, Murad Bey ve Mizan gazetesi grubu,

⁶ Stefanos Yerasimos, **Az gelişmişlik Sürecinde Türkiye**, 3. bs. İstanbul, 1980, s. 567.

* İbrahim Temo (1865–1939), İshak Sukuti (1868–1902), Hüseyinzade Ali (1864–1942), Abdullah Cevdet (1869–1932).

⁷ Enver Ziya Karal, **Osmanlı Tarihi**, Ankara, 1996, c. 4, s. 514.

⁸ Stefanos Yerasimos, a.g.e, s. 567–568.

* Prens Sabahattin (1877–1948).

Ahmet Rıza Bey* ve Meşveret gazetesi grubu.⁹ Bu gruplardan, Prens Sabahattin Bey, Paris’e geldikten sonra bütün çabasını bir “Jön Türk” Kongresi akdine hasretmiş ve bu konuda bin bir çareye başvurmuştur. Kongrenin akdi çeşitli memleketlerde bulunan bütün hürriyetperverlerin bir araya toplanmasına bağlıydı.¹⁰

Prens Sabahattin ve Lütfullah Beylerin bir bildirisiyle yapılan çağrı üzerine, I. Jön Türk Kongresi 4 Şubat 1902 tarihinde toplanmıştır. Kongre ayan üyelerinden, Türk muhibbi ve hürriyet dostu Mösyö Lafeuvre Contalis’in özel ikametgâhında toplanmıştır.¹¹ Kongreye iştirak eden ve Meşrutiyet hareketlerine karışmış başlıca şahsiyetler şunlardır: Prens Sabahattin, Ahmet Rıza, İsmail Kemal, İsmail Hakkı Paşa, Hoca Kadri, Halil Ganem, Mahir Said, Yusuf Akçura, Ahmet Ferit Bey, Ali Haydar, Hüseyin Siret, İbrahim Temo, Doktor Nazım, Doktor Refik Nevzat ayrıca Ermeni ve Rumların ileri gelenleri.¹²

Ahmet Ferit Bey, Paris’te tahsili esnasında bu kongreye davet edilmiştir. Bu durum O’nun Genç Türkler açısından ne kadar değerli biri olduğunu göstermektedir.

Mezkûr kongrede, Osmanlı unsurlarını oluşturan bütün milletler hemen hemen temsil edilmiştir. 60–70 kişiye varan bu kongreciler “Jön Türk” âleminin ve Padişah II. Abdülhamid muhaliflerinin en tanınmış simaları arasından seçilmişti.¹³ Kongre Prens Sabahattin Beyin güzel bir konuşmasıyla açılmıştır. Müzakere esnasında şu iki nokta üzerinde durulmuştur:

- a. Yalnız propaganda ve neşriyat ile inkılâp yapılmaz. Buna mebni askeri kuvvetlerin de ihtilal harekâtına iştiraklerini temine çalışmalı.
- b. Ecnebi hükümetlerin müdahalesini davet suretiyle memlekette ıslahat icrasına tevessül edilmeli.

* Ahmet Rıza Bey (1858–1930).

⁹ Tevfik Çavdar, **İttihad ve Terakki**, İstanbul, 1991, s. 18.

¹⁰ Ahmed Bedevi Kuran, **İnkılâp Tarihimiz ve Jön Türkler**, 2. bs. İstanbul, 2000, s. 189.

¹¹ Sina Akşin, **Jön Türkler ve İttihad ve Terakki**, İstanbul, 1987, s. 43; Ahmet Bedevi Kuran, a.g.e, s. 189.

¹² Enver Ziya Karal, a.g.e, s. 531.

¹³ Ahmet Bedevi Kuran, a.g.e, s. 189.

Birinci noktayı İsmail Kemal Bey ortaya atmıştı. İddiasına göre kendisi mühim bir askeri kuvveti temsilen kongreye iştirak etmişti. Bu meselenin umumi celsede müzakeresi makul olamayacağından, eğer heyeti umumiye tasvip ederse, intihapla gelmiş bir komiteye bu hususta izahat verebileceğini söylüyordu.

İkinci teklif Ermenilerden geliyordu. Onlar, II. Abdülhamid'in vaat ettiği ıslahatın şimdiye kadar yapılmadığını bundan böyle de yapılmayacağını, memlekette hakiki inkılâbın ecnebi müdahalesiyle kabil olabileceğini iddia ediyorlardı. Hatta Berlin Muahedesinin 61. maddesinin ve 11 Mayıs 1895 tarihli muhtıranın tatbikini istiyorlardı.

Bu vadide söz uzadığından kongre azaları arasında anlaşma sağlanamadı. Bu arada Prens Sabahaddin Beyin müdahalesi meseleyi tarafların, memnuniyetine mucip bir duruma sokmuştur. Prens Sabahaddin Bey, ecnebi müdahalesinin memleketimize daima zarar verdiğini ve bu defa da zarar vermesi melhuz bulunduğunu ve böyle bir talebde bulunmanın akli selim karı olmadığını söyledikten sonra, ancak ecnebi müdahalesine de ihtiyaç bulunduğunu ve bunu memleketimiz lehine çevirmek lazım geldiğini anlatmış ve düşüncesini şu suretle hülâsa etmiştir: “Biz memleketimizde bir ihtilal yapmak maksadıyla toplanmış bulunuyoruz. Lakin dâhilde ihtilal çıkarmağa muvaffak olduğu takdirde bu hareketin hüsnü suretle neticeleneceği muhakkak değildir. Kargaşalık esnasında herhangi ecnebi bir hükümetin kendi menfaati namına, içişlerimize müdahale etmesi muhtemeldir. İşte biz bu müdahaleyi önlemek için menfaati, menfaatimize uygun bir hükümetle daha evvelden anlaşmış olmalıyız. Yani dâhilde bir hareket vücuda getirdiğimiz vakit bundan istifade etmek emeline düşecek hükümetlerin müdahalesini bertaraf edecek, hür ve demokrat hükümetlerle şimdiden uyuşmalıyız ve bundan sonra ihtilal hareketine geçmeliyiz.”

Müzakere salonu bir müddet bu münakaşalarla çalkalandıktan sonra şu yolda yeni bir nokta-yı nazar hâsıl olmuştu: “Müdahaleci Olmayan” ve o zamanın diliyle “Ademi Müdahaleci” Prens Sabahaddin Beyin izah ettiği şekilde müdahaleye taraftar olanlar ekseriyeti teşkil ediyordu. Bu hizbi İsmail Kemal Bey

temsil ediyordu.¹⁴ Diğer taraftan bu görüşe şiddetle itiraz eden başka bir görüş hâsıl olmuştu. Bu grubun başını Ahmet Ferit Bey çekiyordu. Ahmet Ferit Bey, genç yaşı ile mütevazı mevkiine rağmen, Prens Sabahaddin'in ileri sürdüğü teklife itiraz etti. Ahmet Ferit Bey'in itirazı şu anlamda idi: "Ecneblerin müdahalesi işgal ve felaket getirir. Ancak ecnebilere menfaat temin eder. Bu sebepten, ecnebi müdahalesini istemek vatana ihanettir." Ahmet Ferit'in bu sözleri üzerine, Meşveret gazetesi naşiri ve müstakbel Ayan Reisi Ahmet Rıza Bey ve Boşnak Hoca Kadri Efendi de onu desteklediler. Türklerin bu tutumu üzerine, Ermeniler işbirliğinden vazgeçtiklerini ifade ettiler ve kongre dağıldı.¹⁵ Böylece Ahmet Ferit, Ahmet Rıza Bey'in de dâhil olduğu bir ekalliyet teşkiline sebep olmuş ve sonra o, ekalliyet ile beraber "Şura-yı Ümmet"i tesis ederek, mezkûr gazeteye muharrirlik etmeye başlamıştır.¹⁶

2. Mısır Macerası, 1908 Meşrutiyet'in İlanı ile Yurda Dönüşü ve Milli Mücadele Dönemine Kadarki Siyasi Faaliyetleri

Fransa'daki faaliyetlerini müteakip, sürgün ve firari olması hasebiyle Türkiye'ye dönemeyen Ahmet Ferit Bey, 1903 ile 1908 arasında Kazan'da Yusuf Akçura'yı ziyaret etti ve sonra da Mısır'a yerleşerek, Türk asıllı birkaç ailenin servetlerini idare eden daire müdürü sıfatı ile Kahire'de intisâr eden Türk gazetesinde Osmanlı siyaseti hakkında bir münakaşa açıldı. Yusuf Akçura'nın "Üç Tarz-ı Siyaset" adlı makalesi ile başlayan münakaşada tasavvur edilen üç siyaset tarzı Osmanlılık, İslamcılık ve Türkçülük idi. Akçura, Türkçülüğü tervîç ediyordu. Ali kemal din ve millet farkı gözetmeden Osmanlılığı istiyordu. Ahmet Ferit ise icaba göre uyularak realist siyasetleri öne sürüyordu. Daha sonraki ifadesi ile "Kayı Han Türklerinin... Muazzam ve muhteşem eseri" Türk devletinin korunması Ahmet Ferit'in önde gelen kaygısıydı.

Ahmet Ferit'in, Mısır'daki faaliyetleri sırasında, Şevket Beyin 1905'de Trablusgarp'ta vefatından iki yıl sonra, kızı Müfide Hanım, annesi ve

¹⁴ Ahmet Bedevi Kuran, **Osmanlı İmparatorluğunda İnkılâp Hareketleri ve Milli Mücadele**, İstanbul, 1956, s. 321-322.

¹⁵ Emel Esin, a.g.m, s. 138-139.

¹⁶ Nevsal-i Milli, a.g.e, s. 185.

kardeşleriyle birlikte Malta'ya giderek Ferit Beye mülaki oldu. Müfide Hanım ve Ferit Bey 1907 yılında İskenderiye'de evlendiler.¹⁷

II. Meşrutiyet'in 1908 yılında ilanı üzerine tam on bir sene önce ayrıldığı İstanbul'a geri dönen Ahmet Ferit, önce Şura-yı Ümmet'te başmakaleler yazmış, nihayet Ahmet Rıza Beyin teklifine uyarak 1909'da Meclis-i Mebusan başkâtipliğini kabul etmiştir.¹⁸

Ancak II. Meşrutiyet devrinde aldığı ilk resmi vazife Mekteb-i Mülkiye 18. asır siyasi tarih muallimliğidir. 1908 yılında başladığı bu göreve Mahmud Şevket Paşa'nın katli bahane edilerek İstanbul'dan uzaklaştırılmasına (1913) kadar devam etmiştir.¹⁹ Kütahya mebusu Saffet Paşa'nın istifası üzerine mebus seçilerek 18 Kasım 1909'dan itibaren meclis çalışmalarına katıldı.²⁰

Ahmet Ferit'in o günlerde en çok uğraştığı meseleler maliye ve hariciye konularına aittir. İlk hazırladığı projenin başında Ziraat Bankasının sermayesini arttırarak muamelelerinin genişletilmesini hedefleyen teklif gelir. Fakat proje reddedilmiştir. Ferit Bey umumi siyaset ve bütçe müzakerelerinde devamlı bir faaliyet sarf etmiştir. Umumi siyasette taşkınlıktan kaçınılmak bütçe işlerinde dengeyi korumak ihtiyacını savunmuştur. Aşarın tedrici süratte arazi vergisine çevrilmesini, gümrüklerde % 4 zamdan vazgeçilerek tarife usulünün tatbik olunmasını istemiştir. Dış siyasette evvelce devlet politikasını temellendiren esaslara dikkati çekmiş, İngiliz ve Rus İmparatorlarının Reval'de mülakatında beliren tehlikelere karşı uyanık davranılmak ihtiyacını savunmuştur.²¹

Bu arada Ferit Beyin düşünceleri gittikçe Osmanlıcılıktan uzaklaşmakta ve milliyetçi bir inkişaf takip etmekte idi. Münekkitt zekâsı ile İttihad ve Terakki Fırkasının tecrübesizlikten doğan hatalarını da görüyor, cesaret ve samimiyet ile

¹⁷ Emel Esin, a.g.m, s. 139.

¹⁸ Ali Birinci, a.g.e, s. 197; Emekli Sandığı Maliye Devir Emeklileri Servisi Hizmet Cetveli, a.g.d.

¹⁹ Ali Çankaya, a.g.e, s. 929; Ali Birinci, a.g.e, s. 197.

²⁰ Ali Birinci, a.g.e, s. 197; Emekli Sandığı Maliye Devir Emeklileri Servisi Hizmet Cetveli, a.g.d.

²¹ Necati Akder, a.g.m, s. 118.

onu açıkça tenkid ediyordu. Böylece, 1910'da Hüseyin Hilmi Paşa kabinesinin Maliye Nazırı Cavid Beyin bir kararı ile Fırat üzerinde seyr-i sefer hakkının İngiliz Lynch Şirketine verilmesine mecliste itiraz etmişti. Ferit Beyin ithamı üzerine Hüseyin Hilmi paşa istifa etmek isteyince, İttihad ve Terakki Fırkası, Ferit Beyin sözlerini geri almasını teklif etti. Ferit Beyin reddetmesi üzerine, kendisi fırkadan tard edildi. Buna rağmen, Ferit Beye kıymet veren Talat Paşa,* O'nu Dâhiliye Encümenine tayin ettirdi. Böylece Ferit Bey, "İdare-yi Umumiye-yi Vilayet" ve "İdare-yi Hususiye-yi Vilayet" Kanunlarını kaleme aldı. Meclis'te İttihad ve Terakki'yi açıkça tenkid etmesi üzerine 1909'da fırkadan çıkarılan Ahmet Ferit Bey, 1912 seçimlerinde ise meclis dışında bırakılan muhalifler arasında idi. Fakat politikadan uzaklaşmayan Ahmet Ferit Bey Yusuf Akçura, Müderris Zühdü Bey, Mehmed Ali ve Cami Beylerle birlikte 5 Temmuz 1912 tarihinde "Milli Meşrutiyet Fırkası"nı kurdu. Aynı yıl partinin yayın organı olarak 22 Eylül 1912 tarihinde "İfham" gazetesini yayına çıkarmaya ve "İfham Kütüphanesi" adı altında bir dizi kitap basmaya başladı. İfham Gazetesi yazarları arasında Mustafa Suphi*, Ethem Nejat ve Sadrettin Celal de bulunuyordu. Ferit Beyin kurduğu bu partinin genel siyaset temeli açıkça milliyetçilik umdesini ifade ediyor ve Osmanlı Devletini, ancak milliyetçilik umdesi ile birbirine bağlı, fakat bir derecede muhtar üç kısımdan ibaret bir camia olarak tarif ediyordu. Türkler, parti programında şu şekilde ifade edilmiştir: "Türkler, yüzyıllardır devletin hudutlarında çarpıştı, kendi illerini ihmal etmek zorunda kaldılar; Türk illerinin kalbi Anadolu bakımsızdır. Türklerin de milli kaderlerini düşünmesi saati çalmıştır".²²

Bu arada aynı yıl, 12 Mart 1912 tarihinde Türk Ocakları kuruldu. Teşebbüs Tıbbiye Mektebi talebelerinden geldi. Tıbbiyelilerin Murahhası Dr. Sabit Beydi. Şair Mehmed Emin, Dr. Akil Muhtar, Ağaoğlu Ahmet,* Hüseyinzade Ali, Yusuf Akçura ve Ahmet Ferit'ten oluşan yedi kişilik bir İdare Heyeti kurulup Ferit Bey

* Talat Paşa (1874–1921).

* Mustafa Suphi (1883–1921)

²² Emel Esin, a.g.m, s. 139.

* Ahmet Ağaoğlu (1869–1939), Mehmet Emin Yurdakul (1869–1944).

Reis seçildi. Bu örgüt, bu tarihten başlamak üzere çeşitli dönemlerde, çok önemli görevler üstlenmiştir.

O, bu siyasi faaliyetlere devam ederken bilindiği üzere 1911 yılında Trablusgarp ve 1912 yılında Balkan Savaşları çıkmıştır. Ferit Bey, Balkan Harbinde İhtiyat Erkan-ı Harbiye yüzbaşılığıyla Çatalca'da Karargâh-ı Umumi Erkan-ı Harbiye Birinci Şubesinde bir müddet bulunmuş ve 30 Mayıs 1913'te imzalanan Londra Antlaşması'nı müteakip yine gazetesinin başına geçmiştir.²³ Gazetesinde son gelişmeler hakkında İttihad ve Terakki'yi çok ağır ölçülerde tenkid etmiştir. O esnada İttihad ve Terakki Hükümeti, Maliye Nazırı Cavid Bey serbest-i ticaret (liberalizm); Ahmet Ferit Bey ise bilakis himaye (karma ekonomi) taraftarı idi. Milli faydayı, sanayinin teessüsünde görüyordu. Bilhassa un, pamuk ve şekeri Osmanlı memleketlerinin kendilerinin üretmesini istiyordu. Bu fikirlerin propagandası için “Üç Beyazlar” tabirini bulmuştu. Gazetesinde bu fikri yayıyordu. İttihad ve Terakki ise bu hareketi kendi siyasetine taarruz telakki etti.²⁴

İttihad ve Terakki siyasetini tenkid ettiği için Ahmet Ferit, Talat Paşa'nın dostluğunu muhafaza etmekle beraber Cemal Paşa'nın* husumetini çekmişti. Bunun işareti, kısa bir süre için Bursa'ya nefyedilmesi oldu. Mahmud Şevket Paşa'nın katli hakkında “İfham”da çıkan bir haber vesilesi ile de gazetesini 13 Haziran 1913'te kapatıldı.²⁵ 24 Haziran 1913'te önce Sinop'a ve müteakip 1915'te Bilecik'e gönderildi. Sürgün yıllarında en yakın arkadaşı ünlü hikâye yazarı ve edip Refik Halid Karay* idi.²⁶ Sinop ve Bilecik'te geçen sürgün yıllarında I. Dünya Harbi çıkmıştı. Eski Erkan-ı Harb Zabiti olan Ahmet Ferit'in orduya iltihak isteği reddedildi. Ahmet Ferit'in “Tekin” takma adı altında yazdığı “Turan” adlı eserini işte bu menfa yıllarında kaleme alınmıştır ki kitap 1330 (1914–1915)'da, İstanbul'da basılmıştır. Ahmet Ferit, Turan mefkûresini siyasi bakımdan tahlil ile Avrasya'nın muhtelif yerlerindeki Türk kollarının ayrı

²³ Nevsal-i Milli, a.g.e, s. 187.

²⁴ Ali Çankaya, a.g.e, s. 929.

* Cemal Paşa (1872–1922).

²⁵ Emel Esin, a.g.a.m, s. 29.

* Refik Halid Karay (1888–1965).

²⁶ Refik Halid Karay, **Milel Bab İlel Mihrab**, İstanbul, 1992, 2. bs., s. 43-149; Ali Birinci, a.g.e, s. 197;

devletler kurabilecekleri ümidini ifade ediyordu. Bu arada I. Dünya Harbinin, Türkiye aleyhine dönmesi üzerine 1917 yılında bir hükümet değişikliği tasarlayan Talat Paşa, Ahmet Ferit'i Bilecik'ten çağırıp bir siyasi parti kurmasını teklif etti. Böyle bir teşebbüste Türkiye için fayda görmediğini düşünen Ahmet Ferit, Bilecik'ten ne zaman ayrıldığı belli olmamakla beraber, o zaman istiklalini yeni elde eden Ukrayna'nın merkezi Kiev'e 15 Temmuz 1918'de başkonsolos olarak tayin edildi. Bolşeviklerin, Ukrayna'yı işgali üzerine vazifeden ayrılarak 1919 yılında İstanbul'a döndü.²⁷

3. Milli Mücadele ve Cumhuriyet Dönemi Siyasi Faaliyetleri ile Hariciye Hizmetleri

Ahmet Ferit Bey, Kiev'den döndüğünde 30 Ekim 1918 tarihli Mondros Ateşkes Antlaşması imzalanmıştı. Ülke içinde meydana gelen büyük siyasi olaylardan II. Meşrutiyet'in İlanı, 31 Mart Vakası, Trablusgarp ve Balkan Savaşları ile I. Dünya Savaşının akıbetinde Osmanlı Devleti, parçalanma döneminin son safhasını yaşıyordu. Ferit Bey, 1902 yılında yapılan Jön Türk Kongresinde ileri sürdüğü görüşlerinde haklı çıkmıştı. Yabancı müdahalesi ile devlet parçalanmış ve Türk insanı bin bir çeşit acıya boğulmuştu. Bu koşullar altında bile olsa Ahmet Ferit Bey, yine vazife alarak vatanına hizmet etmekten geri durmamıştır. Ahmet Ferit Bey, ülkenin düşman işgali altında bulunmasını bir türlü sindiremiyordu. Nitekim 15 Mayıs 1919'da İzmir'in Yunanlılar tarafından işgal edilmesi üzerine 19 Mayıs 1919 tarihinde Fatih Mitingi'nin toplanmasını sağladı.

İstanbul'da, milliyetçi gruba katılan Ahmet Ferit, onların temsilcisi olarak Damad Ferit Paşa'nın* II. Kabinesinde, 21 Mayıs 1919–20 Temmuz 1919 tarihleri arasında Nafia Nazırı olarak bulundu ve bir müddet Maliye Nezaretine (Mayıs-Temmuz 1919) vekâlet etti.²⁸ Ahmet Ferit Bey, Damad Ferit Paşa kabinesinin

²⁷ Emel Esin, a.g.a.m, s. 29; Fahri Çoker, **Türk Parlamento Tarihi Milli Mücadele ve TBMM Dönemi**, c. 3, s. 495; Emekli Sandığı Maliye Devir Emeklileri Servisi Hizmet Cetveli a.g.d.

* Damad Ferit Paşa (1853–1923).

²⁸ Tefik Bıyıklıoğlu, **Atatürk Anadolu'da (1919-1921)**, Ankara, 1981, c. 1, s. 66; Ali Fuad Türk geldi, **Görüp İşittiklerim**, 2. bs., Ankara, 1951, s. 213; Ali Birinci, a.g.e, s. 197; Emel Esin,

siyasetine intibak edememişti. Türkiye’yi işgal eden devletlerin mümessillerine karşı güdülen tutum Ahmet Ferit Beyin ağına gidiyordu. Sevr Antlaşmasının müzakerelerine hazırlanılması keyfiyeti Ahmet Ferit Beyin istifasına sebebiyet verdi.²⁹

Son gelişmeler karşısında boş durmak istemeyen Ahmet Ferit, 9 Aralık 1919’da Mehmed Emin Yurdakul, Ahmet Hikmet Bey,* Zühtü İnhan, Yusuf Akçura, İsmail Hakkı Baltacıoğlu ve Mehmed Emin Erişirgille birlikte Milli Türk Fırkasını kurmuştur. Parti, mütarekenin işgalci ve kozmopolitik iklimi içinde Türkçülüğü sürdürmek amacındadır.³⁰ Bu partinin yayın organı olarak 23 Temmuz 1919 tarihinden itibaren İfham gazetesini yeniden çıkarmaya başlamıştır.

Birinci yayın devresinde bu faaliyete Mustafa Suphi, Ethem Nejat, Sadrettin Celal katılmışlardır. O yüzden gazeteyi komünistlikle suçlamaya kalkışanlar çıkmıştır. Fakat Ferit Beyin değişmez şiarı, milliyetçiliği, fikir hürriyeti kadar yüksek hamiyetine toz kondurulamamıştır. Kendisinin fikir ve mefkûre tesanütünde milliyet şuuruna ne derece sahip olduğunu takdir edenler etrafında toplanmakta gecikmemişlerdir. Başta aziz eşi Müfide Ferit Tek olmak üzere Mehmed Emin Yurdakul, Yusuf Akçura, Hamdullah Suphi, Ömer Seyfettin, Hüseyin Ragıp,* Haşim Nihat, O’nun davasını hararetle desteklemişlerdir. Bu davanın temeli o zamanki manda propagandasına mukavemet azmidir. Ahmet Ferit Bey, 19 Mayıs 1919’da Samsun’a çıkarak, yer yer belirmiş Milli Mücadele teşebbüslerini teşkilatlandırmaya koyulan, Erzurum ve Sivas Kongreleriyle millet iradesini bir merkezde toplamağa çabalayan Atatürk’ü, hiç bir şeyden çekinmeksizin desteklemiştir. O’nun Kuva-yı Milliye adına yayınladığı beyannameyi 9 Ekim 1919’da gazetesine aldığı gibi, 19 Ekim 1919 tarihli bildirisini, 20 Ekim 1919’da basarak halkı uyarmıştır. Ayrıca katıldığı Milli Türk Fırkasının beyannamesini 22 Ekim günü ilan etmiş, İstanbul adaylarını, aralarında

a.g.m, s. 140; Emekli Sandığı Maliye Devir Emeklileri Servisi Hizmet Cetveli a.g.d; Refik Halid Karay, a.g.e, s. 167-168-169.

²⁹ Emel Esin, a.g.m, s. 140.

* Ahmet Hikmet Müftüoğlu (1870–1927).

³⁰ Tarık Zafer Tunaya, **Türkiye’de Siyasal Partiler II**, İstanbul, 1986, s. 531.

* Hüseyin Ragıp Baydur (1890–1955), Hamdullah Suphi Tanrıöver (1885–1966), Ömer Seyfettin (1884–1920).

kendisinin de bulunduğu Mehmed Emin Yurdakul, Yusuf Akçura, Adnan Adıvar,* Mustafa Zühtü ve İsmail Hakkı'dan mürekkep bir heyet halinde tanıtmıştır. 18 Ağustos 1919 tarihinde yayınlamaya koyulduğu haftalık edebi ilavede Ömer Seyfettin, Mehmed Emin Yurdakul, Hamdullah Suphi, Orhan Seyfi Orhon, Ruşen Eşref, Halid Fahri Ozansoy, Şukufe Nihal Başar, Feyzullah Sacid, Ahmed Refik Altınay, Ali Ekrem Bolayır, İbrahim Alaattin Gövsa, Fazıl Ahmed Aykaç, Falih Rıfkı Atay* imzaları da faaliyetine taze güç katmıştır.³¹

Bu arada, 12 Ocak 1920'de toplanacak Meclis-i Mebusan için Kütahya mebusluğuna tekrar adaylığını koyan Ahmet Ferit, İttihad ve Terakki eski mensuplarının desteklediği Kara Kemal Beye karşı seçimi kaybetti. Ferit Bey kendine has açık gönlü ile kendi yenilgisini ve İttihatçı galebesini “Fikrin Zaferi” adlı makale ile İfham gazetesinde tebcil edince, İttihatçılar bu sefer O’nu desteklediler ve 15 Ocak 1920’de İstanbul mebusu seçildi.³² Ferit Bey, İstanbul mebusu iken, 16 Mart 1920 tarihinde işgalci kuvvetler Osmanlı Meclisini basmış ve mebusların bazılarını tevkif ederek Malta’ya sürmüştü. Tesadüfen o gün mecliste bulunmayan Ferit Bey de aranmakta idi. İfham gazetesinde ateşin üslubu ile milliyetçi tutumu yayan ve Kuva-yı Milliye’nin beyannamelerini çekinmeden neşreden Ferit Bey “Aznavur Mahkemesi” tarafından mahkûm edildi. Ferit Bey ilk önce dost ve akraba evlerinde, sonra kendi evinin çatı arasında saklandı. Kalamış’taki bu ev Osmanlı polisi tarafından basıldı. Fakat Müfide Hanımın sitemkâr sözlerine muhatap olan polisler Ferit Beyi bulamadılar veya bulmadılar. O, arada Kuva-yı Milliye ile Fransızlar arasında bir anlaşma yapıldı. Bazı Fransız esirlerine karşılık, diğer iki vatanperveri ile Ferit Bey, Boğaziçi’nde bir dost yalisından alınarak bir Fransız muhribine getirildi ve Mudanya’ya götürüldü.³³

Ahmet Ferit Tek, çok daha sonradan başından geçen bu önemli olayı şu şekilde mütalaa etmiştir: “Ankara Hükümeti teessüs ettiği zaman, ben İttihad ve Terakki İstanbul Mebusu olarak İstanbul’daydım. İşgal Hükümeti, İstanbul’da

* Abdülhak Adnan Adıvar (1882–1955).

* Falih Rıfkı Atay (1894–1971).

³¹ Necati Akder, a.g.m, s. 119–120.

³² Ali Birinci, a.g.e, s. 197.

³³ Emel Esin, a.g.m, s. 140.

bulunan bütün mebusları, tevkif edip Malta'ya sürüyordu. Bu yüzden ben de gizli ve saklıydım. Bu arada Ankara'dan haber geldi. Sizi biz İstanbul'dan, Ankara'ya naklettireceğiz diye. Ankara Hükümeti, o zaman birkaç Fransız zabitanı yakalamış. Onları iade ediyorlarmış. Fransızlara şart koşmuşlar. İstanbul'da üç kişimiz var, bunları alıp gelir misiniz diye. Fransızlar bunu kabul etmişler ve mukavele olmuş. O üç kişinin arasında ben de vardım. O zaman Fransızlar bize müracaat ettiler. Sizi alıp götürüleceğiz diye, biz de kabul ettik. Çengelköyü'nde bir dostumuzun yalısında bekledik. Fransızlar bir sandal gönderdiler, beni oradan aldılar. Götürdüler küçük bir Fransız gemisine. Kabataş'ın önünde duruyordu, koydular ve onunla bizi Mudanya'ya götürdüler. Mudanya'ya gittiğimiz zaman, tabii Anadolu Hükümeti'nin himayesine, muhafazasına geçtik. Binaenaleyh Hükümet beni oradan aldırdı, Ankara'ya götürdü. Arabayla gittik. Atatürk, daha evvel bize mektup göndererek, çağırmıştı. O'nun Nutkunda vardır. İki-üç kişiyi İstanbul'dan çağırıyordu. Onun içinde ben de vardım. Fakat burada esaret altında olduğumuz için, tabii o zaman gidememiştim Ankara'ya. Bu defa gittik ve mülaki oldum. Mebus olduğum için, İstanbul Mebusu olarak iştirak ettim Meclis'e. Bu suretle vaki oldu Ankara'ya gidişim.”³⁴

Yine bu konuyla ilgili olarak Mustafa Kemal Paşa 15. Kolordu Kumandanlığına şu telgrafi çekmiştir:

“İstanbul'dan Anadolu'ya Kaçan Mebus ve Gazeteciler³⁵

(26.III.1920)

15. K. Kumandanlığına gönderilen şifre

Ankara: 26.3.1336

15. Kolordu Kumandanlığına

Bugün Gebze'nin Kuşçu mevkiinden hareket eden Trabzon Mebusu Hüsrev Beyden alınan şifre ile malûmat hulasasına nazaran İstanbul'dan birçok münevveran ve zabitan Anadolu'ya hareket ediyor. Ahmet Emin, Yunus Nadi, Celal Nuri, Ahmet Ferit, Rıza ve Nuri Beylerin firarları..... edilmiştir. Veliaht hazretlerinin de Anadolu'ya geçmek istediği anlaşılmıştır. İstanbul'dan, Gebze'ye

³⁴ Nalân Seçkin, **İlk Meclis'den Kalanlar (1920–1970)**, 1970, s. 29–30.

³⁵ **Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri (1917–1928)**, Ankara, 1964, c. 4, s. 273.

kadar menzil yolu..... Daha şark aksamında köylü vesaitinden istifade için mühimce bir paraya ihtiyaç vardır. Parasızlık bu babda müşkülât ihdas ediyor. Bu malumat sureti mahremanede arz edilmiştir.

Heyet-i Temsiliye namına
M. Kemal”

Ferit Bey, 30 Mayıs 1920 tarihinde Ankara’ya gelerek, bu meşakkatli yolculun sonunda Büyük Millet Meclisi’nde İstanbul Mebusu olarak yerini aldı.³⁶ Ferit Bey sahip olduğu derin siyaset bilgisi ve kültürü ile kısa zamanda burada da kendini kabul ettirdi. 18 Temmuz 1920 tarihinde Maliye Vekilliği uhdesine verildi.³⁷ Bilindiği üzere bu yıllar sömürgeci devletlere karşı Milli Mücadele’nin verildiği yıllardı. Anadolu coğrafyası, Fransız, İngiliz, Yunan ve İtalyan askerleri tarafından işgal altına alınmıştı. Ülkede çok büyük sıkıntılar yaşanıyordu. Ancak eşsiz devlet adamı Mustafa Kemal Paşa’nın büyük cesaretiyle bu devletlere karşı amansız bir mücadele örneği verilmekteydi. Anadolu’yu düşmandan temizlemek ve yeni bir devlet kurmak amacıyla girişilen Milli Mücadele boyunca, Türk insanı çok büyük sıkıntılara göğüs geriyordu. Ahmet Ferit Bey bu ortamda Maliye Vekâleti gibi o dönem için hemen hemen en önemli vekâletlerden birini idare edecekti. Ankara Hükümetinde başladığı bu görevinden istifa edeceği 16 Mayıs 1921 tarihine kadar çok verimli çalışmış, iç ve dış kaynaklardan elde ettiği tüm gelirle devletin mali durumunu yeteri konuma getirmek için çabalamıştır. Ferit Bey, ağır mali işlerle uğraşırken diğer taraftan meclis içi ve meclis dışındaki kişilerle mali sorunlar nedeniyle hararetli tartışmalara da girmek zorunda da kalmıştır. Bu tartışmaların birinde Ferit Bey, Çerkez Ethem’le* muhatap olmak zorunda kaldı. Bilindiği gibi Çerkez Ethem, düzenli orduya geçilmeden önce Türkiye’nin sahip olduğu Kuva-yı Milliye birlikleri içerisinde en büyük askeri gruba sahip olan kişiydi. 1920 yılında çıkan pek çok isyanı bastırmış ancak Büyük Millet Meclisi, emri altına girmek istememesinden dolayı düşman tarafına geçerek, Ulusal birliklerle çarpışmıştır. Ferit Bey, Çerkez Ethem’le aralarında

³⁶ Metin Aydoğan, **Yönetim Gelenekleri ve Türkler**, 2. bs., İzmir, 2004, c. 2, s. 908.

³⁷ Emel Esin, a.g.m, s. 140; Baskın Oran, **Türk Dış Politikası**, 8. bs., İstanbul, 2003, c. 1, s. 97-98.

* Çerkez Ethem (1885–1948).

geçenleri şöyle anlatmaktadır: “Çerkez Ethem, devlet gelirlerine el koyuyordu. Mesela bir yerde tütün bulsa hemen alıyor ve paraya çeviriyordu. Ben ondan evvel davranıp tütünleri kaldırtmaya başladım. Bir gün bana bir telgraf çekti: (Sen orada bülbül gibi öterken, biz canımızı ortaya koymuş, çarpışıyoruz. Ankara’ya gelince bunun hesabını sorarım) diyordu. Hakikaten bir süre sonra Ethem Ankara’ya gelmişti. Bir akşam Vekâletten fayton ile evime gidiyordum. Şimdiki Ulus meydanında Ethem’in adamları arabayı durdurdular, beni indirmek istediler. Ben direndim. Maliye Vekiliyim, devlet adamıyım nasıl indirirsiniz, diyordum. Onlar da Ethem’in istasyonda beni istediğini, böyle emir aldıklarını söylüyorlardı. Neyseki o sırada bir iki polis göründü, birkaç kişi peyda oldu. Onların müdahalesiyle kurtuldum.”³⁸ Bu gibi sert tartışmalarla karşılaşan Ahmet Ferit Beyin, Maliye Vekilliği döneminde yaptığı en önemli icraat Kuva-yı Milliye hükümetinin ilk bütçesini tanzim etmesi olmuştur.³⁹

Türkiye Büyük Millet Meclisinde ilk bütçe müzakereleri Ocak 1920’de Meclis açıldıktan 8,5 ay sonra başlamıştır. Hala maliyede para yoktu. Subay ve memurların bir aylık maaş tutarı olan 1,5 milyon lira bulunup verilemediği gibi ordunun zaruri ihtiyaçları için verilmesi icap eden 1.400.000 lira bile temin edilemiyordu. Bütçe müzakereleri başlarken sadece ordunun aylık masrafı (maaş, iâşe, ibate ve esliha masrafları) 4; yıllık masrafı 48 milyon lira tutuyor ve 46 milyon liradan ibaret devlet gelirlerini geçiyordu. Bütçe müzakereleri başlayınca Maliye Vekili Ferit Bey, bütçeyi sunuş konuşmasında: “Arkadaşlar, Türkiye’nin gelirleri 46, giderleri 60 milyon lira olup 14 milyon açığımız var. Düşmanımız Yunanistan’ın ise 115 milyon geliri, 42 milyon gideri vardır. Yunanistan sadece ordu masrafları için 55 milyon ayırmıştır. Bizim ordumuzun yıllık masrafı 48 milyon olmakla beraber, 30 milyon ayırabilsek, çok ayırdık diyebiliriz. Bu para ise bütçemizde yoktur. Fevkalade zamanlara has tedbirlere tevessül etmezsek, lazım olan parayı da bulacağımızı sanmıyorum, diyerek ekonomik durumu bütün çıplaklığıyla izah etmiştir. Bunun üzerine:

³⁸ Sabahattin Selek, **Anadolu İhtilali**, İstanbul, 2000, c. 1, s. 140.

³⁹ Emel Esin, a.g.a.m, s. 29.

- a. Vergi Kanunları değiştirilerek, mevcut vergiler arttırıldığı gibi yeniden bazı vergiler tarhedildi.
- b. Sınırımız belli olmadığı halde, gümrük vergisi konuldu.
- c. Şimdilik dış borçları ve Düyun-u Umumiye faizlerini vermemek, bunları bütçeye gelir kaydetmek esası kabul edildi.
- d. Dışarıdan yardım (Rusya'dan) ve teberru (Hindistan'dan) şeklinde gelen paraların, gelir kaydedilmesi yolu tutuldu.
- e. İcabında halktan toplanacak olan “ayni ve nakdi” yardımların da bütçeye gelir kaydedilmesi esası kabul edildi.

Buna rağmen Maliye Vekâleti hiçbir zaman para sıkıntısı çekmekten kurtulamamıştır. Bilhassa Büyük Taarruz hazırlıklar devresinde maliyedeki para sıkıntısı had safhaya yükselmiş bulunuyordu. Sık sık tahsilât isteniyor, maliye kasasına gelen paralar, hemen harcanıyordu.⁴⁰

Maliye Vekilliği gibi çok o dönem için bir görevi üstlenen Ahmet Ferit Bey, Mayıs ayındaki bütçe görüşmelerinde çıkan anlaşmazlık sonucunda ise diğer vekillerle birlikte 16 Mayıs 1921 tarihinde istifa etti. Bu tarihten itibaren bir süre herhangi bir görev almadı. Bu arada Sakarya Meydan Muharebesi'nin kazanılmasını müteakip Büyük Millet Meclisi Hükümeti ile Fransızlar arasında sulh müzakerelerini yürütmek üzere Franklin Bouillon, Ankara'ya gelmişti. Ekim 1921'de bir gizli celsede, Türk murahhasları, varılan anlaşma hakkında meclise bilgi verdiler. Fransız matbuatını yakından takip eden Ferit Bey, Fransız Başvekili Briand'ın beyanatından Fransızların bizim murahhasların sandığından daha fazla Türkiye lehinde şartlara razı olacaklarını bilmekte idi ve Briand'ın beyanatını Meclise okudu. Türk murahhasları çekilmek isteyince, Mustafa Kemal Paşa müzakereleri şahsen idare edeceğini beyan etti. Böylece cenup hududumuzun bazı illeri Türkiye dâhilinde kalmış oldu.⁴¹ Ferit Bey, Maliye Vekilliğinden sonra Milli Mücadele devam ederken yine çok önemli bir vazife üstlenerek, İcra Vekilleri

⁴⁰ Tahsin Ünal, **Milli Mücadele'de Ekonomik Durum**, Türk Kültürü Dergisi, 1972, sayı 118, s. 961–962.

⁴¹ Emel Esin, a.g.m, s. 140–141.

Heyetinin 26 Ekim 1921 tarihli kararıyla, Paris temsilciliğine atandı ve milletvekilliğini koruyarak izinli sayıldı.⁴²

Ferit Bey başkâtip olarak Hüseyin Ragıp Baydur'u da yanına alıp Ankara'dan yola çıktı. İstanbul'u İngilizler tutmuştu, bu nedenle, Ankara-Mersin-Beyrut-Marsilya yoluyla Paris'e gitti. Toroslar'ı ve Çukurova'yı geçerken, Ermeni çetelerine karşı konması için yanına bir manga asker verilmişti. Manganın başında Numan Çavuş vardı. Ferit Bey pek beğendiği bu çavuşu da yanında götürdü. Ferit Bey, uzun ve meşakkatli bir yolculuğun sonunda Paris'e vasil oldu. Burada İstanbul Hükümeti'nin temsilcileriyle karşılaştı. İstanbul Hükümeti, Paris'te çok daha önceden bir murahhaslık ihdas etmişti. Murahhaslığın başında meslekten diplomat olan Mehmed Nabi Bey vardı. Nabi Bey, Atina, Sofya, Roma'da elçilik ve 1916 yılında kısa bir süre Hariciye Nazırlığı da yapmıştı. Ferit Bey, Paris'e varışının ertesi günü, başkâtip Hüseyin Ragıp Beyi, İstanbul temsilcisi Nabi Beye gönderdi ve çalışma arkadaşlarıyla birlikte sefaret binasında oturmak istediklerini bildirdi. Nabi Bey bu gelişmeyi İstanbul'a telgrafla bildirdi. Ancak İstanbul hükümeti bunu kesinlikle reddetti. Babiâli'nin bu kesin tavrı karşısında, Türkiye'nin Fransa'da iki başlı temsili dönemi başladı. Ferit Bey, Nabi Beyin oturduğu sefaret binasına yerleşemeyince o binanın hemen yakınında bir bina kiraladı. Kiraladığı bina Victor Hugo caddesi üzerindeydi. Osmanlı temsilciliği de Victor Hugo caddesine çıkan Villejuste sokağındaydı. İki temsilcilik arasında 200 metre kadar bir uzaklık vardı. Ahmet Ferit Beyin, Osmanlı murahhaslığına çok yakın bir yerde ikamet etmek istemesini iki nedeni vardı. Birinci neden, Osmanlı temsilciliğinin kolaylıkla gözlenebilmesiydi. Nabi Beyin başkâtibi Mehmed Ali Bey, gizlice Ankara hesabına çalışıyordu ve Ferit Beye sürekli haber ulaştırıyordu. İstanbul'dan Nabi Beye ne gibi telgraflar gelmişti, bunlara ne gibi cevaplar verilmişti? Nabi Bey, Paris'te kimlerle görüşüyor, neler konuşuyordu? Ferit Bey bunları çabucak öğreniyordu. İki binanın yakınlığı bu haber akışını kolaylaştırıyordu. İkinci neden de şuydu: Nabi Beyin oturduğu bina, Devlet-i

⁴² Fahri Çoker, a.g.e, s. 495; Bilal N. Şimşir, **Atatürk ile Yazışmalar (1920–1923)**, Ankara, 1981, c. 1, s. 10; **Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Bakanlar Kurulu Kararlar Kataloğu**, 30.18.1.1/3.34.2

Aliyye'nin sefaret binasıydı ve her şeye rağmen, tam bir büyükelçilik gibi donanımlıydı. Ferit Beyin kiraladığı bina ise donanımsızdı. Hemen her türlü araç gereçten yoksundu. Ferit Bey ihtiyaç duyduğunda, Nabi Beyin başkâtibi Mehmed Ali Bey vasıtasıyla her türlü araç gereci Osmanlı sefaretinden getirtiyordu. İki binanın pek yakın olması bu işleri de kolaylaştırıyordu. Paris'te Türkiye'nin iki başlı temsili, 1922 yılı boyunca sürdü. Her iki Türk temsilciliği birbirinden ayrı olarak görevlerini sürdürdü.⁴³

Ahmet Ferit Beyin, Fransa'da çalışmaya başlaması Türkiye Büyük Millet Meclisi ve Mustafa Kemal Paşa'ya büyük yararlar sağladı. Ferit Bey, o dönem için adeta Mustafa Kemal Paşa'nın dünyaya açılan penceresiydi. Ülke içinde Sakarya Meydan Muharebesi kazanılmış fakat düşman yurttan tamamen atılamamıştı. Batı Anadolu halen Yunan işgali altındaydı. Askeri ve ekonomik sıkıntılar had safhadaydı. Ferit Bey, bu sıkıntılı dönemde çok önemli iki vazife üstlenmişti. O, Mustafa Kemal Paşa'nın tüm mesajlarını Batılı devletlere iletiyor; bu devletlerde meydana gelen siyasi gelişmeleri takip edip düzenli olarak bu gelişmeleri Ankara'ya telgraf ile bildiriyordu. Ahmet Ferit Beyin üstlendiği ikinci pek mühim görev ise şuydu: Bilindiği üzere Milli Mücadele yıllarında, Türkiye dışındaki Türk ve Müslümanlar ellerinden geldiği ölçüde toplayabildikleri paraları kullanılması için Türkiye'ye gönderiyorlardı. Fakat bu paraları direk Ankara'ya göndermeleri mümkün olmuyor bu nedenle bu paralar önce Paris'e aktarılıyordu. Burada Osmanlı Bankasında toplanan paralar daha sonra Ankara'daki Osmanlı Bankası şubesine aktarılıyordu. Çeşitli yerlerden gelen bu paraların toplanması ve Ankara'ya ulaştırılması vazifesini de Ahmet Ferit Bey deruhte etmiştir ki bu paralar, Büyük Taarruz'a hazırlanan Türk ordusu için çok önemli bir kaynak vazifesi görmüştür. Ferit Beyin bu ikinci vazifesi askeri zaferin sonuna kadar devam etmiştir ki bilindiği üzere Sakarya Savaşından sonra uzun süre Büyük Taarruz'a hazırlanan Türk ordusu 26 Ağustos 1922'de harekete geçmiş ve büyük kahramanlık örnekleri göstererek 9 Eylül tarihinde İzmir'e ulaşmıştır. Oldukça kısa sürede alınan bu büyük zafer tüm mazlum milletlerin büyük sevinç yaşamasına vesile olmuştur. Büyük Zaferin kazanılması, Atatürk'le yazışmaları

⁴³ Bilal N. Şimşir, **Bizim Diplomatlar**, Ankara, 1996, s. 137-140.

birdenbire hızlandırır. Muzaffer Başkomutan Mustafa Kemal Paşa'ya dünyanın dört bucağından telgraf yağmaya başlar. Ezilen Asya ve Afrika sanki birden elektriklenmiştir. Coşku içinde Türk'ün Büyük Zaferini alkışlar. Türk askerinin kesin zaferi için Allah'a dua eder. Atatürk, "Bağımsızlık lideri", "Adalet Şampiyonu", "İslam Kurtarıcısı", "Doğu'nun Kahramanı" olarak yüceltilir. Fas'tan, Tunus'tan, Cezayir'den, Mısır'dan, Filistin'den, Hindistan'ın her köşesinden, Seylan adasından, Afganistan'dan, bütün Orta Asya Türklerinden, Sibiry'a'dan, Mançurya'dan, Japonya'dan, Güney Afrika'dan telgraflar, mektuplar gelir Atatürk'e. Büyük Zafer, Asya ve Afrika'nın kurtuluş umutlarını alevlendirmiştir. Kitleleri sarsıp uyandırmıştır. Gerçekten tarihe çığır açan bir zafer olmuştur. Mustafa Kemal Atatürk gerçekten sömürgeciliğe ve emperyalizme karşı ilk savaşın öncüsü olmuştur.⁴⁴

5 Eylülde, Hindistan Merkez Hilafet Komitesi Başkanı Chotani imzasıyla Türkiye'nin Paris Mümessili Ferit Bey'e şu telgraf çekiliyordu: "Yunan ordularına karşı kazandıkları parlak ve şanlı zaferden dolayı Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleriyle muzaffer ordusuna Hindistan Hilafet Komitesinin, bütün Hindistan'ın özellikle Müslümanların en içten tebriklerini iletmenizi dilerim."

Eylülün sekizine rastlayan Cuma günü bütün Hindistan'da bir ibadet günü sayılacak ve Ankara Hükümetinin tam zafer kazanması ve tüm insan haklarını ayaklar altına alarak savunmasız Türk halkına korkunç zulümler yapmış olan Yunanlıları toptan kovması için dua edilecektir. Bu tarihten itibaren yukarıdaki gibi telgraflar birbirini kovalar. Bunlar yalnız Hindistan'ın belli yörelerinden veya Bombay, Delhi, Karaçi gibi kentlerden çekilmemişlerdir. Birbirinden çok uzak bölgelerden ve kentlerden yollanmıştır.⁴⁵

Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetinin 30 Ağustos Zaferinden sonra Paris Mümessili Ferit Bey de Gazi Mustafa Kemal Paşa'ya 3 Eylül 1922 tarihinde şu telgrafi çekmiştir:

⁴⁴ Bilal N. Şimşir, **Atatürk ile Yazışmalar**, a.g.e, s. 11–12.

⁴⁵ Bilal N. Şimşir, **Doğu'nun Kahramanı Atatürk**, Ankara, 1999, s. 209–211.

“Türkiye’nin büyük çocuğu!

Azmin vatani esaretten kurtardı. Sürur ve heyecandan gözleri yaşla dolan naçiz bir Türk’ün minnet ve şükranını kabul et. Nusreti ilahiye senin ve fedakâr ordumuzun üzerinden eksik olmasın.”⁴⁶

Bu arada muzaffer Türk orduları İzmir’e girmiş fakat Çanakkale’nin henüz ecnebi işgali altında bulunduğu devrede, Fransız başvekili Poincare ile İngiltere başbakanı Lloyd George arasındaki siyasi rekabet ve ihtilafı bilen Ferit Bey bundan Türkiye lehine fayda umdu. Bu şekilde talimat almadan, açıkça söylemediği halde, Ankara’dan böyle bir talimat almış gibi görünerek, müttefikler Çanakkale’den çekilmediği takdirde, ilerleyen Türk ordusu ile çatışma olabileceği hissini Fransız Hariciyesinde uyandırdı. Bu diplomatik teşebbüsün muvaffakiyetini 18 Eylül 1922 tarihli telgrafı ile Ankara’ya şöyle bildiriyordu: “Laroche ile görüştüm. İstanbul fevkalade komiseri, alelacele çekiliyor görünmemek üzere, Çanakkale’yi tahliye etmek ve bizim kıtaatımız karşısında katiyen Fransız kıtaatı bulundurmamak emrini almıştır.” Fransızlar çekilince, yalnız başlarına Çanakkale’de yeniden bir muharebeye başlamak istemeyen İngilizler de çekilmek mecburiyetinde kalmıştı. Türklere karşı bu muvaffakiyetsizlik neticesinde, 19 Ekim 1922’de Lloyd George Başbakanlıktan istifa etti.⁴⁷

Büyük Zaferin kazanılmasını müteakip düşman devletlerle 4–11 Ekim 1922 tarihinde Mudanya Ateşkes Antlaşması imzalanmıştır. Anadolu’daki Türk varlığının askeri bir zaferle kendini kanıtlaması üzerine, Cihan Harbi’nin galipleri yeni bir barış antlaşmasının gerekliliğine inanmışlardır. Osmanlı Devleti’nin meselelerinin 1922’deki durumun ışığ altında çözülmesi gerekiyordu. Bunu için İstanbul ve Ankara Barış görüşmelerine çağrılmış ise de TBMM, 1 Kasım’da İstanbul Hükümetini kaldırdığı için Lozan’a sadece Ankara’nın temsilcileri gidecektir. Lozan’da barış görüşmelerine 13 Kasım’da başlanacaktı. Türk tarafı barışı arzuluyordu ve bunun için de bir kısım askeri birliklerini terhis edip iyi niyetini göstermiştir. TBMM Hükümeti, Lozan Konferansı için 26 Ekim’de

⁴⁶ Bilal Şimşir, **Atatürk ile Yazışmalar**, a.g.e, s. 236.

⁴⁷ Emel Esin, a.g.m, s. 141.

Hariciye Vekili olan İsmet Paşa'yı baş murahhas seçti. Öteki iki delege Dr. Rıza Nur ile Hasan Saka Beyler* idi. Ayrıca çeşitli sahalarda kalabalık bir uzman heyeti de çalışmalarda yardımcı olacaktı. Konferans daha geç bir tarihte, 20 Kasım'da çalışmalarına başladı. Lozan'da 600 yıllık Osmanlı Devleti'nin mirası söz konusu olduğundan taraflar arasındaki münakaşalar hayli sert geçiyordu. Özellikle mali ve iktisadi konularda müzakereler çetin bir hal almıştı. Düyun-u Umumiye ve kapitülasyonlar hususunda Türk tarafı taviz vermek istemiyordu. Fakat Hasan Saka Bey ve görüşleri alınmak için Lozan'a davet edilen Cavid Bey, milli çıkarlarla hiç de bağdaşmayacak teklifleri kabul etmek istiyorlardı. Bu gelişmeler üzerine İsmet Paşa, Ahmet Ferit Beyi, Paris'ten getirterek, O'na sermaye taksimi üzerine bir proje yaptırtmak istedi.⁴⁸

Ferit Bey Ocak 1923'te Lozan'a geldi ve derhal İsmet Paşa ile görüştü. Ferit Bey, Poincare ile görüşükten sonra buraya gelmişti. Söyleyeceği şeyler çok önemliydi. İsmet Paşa'yla görüşükten sonra gazetecilere: “Durum, eğer yararlanmayı bilirsek gayet iyidir. En çok dikkat edilecek şey, İstanbul'un durumudur. Türkiye Büyük Millet Meclisinin ilk defa hâkimiyetinin teessüs ettiği bir yerde fırsatlara, bahanelere sebep teşkil edecek en ufak bir olaya meydan vermemeliyiz. Barış konferansına gelince, öyle sanıyorum ki en esaslı isteklerimizi almakta güçlük çekmeyeceğiz. Halli müşkül zannedilen kapitülasyonlar bile halledilecektir. Artık kapitülasyonların eskisi gibi kalmasını kimse teklif edemez. Boğazlar meselesinde aramızda hiçbir anlaşmazlık yoktur. Biz de Boğazların hakiki serbestisine taraftarız. Ferit Bey bunlardan başka Düyun-u Umumiye meselesinin de önemli görüşmelere konu olacağını zannetmediğini, çünkü Fransızlara olan borcumuzun hükümete değil, esham hamili eşhasa ait olduğunu söyledi.”⁴⁹

Bu arada Ferit Bey, İsmet Paşa'nın istediği projeyi verilen esaslar dairesinde yapmış fakat müzakere sırasında Fransız delegeleri ile kavga etmiş bu

* Hasan Saka (1885–1960), İsmet İnönü (1884–1973), Rıza Nur (1879–1942).

⁴⁸ Rıza Nur, Joseph C. Grew, **Lozan Barış Konferansının Perde Arkası (1922–1923)**, İstanbul, 2003, s. 201; Rıza Nur, **Lozan Hatıraları**, İstanbul, 1991, s. 155.

⁴⁹ Ali Naci Karacan, **Lozan Barışı ve İsmet Paşa**, 3. bs., Ankara, 1993, 3. bs, s. 58-59.

nedenle geri dönmek zorunda kalmıştır.⁵⁰ Fransızların ifadesine göre Ahmet Ferit Bey, aşırı milliyetçi tutumu ile bir elçiden beklenen arabuluculuk vasfını Lozan’da ihlal ediyordu.⁵¹

Ferit Beyin, Lozan’da Fransızlarla tartışması çok geçmeden o dönem hükümet reisi Rauf Bey* ile İsmet Paşa arasında bir kavgaya dönüştü. Ankara’daki Fransız temsilcisi Albay Mougin, Rauf Beye gelmiş ve Ferit Bey hakkında şikâyetle bulunmuştu. Bunu üzerine Rauf Bey, Ferit Beyin Paris’teki görevine son vermeye karar verdi. Lozan Konferansının kesildiği 4 Şubat 1923 günü, Rauf Bey Ferit Beyin görevden alınmasını istedi. Paris’ten alındıktan sonra O’nun başka bir elçiliğe atanmasına da kesinlikle karşıydı. Başka bir göreve atanmak istenirse, Rauf Bey buna mecliste de karşı çıkacaktı, karşı çıkmayı bir görev sayacaktı. Rauf Bey ve Ferit Bey arasında eskiye dayanan bir husumet bulunmaktaydı. Nitekim 6 Şubat 1923 günü hükümetin bir kararıyla Ferit Beyin, Paris Mümessilliği görevine son veriliyordu.⁵²

Ancak Rauf Beyin çabaları yetersiz kalmıştır çünkü büyük bir devlet adamı olduğunu meclise ve Mustafa Kemal Paşa’ya kanıtlayan Ahmet Ferit Bey 30 Ekim 1923’te kurulan İsmet Paşa’nın ilk Cumhuriyet Kabinesinde, Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin, Kütahya Mebusu olarak ilk Dâhiliye Vekili olma şerefini kazanmış ve 6 Mart 1924’teki İkinci Kabine’de de bu göreve devam etmiştir.⁵³ Cumhuriyet döneminin ilk Dâhiliye Vekili olan Ahmet Ferit Bey, Osmanlı devrinde kaleme aldığı “İdare-yi Hususiye-yi Vilayet ve İdare-yi Umumiye-yi Vilayet” Kanunlarından faydalanarak Cumhuriyet tarihimizin ilk Köy Kanununu oluşturdu. O zaman Anadolu’da yaygın olan eşkiyaya karşı mücadelele girerek asayiş temin edebildi.⁵⁴

⁵⁰ Rıza Nur, **Lozan Hatıraları**, a.g.e., s. 155.

⁵¹ Emel Esin, a.g.m, s. 141.

* Rauf Orbay (1881–1964).

⁵² Bilal N. Şimşir, **Bizim Diplomatlar**, a.g.e, s. 159–160.

⁵³ Fahri Çoker, **Türk Parlamento Tarihi II**. Dönem, c. 3, s. 577.

⁵⁴ Emel Esin, a.g.m, s. 141.

Ahmet Ferit Beyin, Dâhiliye Vekilliği sırasında gerçekleştirdiği diğer önemli icraatı ise 150'likler listesini hazırlamış olmasıdır. Başından beri Milli Mücadele'ye muhalif olan, onun başarısızlığa uğraması için elinden geleni yapan kimselerle hesaplaşma zamanı gelmişti. Vatan hainliğine kadar uzanan olaylar zincirinde, bu olaylarla karışanlar cezalandırılacaktı. Ancak Lozan Barışına göre en fazla 150 kişi cezalandırılıp yurt dışına çıkarılabilecekti. Bu 150 kişilik listeyi hazırlama görevi Ahmet Ferit Beye aitti. Buna göre hazırlanan taslak meclis kürsüsünde okunuyor, hararetli tartışmalar yapılıyor ve üzerinde mutabık olunan kesin isimler listeye geçiriliyordu. Ancak Dâhiliye Vekili Ferit Bey, 21 Mayıs 1924 tarihinde yani 150'likler listesini sonuçlandıramadan Vekillikten istifa etmek zorunda kalmıştır. Gerekçe ilginçtir. Ahmet Ferit Bey, 1919 yılında, Damat Ferit Paşa kabinesinde Nafia Nazırı iken, 8 Temmuz 1919 tarihinde Damat Ferit Hükümeti adına Mustafa Kemal Paşa'nın maiyetindeki Miralay Refet Bey'e* çektiği telgrafta Mustafa Kemal'i şiddetle eleştirmiştir. Bu telgrafta Ahmet Ferit Bey şöyle demektedir: "...Paşa meselesine gelince, bu mesele de had ve müzmin bir şekil aldı. Paşa'nın camilerde halka aleni telkinlerde bulunmasından dolayı İngilizler geri çağrılmasını istediler. Camilerde telkinlerde bulunmak, siz de takdir edersiniz ki zaten isabetsiz bir harekettir. Bu sebeple kendini geri çağırdık. Gelmiyor fena ediyor. Çünkü İngilizler her şeyi bıraktılar, bu noktada ısrar ediyorlar. Maksat memlekete hizmet etmek ise, orduda çok şükür kendisinden başka kumandan yok değil. Mademki dönüş lüzumu bir dış meselesi halini aldı, başkasını vekil bırakıp dönmeliydi. Bilhassa İngilizler de dönüşte kendisine bir şey yapmayacaklarını resmen vaadettiler."

20 Nisan 1924'te İstanbul gazetelerinden Vatan'da "Günün meselesi "Ferit Bey" olarak, Ahmet Emin Yalman tarafından kaleme alınan bu yazı Dâhiliye Vekili Ahmet Ferit Beyi çok zor durumda bırakmıştır ki O, telgrafın aslında bir parola olduğunu iddia ederek, Refet Paşa'yı da kendisine tanık göstermek ister⁵⁵ ancak her zaman aksini iddia ettiği halde Ankara Hükümeti'ni zor duruma düşürmekten zevk alan Refet Bele de bu yazıyı onayladı. Böylece Ferit Bey istifa

* Refet Bele (1881–1963).

⁵⁵ İlhami Soysal, **150'likler**, İstanbul, 1988, s. 94–95.

etmek zorunda kaldı. Ne var ki bu, muhalefet için felaketli bir zafer olmuştu çünkü yeni Dâhiliye Vekili Recep Peker,* Mustafa Kemal'in en otoriter destekleyicilerinden biriydi.⁵⁶

Dâhiliye Vekâletinden istifa eden Ahmet Ferit Bey, 1925 yılından sonra tamamen Hariciye'nin hizmetine girmiştir. 6 Mayıs 1925 tarihinde Londra'ya Büyükelçi olarak atanmıştır. Ahmet Ferit Bey, Paris Mümessilliği döneminde olduğu gibi Londra'da da Türkiye'yi en şekilde temsil etmiştir. Türk Hükümetinin, İngiliz Wickers-Armstrong şirketinden eski bir alacağı vardı. Bu meselenin halli, Maliye Vekâletinin vereceği direktif dairesinde halledilmek, üzere Londra Büyükelçisi Ferit Bey'e salahiyet itası hakkında Maliye Vekâletinin 17.10.1929 tarihli içtimasında tasvip ve kabul edildi.⁵⁷ Ferit Bey de adeta batmış gibi görülen bu parayı kurtardı. Şirket Türkiye'ye 150 bin İngiliz lirası kadar bir para ödemeyi kabul etti. Bunun üzerine Maliye Vekili Saraçoğlu Şükrü* 11 Aralık 1929 günü Ahmet Ferit Bey'e şu telgrafi çekti:

- a. “Telgrafınızı aldım ve Heyeti Vekileye ilettim.
- b. Nakden tasfiyesi takarrür eden 150 bin sterlinin alınarak Maliye Vekâletine gönderilmesi şıkkı Heyeti Vekilece tercih edilmiştir. Mezkûr meblağın hazineye irsali.
- c. Telgrafınız Heyeti Vekilede okundu. Muvaffakiyet-i devletleri için resmen teşekkür etmek kararı alındı. Şahsen ben de tebrik ederim efendim.”⁵⁸

Ahmet Ferit Bey bu başarısından dolayı Heyeti Vekiliye tarafından 10.000 lira ile ödüllendirilmiştir.⁵⁹ Ferit Bey, Londra Büyükelçisi iken ayrıca 23 Mayıs 1932 tarihinde Londra'da toplanacak olan beynelmilel şehirler ve mahalli idareler kongresine Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti namına mümessil olarak iştirak etmiştir.⁶⁰ Bu arada 1925 yılında başladığı Londra Büyükelçiliği vazifesini 1932

* Recep Peker (1889–1950).

⁵⁶ Andrew Mango, **Atatürk**, İstanbul, 2000, s. 394.

⁵⁷ BCA, BKKK, 030.18.01.02.6.51.7

* Şükrü Saraçoğlu (1887–1953).

⁵⁸ Bilal N. Şimşir, **Bizim Diplomatlar**, a.g.e, s. 161.

⁵⁹ BCA, BKKK, 030.18.01.02.7.63.2

⁶⁰ BCA, BKKK, 030.18.01.02.25.8.8

yılında tamamlayarak 26 Mayıs 1932’de Varşova Büyükelçiliğine atanmıştır.⁶¹ Bu görevine de aralıksız yedi yıl devam etmiştir. 17.07.1939 tarihinde Bakanlar Kurulu kararıyla merkeze çekilmiştir.⁶²

Bu arada Ahmet Ferit Bey, 1934 yılında çıkan soyadı kanunu gereğince “Tek” soyadını almıştır. Ahmet Feri Tek Bey, bu yoğun, uzun diplomat ve memuriyet hayatının son safhasını ise Tokyo Büyükelçiliği vazifesi ile tamamlamıştır. Ferit Tek, 5 Aralık 1939 tarihinde Bakanlar Kurulu kararıyla Tokyo Büyükelçiliğine atanmıştır.⁶³ Bu arada İkinci Dünya Savaşı patlamış, uluslararası ulaşım çok zorlaşmıştır. Tokyo’ya varınca 5 Aralık 1939 günü Ankara’ya şu kapalı telgrafi çekmiştir: “Bin müşkülâtla üç ayda muvasalat kabil oldu. Teahhurum, beyannamede arz olunduğu üzere harbin vesait-i nakliyyeyi tevkif ve intizamını tagyir etmesinde tevellüt eylemiştir. Navlun dahi tezyit olunmuştur. Harcırâh yetişmedi. Muzayakadayım. Telgrafla dört bin dolarlık daha gönderilmesi hürmetle mercudur.”⁶⁴

Ferit Bey, burada üç yıl görev yapacaktı, ancak 1938 yılında Gazi Mustafa Kemal Atatürk’ün ölümünden sonra Reisicumhur olan İsmet İnönü’nün, O’nun iktidar ve ihtisasından istifade etmek istemesi hasebiyle görevi bir yıl uzatılmıştır.⁶⁵ Nitekim çok uzun bir memuriyet hayatının sonunda 13 Kasım 1943 tarihinde emekliye ayrılmıştır.⁶⁶

Emekli olduktan sonra, yirmi yıldan fazla, ancak beynelmilel siyaseti takip edip, bahçesi ile meşgul oldu. Son yıllarında endişelenmeye başlamıştı. Jeopolitik vaziyetin doğurduğu tehlikeleri düşündükçe milli şuurun zayıflamağa başlamasından ve yapılan ittifaklara hâle gelmesinden çekinmekte idi. Yorulunca, başı dönünce ve gözleri kolaylıkla okuyamayacak hale geldiği halde titrek fakat karalı bir el ile siyasi görüşlerini kaleme aldı. Yazılarını neşrettirebilirse

⁶¹ BCA, BKKK, 030.18.01.02.29.42.12

⁶² BCA, BKKK, 030.18.01.02.87.70.5

⁶³ BCA, BKKK, 030.18.01.02.88.76.11

⁶⁴ Bilal N. Şimşir, **Bizim Diplomatlar**, a.g.e, s. 161–162.

⁶⁵ **Emekli Sandığı Maliye Devir Emeklileri Servisi**, a.g.d; BCA, BKKK, 030.18.01.02.97.127.3

⁶⁶ Fahri Çoker, **Türk Parlamento Tarihi Milli Mücadele ve TBMM I. Dönem**, c. 3, s. 495

neşrettirir, neşrettirmeye muvaffak olamazsa, hususi mektup şeklinde ilgili olabileceklere postalardı.⁶⁷ Ahmet Ferit Bey, 1943 yılından 1970'e kadar bu şekilde bir emeklilik devresi geçirmiştir. 1970 yılında TBMM ellinci yılını kutlarken, İlk Meclisten kimlerin hayatta kaldığı araştırılmış ve 14 kişinin hayatta olduğu tespit edilmiştir. Bu 14 eski mebusun kıdemlisi ve en yaşlısı Ahmet Ferit Tek'tir. O tarihte kendisi 94 yaşındadır ve İstanbul'da yaşamaktadır. 23 Nisan'ın ellinci yıldönümü dolayısıyla kendisinden bir mesaj alınır. Ferit Bey, bu mesajında şöyle demektedir:

“Aziz vatandaşlarım!

Bugün, müthiş bir yıkılıştan, mesut bir yükselişe gidişimizin muvaffakiyet devrini kutluyoruz. Milli hayatımız için ne korkunç, ne karanlık günler idi o günler! Birinci harbin ertesi günleri! Asırlarca Asya, Afrika ve Avrupa'da fermanferma büyük Osmanlı Devleti, en büyük Türk Devleti uzun müddet zaaf, atalet ve harabe içinde yaşadıkten, devlet değil adeta bir müstemleke hayatı sürdürdükten sonra gümbür gümbür çöküyor, parçalanıyordu! Galip düşman memleketimizi paylaşma kavgasına girmişti. Bütün saltanatımız esnasında kendilerine kardeş muamelesi yaptığımız muhtelif unsurlar bizi arkamızdan vurmak için silahlanmış düşman bayraklarını kaldırmışlardı. Bir kıyamet günü yaşıyorduk. Ne oluyorduk, ne olacaktık? Bütün Türkler hayret ve dehşet içinde idik, o kadar ki, o esnada bazı kalbi veya aklı zayıf kimseler ecnebi himayesine girmeyi bile düşünebildiler. İşte o aradadır ki, bir mucize belirdi, bir ziya, bir nur parladı. Bir genç zabitimiz Mustafa Kemal meydana çıktı. Ne oluyorsunuz dedi, korkmayın hiç ümidinizi kesmeyin bu millet elan berhayat ve zindedir. Canlıdır. Hürriyetini ve istiklalini kurtaracaktır. Korkmayın hiç korkmayın! Bu halaskarı tazim ile analım! Mustafa Kemal yalnız asker değil idarecilerin siyasilerin en büyüğü, en akıllısı ve en uzak göreni idi. O, bilirdi ki dünyada yalnız ileri medeniyetli milletlere hakk-ı hayat vardır. O, bilirdi ki millet çalışıp tekâmüle ermek için uzun ve devamlı huzur ve sükûna muhtaçtır. Medeniyet bir sulh mahsulüdür. O, öğrenmişti ki bir milletin devam ve bekası için etrafında, dünya muhitinde sulh ve salah hüküm sürmelidir. Yurtta sulh, cihanda sulh. Yine O, bilir

⁶⁷ Emel Esin, a.g.m, s. 141.

ve damarlarındaki asil Türk kanı ile hissederdiki, tenazu beka âleminde, bir milletin idame-yi hayat etmesi, milli vahdetine sahip, hürriyet ve istiklaline malik olmakla kaimdir. Hâkimiyet bila kayd ve şart milletindir. Hür bir devlette, hâkimiyet kayıtsız şartsız milletin ve onun intihab edeceği Meclis ve Hükümetindir. Her yaşayanın tabi olarak karşılaşacağı bazı arızalara rağmen, ilk 23 Nisan'dan beri, bu hakiki siyaset düsturlarının temin ettiği hürriyet, istiklal ve inkişaf içinde yaşıyoruz. Terakki, tekâmül, medeniyet yolunda çalışmamız, hızla ve parlak muvaffakiyet ile devam ediyor. Henüz, muasır medeniyete erişmemiz uzak olmakla beraber, bütün arzu ve şevkimiz ile onun yolunda yürüyoruz. Çok şükür, köylerimiz uyanmış, kasabalarımız imar görmüş, çocuklarımız mekteplere yerleşmiştir. Dört tarafta üniversiteler, âli mektepler açılmış, bentler kurulmuş, fabrika bacaları yükselmiştir. Yazık çok yazık ki, Atatürk bunları göremedi. Fakat ne Çare! Vatanperver Gazi'nin candan arzusu, gaye-yi hayatı bir medeni, kuvvetli Türkiye'nin kurulması ve huzur, saadet içinde, hür ve müstakil yaşaması değil mi idi? İşte bugün o gayeye varılmış, Türkiye, bir faaliyet nuru içinde bu yolda kurulmuş ve yükselmiştir. İlelebet payidar olsun...!"⁶⁸

Ahmet Ferit Tek, Fransızca ve İngilizce bilmekteydi. İstiklal Madalyası ile Lehistan Devleti Beyaz Kartal Nişanının Büyük Kordonu'nu hamildi.⁶⁹ 1907 yılında İskenderiye'de Müfide Ferit ile evlenmişti. Bu evlilikten ünlü sanat tarihçisi Emel Esin dünyaya geldi. Yusuf Akçura, Mülkiyeli Mustafa Zühdü İnhan ve A. Vahit Moran ile bacanak idi.⁷⁰ 1971 yılında 94 yaşına basan Ahmet Ferit, hayat sahnesinde insanlarda müşahede ettiği ıstıraplar fakirlik, hastalık ve ölüm gibi yaygın haller O'nu bedbin etmişti. 24 Mart 1971'de altmış üç yıllık hayat arkadaşı Müfide Tek'in vefatı açısından sonra yaşamak da istemedi. 25 Kasım 1971'de, eriyip sönen bir mum gibi ani vefatından sonra, evrakı arasında kızı Emel Esin tarafından bir kâğıt parçasında şu beyitler yazılı bulunmuştur:⁷¹

⁶⁸ Bilal N. Şimşir, **Bizim Diplomatlar**, a.g.e, s. 162–163; Nalân Seçkin, a.g.e, s. 32–34; Nurettin Can Gülekli, Rıza Onaran, **Türkiye Büyük Millet Meclisi 1920–1970**, İstanbul, 1973; Türk Kültürü Dergisi, sayı 91, Mayıs 1970, s. 441–442.

⁶⁹ Ali Çankaya, a.g.e, s. 929.

⁷⁰ Ali Birinci, a.g.e, s. 198.

⁷¹ Emel Esin, a.g.m, s. 142.

“Ya Rab, ne eksilirdi derya-yı izzetinden
Peymane-yi vücuda zehrab olmasaydı.
Azade-ser olurum asib-i derd ü gamdan
Ya dehre gelmeseydim, ya aklım olmasaydı.”*

B. Mesleki Faaliyetleri

1. Hazırladığı Kanunlar

II. Bölümde temas ettiğimiz üzere Ahmet Ferit Bey, dâhiliye encümeni azası iken 1910 yılında “İdare-yi Umumiye-yi Vilayet” ve “İdare-yi Hususiye-yi Vilayet”, adlarıyla birbirinin devamı olan iki kanun hazırlamıştır ki bu kanunlar yürürlükte olduğu yıllarda devletin il özel idaresi kanununu oluşturmuştur. Ayrıca 1924 yılında Köy Kanununu kaleme almıştır. Bu kanunlarla Ahmet Ferit Bey, taşra ve kırsal alanlarda devlet teşkilatının nasıl örgütleneceği, mevcut sorunların nasıl çözüleceği ve bu görevler yapılırken hangi yöntem ve usullerin takip edileceğini açıklığa kavuşturarak çok büyük bir devlet hizmetinde bulunmuştur. Hazırlanan bu kanunlar, çeşitli dönemlerde kısmi değişikliklere uğrasa da günümüzde dahi hala yürürlükte olan taşra yönetim kanunlarının temelini oluşturmaktadır.*

2. İçinde Bulunduğu ve Kurucusu Olduğu Partiler

Ahmet Ferit Bey siyasi hayatı boyunca toplam üç partide siyaset yapmıştır. Bu partilerden birinin üyesi iken; diğer ikisinin bizzat kurucusu olmuştur. Bu üç partide de sahip olduğu dünya görüşünü sonuna kadar savunmuştur. Bu partiler: İttihad ve Terakki Partisi, Milli Meşrutiyet Fırkası ve Milli Türk Fırkasıdır.

a. İttihad ve Terakki Partisi

Cemiyet, ilk olarak 3 Haziran 1889 tarihinde “İttihad-ı Osmanî” adıyla İstanbul’da, Demirkapı’da askeri tıbbiye mektebinde kurulmuştur. Aynı yıl Paris’teki Jön Türklerin lideri Ahmet Rıza Beyle ilişki kurulmuş ve cemiyet

* “Yarab ne eksilirdi kudret denizinden
Vücut kadehi zehirle dolmasaydı.
Dert ve gam belalarından kurtulurdum
Ya dünyaya gelmeseydim ya aklım olmasaydı.”

* Bu Kanunların tamamı ekler bölümünde verilmiştir.

“Osmanlı İttihad ve Terakki Cemiyeti” adını almıştır. Mekteb-i Tıbbiye-yi Şahane’deki kurucuların tümü de Osmanlı çöküşünü ve istibdadını durdurmak isteyen gençlerdir: Ohrili İbrahim Temo, Diyarbakırlı Abdullah Cevdet, Arapkirli İshak Sükuti, Kafkasyalı Mehmet Reşit, Bakülü Hüseyinzade Ali, cemiyetin kurucularıdır.⁷²

Daha sonra devletin en büyük partisi haline gelecek olan bu siyasi teşekkül, uzun vadede memleketin mukadderatını tayin etmiştir. Cemiyet, Genç Osmanlı hareketinin bir devamı niteliğindedir. 19. yüzyılın sonlarına doğru devletin, siyasal, askeri, ekonomik ve hemen hemen her alanda çok büyük bir kriz içine girmesi nedeniyle tıbbiye öğrencileri arasında başlayan, bu cemiyet kurma fikri baytariye, mülkiye, bahriye, topçu ve mühendishane öğrencileri arasında da süratle yayıldı. Devlet sınırları içinde resmi faaliyet gösterememeleri nedeniyle Fransa, Mısır başta olmak üzere Avrupa’nın çeşitli merkezlerinde faaliyet gösterdiler. Nitekim 20. yüzyıl başlarında Cemiyetlikten büyük bir Parti haline gelen bu siyasi teşekkül, 1876 Anayasası’nın geri getirmek zorunda bırakan Jön Türkler hareketinde oynadığı rol nedeniyle, Osmanlı Devleti’nin siyaset hayatında hâkim bir grup olarak ön plana çıkmıştı.⁷³ 1908 yılında II. Meşrutiyet’in ilanı, 31 Mart Vakası, Balkan Savaşları ve I. Dünya Savaşı 20. yüzyılın başlarında İttihad ve Terakki Partisinin gelişmesine sebebiyet verdiği büyük siyasi gelişmelerdi. Örgüt Osmanlı Devleti’nin içinden bulunduğu zor durumdan kurtarmak isterken; devletin daha hızlı parçalanmasına neden olmuştu.

Ahmet Ferit Bey, bu cemiyetle ilk defa Fransa’da 4 Şubat 1902’de toplanan I. Jön Türk Kongresi vesilesi ile tanışmış ancak partiye girişinden itibaren pek çok konuda bu partiye karşı karşıya gelmiştir. Nitekim Fırat nehri üzerinde seyr ü sefer hakkının İngiliz Lynch şirketine verilmesine Meclis’te itiraz etmişti. Bu ağır eleştirisi karşısında 1909 yılında partiden tard edilmiştir.

⁷² Tarık Zafer Tunaya, **Türkiye’de Siyasal Partiler II. Meşrutiyet Dönemi 1908-1918**, İstanbul, 1988, 2. bs., c. 1, s. 19; Sina Akşin, **100 Soruda Jön Türkler ve İttihad ve Terakki**, İstanbul, 1998, s. 17.

⁷³ Feroz Ahmad, **İttihad ve Terakki**, çev. Nuran Yavuz, İstanbul, 1984, s. 11.

b. Milli Meşrutiyet Fırkası

Bu fırka 5 Temmuz 1912 tarihinde, İstanbul’da kuruldu. Kurucuları: Ahmet Ferit Bey, Yusuf Akçura, Müderris Zühtü İnhan, Mehmet Ali ve Cami Beylerdir. Fırka iki fesih sonrası Ahmet Muhtar Paşa hükümetinin meclissiz döneminde ve Balkan krizine gebe günlerde kurulmuştur. İttihadçı-İtilafçı cepheleşmesinin yoğunlaşmaya başladığı bir dönemde siyasal yaşama atılan Fırka’nın ideolojik bakımdan önemi Meşrutiyet döneminde kurulan ilk açık milliyetçi (Türkçü) Fırka olmasıdır.

Milli Meşrutiyet Fırkası, İttihatçıların muhalefete geçtikleri bir sırada meclissiz ve seçimsiz bir siyasal yaşam içinde doğmuş ve yaşamıştır. Fırka parlamentonun açılış tarihi olan 1914 yılına kadar yaşayamadığı için meclislerde görünmemiştir. Seçimlere de katılmamıştır.

Fırka basın alanında kendi yayın organı olan “İfham” gazetesi ile sesini duyurmuştur. Fırka’nın “İfham Kütüphanesi” adı altında bastırdığı bir dizi kitap, devrin dikkate değer neşriyatı arasındadır. Bazı gazeteler örneğin Tercüman-ı Hakikat Fırka’nın kuruluşunu ve milliyetçi bir parti oluşunu sevinçle karşılarken bazı gazeteler de böyle bir Fırka’nın kuruluşunu yersiz bulmuşlardır. Diğer partilerden farklı olarak, Milli Meşrutiyet Fırkası bir bakıma iki ateş arasında İttihatçı ve İtilafçı cephelerle olan ilişkilerini saptamak zorunda kalmıştır.

Fırka kurulduğu tarihte İttihatçılar hem muhalefete geçmişlerdi ve hem de çok belirgin olmamakla beraber ideolojik bakımdan Türkçü-İslamcı bir çizgiye kaymaktaydılar. Bu açıdan Fırka ideolojik olarak İttihatçıların rakibi idi. İdeolojik rekabetin yanı sıra, Fırka üyeleri “Kanun-u Esasi Tadilatı”nda Fırka’dan kopmuş eski İttihatçılardı. İttihatçılar Fırka’nın kuruluşunu “Osmanlılık” sistemi için yararlı bulmazken Fırka da İttihatçıların milliyetçilik anlayışını sakim bulduğunu açıklamıştır. Onlara göre bu politika Arnavutların geleneklerini yok etmeğe çalışmakta, Suriye’de isyanlara neden olmaktadır. İttihad ve Terakki’nin Türkçü kanadı da Fırka’yı eleştirmekte ve milliyetçiliğini zayıf bulmaktadır. Bu grubun beğendiği tek husus “Açık ve yürekli Tanzimat aleyhtarlığı” olmuştur. Bununla

beraber “Ziya Gökalpçi” “Türk Yurdu” dergisi Fırka’yı Türkçü cepheden saymıştır.

İtilafçılar, Osmanlı ve kozmopolit bir ideolojiye dayandıkları için, Milli Meşrutiyet Fırkası ile hiç anlaşılamamışlardır. Lütfü Fikri Bey Fırka’nın kuruluşunu “Fahiş bir hata ve tehlikeli bir oyun” olarak nitelendirirken; Mustafa Sabri Efendi de milliyetçi bir Fırka’nın kurulmasının zarardan başka bir sonuç yaratmayacağını belirtmiştir. Zaten Fırka da beyannamesinde İtilafçıların dayandığı Osmanlı ve Âdem-i Merkeziyetçi ilkelere cephe almıştır.

Kısa ömürlü bir parti olan Milli Meşrutiyet Fırkası, bir aydın partisi olarak Osmanlı bürokrasisi ve orta sınıfı dışına çıkamamış ve bir ünlüler partisi olmaktan öteye gidememiştir. Çok karmaşık bir dönemde ortaya çıkan Fırka’nın belirttiğimiz iç ve dış ortam içerisinde büyümesine olanak yoktu. Üstelik milliyetçilik ideolojisine dayanan ve Osmanlı Milleti kurulamayacağı iddiasında olan böyle bir partinin varlığına da henüz alışılmış değildi. Türk Ocağı ile ilişki kuran Fırka, “İstihlak-ı Milli Cemiyetinin” kuruluşuna katılmış ancak bir parti olarak etkinlik ve gelişim gösterememiştir. 300–400 kadar üyesi olduğu belirtilen Fırka’nın İstanbul’da örgütü hakkında fazlaca bir bilgimiz yoktur. Bunun yanı sıra Anadolu’da birkaç yerde şube açma girişimleri de sonuçsuz kalmıştır. Kurucuları dışında başka üyelerine ancak bazı cemiyetlerin azaları arasında rastlandığı söylenebilir.

Bu Fırka, Fırka reisi olan Ahmet Ferit Beyin, Balkan Harbi’ne ihtiyat erkân-ı harb yüzbaşılığıyla cepheye gönderilmesi ve “İfham”ın kapatılması nedeniyle Türk siyaset sahnesinden çekilmiştir.⁷⁴

c. Milli Türk Fırkası

Milli Türk Fırkası 9 Aralık 1919 tarihinde, İstanbul’da kuruldu. Kurucuları: Ahmet Ferit Bey, Mehmet Emin Yurdakul, Ahmet Hikmet Bey, Zühtü İnhan Bey,

⁷⁴ Tarık Zafer Tunaya, a.g.e, s. 351–353; Ali Birinci, **Hürriyet ve İtilaf Fırkası**, İstanbul, 1990, s. 181–189.

Yusuf Akçura Bey, İsmail Hakkı (Baltacıoğlu) Bey, Mehmet Emin (Erişirgil) Beylerdir. Fırka bir bakıma Milli Meşrutiyet Fırkası'nı ve Türkçülük akımını, mütarekenin işgalci ve kozmopolit iklimi içinde sürdürmek amacındadır. Fırka 1919 seçiminden bir süre önce kurulmuştur. Ne var ki, bir kısım gazeteler ve çevrelerce "Ölü doğmuş" ve yasal bakımdan kurulmadığı ileri sürülmüştür. Bununla beraber Fırka seçim öncesi çalışmalarına ve seçimlere katılmış ve adından söz ettirmiştir. Milli Kongre'deki partilerle anlaşamamıştır. Bağımsız bir listeyle girdiği seçimlerde, adaylarından birisi, Abdülhak Adnan (Adıvar) seçilebilmiştir. Bu da henüz kurulmuş fakat milliyetçi ideolojide bir partinin, Mütareke İstanbulu'nda mebus çıkabilmesi, kozmopolit bir çoğulculuğa sahip olan "Payitahtın" eğilimini saptamak bakımından anlamlı bir olaydır. Fırka İstanbul merkezi dışında, hiçbir şube açamamıştır. Yayın organı "İfham" gazetesidir.

Fırka Milli kongre'ye Ahmet Hikmet ve Hamdullah Suphi Beyleri delege olarak göndermiştir. Anadolu hareketine sert bir dil kullanılması kararına uymadığı için, öteki kuruluşlarla arası açılmıştır. Seçim sonuçlarını alkışladığı için de, Hürriyet ve İtilaf çevresince ağır şekilde eleştirilmiştir. Bu suçlamalar özellikle Mahir Sait Bey tarafından yapılmıştır. Fırka, Mustafa Kemal Paşa'nın önderliğindeki Müdafı-yı Hukuk akımını ve direnme merkezinin Anadolu'da kurulmasını kesinlikle benimsemiştir.

Meclis-i Mebusan'ın basılmasından ve feshedilmesinden sonra, Fırka İstanbul'da çalışamaz duruma gelmiştir. Zaten Müdafı-yı Hukuk ajanlarının etkisi altına girmiştir. Kurucu ve yöneticilerinden bir kısmı (Ahmet Ferit, Dr. Adnan Adıvar, Hamdullah Suphi) Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne katılmışlardır.⁷⁵

⁷⁵ Tarık Zafer Tunaya, **Siyasi Partiler Mütareke Dönemi (1918–1922)**, İstanbul, 1986, c. 1, s. 531–533.

III. BÖLÜM

ESERLERİ VE MATBUAT FAALİYETLERİ

Ahmet Ferit Tek, önceki bölümlerde tafsilatlı olarak tetkik etmeye çalıştığımız üzere öğrencilik yıllarından başlamak üzere uzun yıllar siyasetle iştigal etmiştir. Bu arada çeşitli zamanlarda neşriyat işleriyle de uğraşmıştır. Şura-yı Ümmet, Türk ve İfham gazetelerinde çeşitli tarihlerde yazıları yayımlanan Ahmet Ferit Tek'in, Mekteb-i Mülkiye'de muallimliği esnasında okuttuğu takrirleri “Tarih-i Siyasi” (Mekteb-i Mülkiye 1. sınıf için, 1327/1911, 276 s. taşbaskı), “Tarih-i Medeniyet” (Mekteb-i Mülkiye 3. sınıf için, 856 s. taşbaskı) adı altında basılmıştır. Her ikisi de sahalarında yazılmış ilk kitaplar arasındadır ve ders teksiri olduklarından çok az sayıda basılmışlardır.¹ Sinop'ta sürgün olarak bulunduğu sırada yazıp İstanbul'da neşrettirdiği “Turan” (1330/1914) isimli bir de kitabı vardır.

Bunların dışında 1912 tarihinde “Kuvvet ve Siyaset Muharebesi” ile “Kanun-u Esasi-yi Vilayet” isimli iki mühim makalesi, Türk Ocakları yayın organı olan Türk Yurdu Dergisinde çıkmıştır. “Türk Ocağı” adlı makalesi 1914 tarihli Nevsal-i Milli'de yayımlanmıştır. Türk Edebiyatı Dergisinin 1973 Ekim sayısında ise “1972 Başında Dünya Umumi Siyaseti ve Türkiye” isimli yarım kalmış bir makalesi kızı Emel Esin tarafından neşredilmiştir.

A- Eserleri

1. Makaleleri

a. Kuvvet ve Siyaset Muharebesi²

Ahmet Ferit Bey bu makalesinde, 1911–1912 yıllarında devam eden Türk-İtalyan Savaşını (Trablusgarp Savaşı); Türk-İtalyan, Türk-Rus, Türk-Avrupa, Rus-İtalyan siyasi ilişkileri çerçevesinde değerlendirmiştir. Şöyle ki bu muharebede “...Osmanlılar kuvvetlerine, fedakârlıklarına dayanmışlar; fakat mahrum-u siyaset... İtalyanlar, bilakis mahkûm-u acz u zaaf; lakin parlak ve müessir siyasetleri var... Harp her iki taraf açısından da tıkanma noktasındadır.

¹ Ali Birinci, **Tarihin Gölgesinde**, a.g.e, s. 198.

² Ahmet Ferit Tek, **Kuvvet ve Siyaset Muharebesi**, Türk Yurdu Dergisi, 1912/1328, c. 2, nr. 1, s. 388–394.

Türkler en kötü zamanlarında bile savaş sahnesinde büyük başarılar kazanmıştır; ancak İtalya tarihi boyunca daima mağlup, daima münhezim ve daima iane-yi ecanib ile teşekkül etmiş bir cemiyettir. Nitekim şimdi de Krava, Trablus, Humus, Bingazi, Derne ve Tobruk'ta Türk zabitlerinin faaliyet-i kahramaneleri nedeniyle büyük bir başarısızlık yaşamaktadır. Bu nedenledir ki İtalya, Adalar Denizinde ve Boğazlarda tehdit unsuru oluşturarak Osmanlı Devleti'ni barışa zorlamak istemektedir. Ancak Trablusgarp'ın verilmesi halinde işgal edilen adaların iade edileceğini bildirmektedir. Fakat bundan da sonuç alamayan İtalyanlar Avrupa'nın tavassutunu istemişlerdir. Avrupa'nın müdahale-yi sulh pervaranesi, pek Rus kokuyordu. Çünkü bu yıllarda, bir Rus-İtalyan itilafnamesi vücuda gelmişti ve İtalya bu itilafnameye dayanarak Rusya'yı Osmanlı'ya karşı yanına almak istiyordu. Rusya bu fırsatı kaçırmak istemeyecekti. İran-ı şimalide iyice yerleşip, kök salmak isteyen Rusya, Osmanlıların Nevahi-yi Cedide ve Urmiye havalisinden çekilip gitmelerini istiyordu. Bundan başka Rusya'nın başka emelleri de vardı. Bosna-Hersek'in, Avusturya tarafından işgalini Rusya bir türlü içine sindirememişti. Rusya'nın yüzyıllardan beri rüyası olan Pan-Slavizm, Avusturya'nın, Bosna-Hersek'i işgaliyle boşa çıkıyordu. Rusya'nın bir diğer emeli olan Boğazların ele geçirilmesi yine Rusları, Türklere karşı İtalyan'ın yanına iten sebeplerdendi.

Fakat Ruslar şark satrancında yalnız bulunmuyordu. Avusturya giderek büyük bir tehlike halini alan Rusların Balkanlardaki oyununu anlamış ve Osmanlı Devleti'ne daha çok yaklaşmıştır. Kaldı ki İtalya da o dönemde Avusturya'nın düşmanıydı. Bu önemli faktör nedeniyle Rus-İtalyan itilafnamesi zayıflıyordu.

Gerek bu muharebede ve gerekse bütün harplerde çok önemli bir gerçek ortaya çıkmıştır. Siyasetin hiç yanılmaz yolu iyi bir ordu, iyi bir diplomasi ihzar temin etmektir. İtalyanlar çok iyi bir ordudan mahrumdur. Osmanlı ise siyasetten gereği gibi faydalanamamaktadır. Eğer yaralanılabilse, İtalyanların, Trablusgarp'a çıkmaları bile önlenebilirdi. Fakat bugün için devletin istikbali tüm dost devletlerle iyi ve dostane ilişkiler kurmakta yatmaktadır.” Özet olarak makalede bu konulara değinen Ahmet Ferit Bey, verdiği örneklerle fikirlerini açıklamıştır.

b. Kanun-u Esasi-yi Vilayet³

Ahmet Ferit Bey bu makalesinde II. Meşrutiyet'in ilanı ile birlikte vilayet yönetim ve idaresinde meydana gelen gelişmelere ve bizzat kendisinin 1910 yılında hazırladığı “İdare-yi Hususiye-yi Vilayet” kanununun yürürlüğe girişini değerlendirmektedir. Şöyle ki 1908 inkılâbını müteakip Osmanlı vilayetlerinde bir Kanun-u Esasi-yi Vilayet bahş ve ihsan etmiştir. Bu yevm-i inkılâba kadar vilayetler, hüviyeti içtimaiye ve siyasiyeden bilküllüye mahrum birer daire-yi idare idiler. Vilayet ancak bir tabir-i idare idi. Ahali Meşrutiyet'in ilanı ile mahalli idarelere katılmak istiyordu ancak mevcut kanunlarla bunun başarılması mümkün değildi. Bu nedenle hazırlanan “İdare-yi Hususiye-yi Vilayet” bu bağlamda çok büyük bir boşluk dolduruyordu: “...Bilindiği üzere bir devletin en önemli görevi Hariciye, Harbiye, Bahriye, Maliye, Adliye ve Emniyet görevlerinde tecemmu eder. Fakat bunlara mukabil devletin umur-u nafia-yı hususiye ve mahalliye, ziraat, sınaat, ticaret, maarif-i iptidaiye, umur-u belediye ve hayriye gibi diğer bir kısım vezaifi vardır ki bunların merkezden idare olunması pek müşküldür. Bu nedenle hazırlanan Kanun-u Esasi-yi Vilayetle, nafia, ticaret, zanaat, ziraat, orman, maarif, hıfzu's-sıhha gibi pek mühim işler vilayetlere devredilmiştir. Vilayetlerin bu görevleri başarabilmesi amacıyla da her vilayette “Encümen-i Vilayet” teşkilatı ihdas edilmiştir. Encümen-i Vilayete, vali riyaset ederdi. Valinin riyasetinde seçilen dört aza ile vilayet işleri yukarıda sayılan konularda müzakere ederdi. Bu yöntem yazara göre vilayetlerde mevcut sorunların aşılmasında en büyük rolü oynayan temel etkenlerdi.” Bu makalesinde de yazar bu genel çerçevelerde vilayet yönetim usullerini tetkik etmiştir. Yazarın hazırlamış olduğu kanun “İdare-yi Hususiye-yi Vilayet” Kanunu hem Osmanlı ve hem de Cumhuriyet devirlerinde hazırlanan taşra idare kanunlarını temelini oluşturmuştur.

c. Türk Ocağı⁴

Ahmet Ferit Bey, Türk Ocağı eski reis-i sabıkı sıfatıyla kaleme aldığı bu yazısında son dönemde Osmanlı Devleti, dâhiliye ve hariciye siyaseti, Türklük mevhumu ve bu bağlamda Türk Ocağı'na bağlı bireylerin vazifelerini

³ Ahmet Ferit Tek, **Kanun-u Esasi-yi Vilayet**, Türk Yurdu Dergisi, 1912/1328, c. 2, nr. 3, s. 464–470.

⁴ Nevsal-i Milli, a.g.e, s.188–191.

değerlendirmektedir. Yazara göre Türk'ün ıslah ırkına, ikmal örfine, iktisadi ve içtimaiyesine, Türk Ocağı haricinde çalışan başka bir müessese yoktur.

Osmanlı Devleti bir Türk Hakanlığından başka bir şey değildir. Nasıl ki Almanlar Habsburgluların temelini oluşturuyorsa Türkler de Osmanlı Devleti'nin temelini oluşturmaktadır. Arap, Kürd, Ermeni, Rum, Devleti oluşturan diğer unsurlardır fakat devletin bekası için çalışan onu maruz kaldığı hastalıklardan kurtararak zinde ve faal hale getirecek tek güç Türk'te tecemmu eder.

Türk her şeyden önce tarihini çok iyi bilmelidir. Orta Asya'dan başlayıp Anadolu'ya kadar devam eden o müthiş tarih serüveni ocaklı gençler tarafından çok iyi araştırılmalıdır. Bununla birlikte Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu müşkül durumdan kurtulabilmesi için ocaklının iktisadi, içtimai ve siyasi alanlarda çok akıllı politikalar güderek devletin çıkarları için çaba harcaması gerekir. Bunu yaparken de her gün daha çok gün yüzüne çıkan “Turan” mefkûresini sonuna kadar kovalamalıdır. Uzun vadede bağımsız, hür bir Turan için tüm gücünü kullanmalıdır. Osmanlı Türkü'nün cismen, fikren, iktisaden ve içtimaen kemaline gayret... Ahmet Ferit Beyin nazarında ocağın ve ocaklının bugünkü vazifeleridir.

d. 1972 Başında Dünya Umumi Siyaseti ve Türkiye⁵

Bu makale Ahmet Ferit Tek'in hayatının son günlerinde yazmaya başlayıp ancak bitiremediği bir çalışmasıdır. Şöyle ki Ahmet Ferit Bey, 1943 yılında başladığı uzun emeklilik devresinde (1943–1971) II. Abdülhamid, II. Meşrutiyet, Trablusgarp Harbi, Balkan Savaşları, Türk Ocaklarının kuruluşu, Umumi Harp, Mütareke, Düşman İşgali, Kuva-yı Milliye Savaşı, Zafer, Milli Kurtuluş ve Cumhuriyet devirlerini yaşayan bir sima olarak sürekli memleketin kaderine derin bir alaka duymaya devam ediyordu. Radyo ve gazeteleri dikkatle takip ediyordu. 1970'li yıllarda Türkiye tarihinin tehlikeli bir safhaya girmiş olduğunu endişe ile gördü. Uzun tecrübesinde rastlamadığı bir vaziyet, kendi tabiri ile “Bir Abide-yi Hıyanet” karşısında idi. Türkiye'yi yıkmak için, eskiden görülmemiş metotlar

⁵ Ahmet Ferit Tek, haz. Emel Esin, **1972 Başında Dünya Umumi Siyaseti ve Türkiye**, Türk Edebiyatı Dergisi, İstanbul, Ekim 1973, c. 2, Sayı 22, s. 12.

kullanılmakta idi. Ferit Beyin hayatı boyunca dış düşmanlara karşı savunmağa uğraştığı Türk kalesi, bu sefer içinden kazanılmak isteniyordu.

Ferit Bey, tehlikeyi kavrayınca, son kalan gayretini, üstün zekâsının son kuvvetini, görmemeğe başlayan gözlerinin son ışığını vatan müdafaasına vakfetti. Tehlikenin derecesini anlatmak, gafil saydıklarını uyarmak istiyordu. Bu amaçla 24 Kasım 1971 tarihinde “1972 Başında Dünya Umumi Siyaseti ve Türkiye” başlıklı makalesini yazmaya başladı. Fakat bu büyük devlet adamının ömrü, makalesini tamamlamaya yetmedi ve bilindiği üzere Ferit Tek, 25 Kasım 1971 tarihinde vefat etti.⁶ Ahmet Ferit Beyin başlayıp bitiremediği bu kısa makalesini olduğu gibi aktarıyoruz.

“Bugün dünyada iki muazzam devlet var: Amerika ve Rusya. Dünyanın umumi gidişini bunların siyaseti tayin ediyor. 1971 senesinin sonlarına doğru bu iki super-state’e üç tane daha ilave olunmak üzeredir: Avrupa, Kızıl Çin ve Japonya. Fakat bunlar henüz teşekkül ve teessüs etmek üzeredirler. Avrupa yalnız İsveç’ten İtalya’ya kadar mı teşekkül edecek? Yoksa Rus hâkimiyetindeki Şarki Avrupa da buna birleşerek hakiki Avrupa Devleti, Ukrayna hududundan İspanya’ya kadar mı birleşecektir? Bu halde Avrupa dünyanın en büyük ve kavi devleti olacaktır. Bu henüz meşkûk halde!

Kezalik Kızıl Çin bugün amorphe halde, yekûn 800 milyonluk bir kitledir. Nasıl taazzuv edecek, malum değil! Japonya çok çalışkan müteşebbis bir millet olduğu için, yakında o da, kuvvet ve itibarı ile muazzam devletler sırasına girebilecek görünüyor. Bunu istikbal gösterecektir.

Fakat halen dünyaya hâkim iki devlet Amerika ve Rusya’dan ibarettir. Bu iki muazzam devletin çalışma şekli birbirine tamamen muhalif olan iki surettedir. Amerika, siyasi, iktisadi hürriyet diyarıdır. Devlet milletin iradesine tabidir. Bütün millet, tam hürriyet içinde, çalışır kazanır. Maddi, fikri faaliyetin neticesi olarak servetini mütemadiyen, bütün dünya milletlerine ikraz eder ve onların faizinden

⁶ Emel Esin, **Cumhuriyeti Kuranlardan Ferit Tek’in Bitmeyen Son Makalesi**, Türk Edebiyatı Dergisi, Ekim 1973, c. 2, sayı 22, s. 11-12.

müstefit olur. Rusya, tamamen buna makûs bir yol takip eder. Rusya istibdat ve esaret diyardır...”

2. Kitapları

a. Turan⁷

Ahmet Ferit Beyin, en önemli eseri olan “Turan” hakkında pek çok yazar birbirinden ilginç yazılar kaleme almıştır. Ahmet Ferit Bey, bu eserini 1914/1330 yılında Sinop’ta sürgün olduğu dönemlerde yazıp İstanbul’da neşrettirmişti. “Tekin” müstearıyla yazılan bu kitap, araya giren Umumi Harp ve Milli Mücadele gibi büyük siyasi olaylar arasında pek fazla düşünülmeden kütüphane ve kitapçı kataloglarında “Tekin Alp” müstearının sahibine, yani Moiz Kohen’e atfedilmiş ve bu yanlış bilgi günümüze kadar devam etmiştir.⁸

Kitabın içeriğinde özellikle vurgulanan “Turan ve Türkçülükle” ilgili çok önemli fikirler bu kitabın tam anlamıyla kime ait olduğu gerçeğinin ortaya çıkmasını zorlaştırmıştır ki bu nedenle bazı yazarlar, zikrettiğimiz üzere, kitabı Moiz Kohen’e atfederek, yanlış değerlendirmelerde bulunmuşlardır.

Bu kitaptan dolayı “Turancılık” düşüncesinin Yahudi icadı olduğu teranesiyle senelerden beri matbuat âlemini inleyen M. Ertuğrul Düzdağ, “Dünden Yarına İbret Aynasında Çehreler” kitabında şu hükümlerde bulunmuştur:⁹ “Bir Yahudinin zinde ve pür hayat Türklük hakikat-ı ırkıyyesine olan bu aşkıdan anlıyoruz ki Türkçülük cereyanından asıl maksat, Türklere faydalı olmak değil; onların bin yıldır gönüllerinde yaşattıkları İslam imanı ve kardeşlik hissi yerine başka bir şey koymak imiş.”¹⁰

“Turan” hakkındaki ikinci yanlışın sahibi Sadık Albayrak, “Devrimin Çakıl Taşları” isimli eserinde kitabı Moiz Kohen’e atfederek şu kanaate varmıştır: “...Yine aynı tarihte yazdığı Turan adlı eserinde Türklerin Turan idealinde

⁷ Ahmet Ferit Tek, **Turan**, İstanbul, 1330/1914, 143 s.

⁸ Ali Birinci, **Tarih Yolunda Yakın Mazinin Siyasi ve Fikri Ahvali**, İstanbul, 2001, s. 241.

⁹ Ali Birinci, **Tarih Uğrunda Matbuat Âleminde Birkaç Adım**, İstanbul, 2001, s. 133.

¹⁰ M. Ertuğrul Düzdağ, **Dünden Yarına İbret Aynasında Çehreler**, İstanbul, 1978, s. 265.

titreyerek ayılacaklarını yazmıştır. Bunun sonunda da sinelerinde Cengizlerin tahtı kurulmuş olacaktır. Yani açıkça barbar bir Türk kavmi isteniyor, Cengiz'in yolu salık veriliyordu. Kendi Yahudi ırkçılığından soyutlanmış olarak bütün çalışmasını Türkçülük üzerine teksif ederek asrın ırkçılık asrı olduğunu söylüyor, milleti bölmek için, daha doğrusu Müslümanların ümmet bağını koparmak için bile bile diğer kavimleri de ırki bağlara sarılmayı, ırki ve kavmi gruplar teşekkül ettirmeyi planlıyordu.”¹¹

Bir Osmanlı Yahudisine atfedilen “Tekin” hikâyesine son senelerde bir Yahudi Türkiyatçısı olan Jacob M. Landau da katılmış ise de yeni bir şey söylememiş ve böylece bir Türk’e ait olup bir Yahudiye atfedilen müstear meselesinde Türk araştırmacılarının yanışına O da ortak olmuştur.¹² Jacob M. Landau, “Tekinalp Bir Türk Yurtseveri” adlı çalışmasında “Turan” hakkında şu değerlendirmelerde bulunmuştur: “1914’te İstanbul’da Türkçe olarak basılan Turan da, bütün Türk asıllı insanların mutlu vatani Turan’ı ve bunun politik geleceği üzerine çeşitli varsayımların irdelendiği Büyük Türklük üzerine uzunca bir çalışmaydı. Ancak, kitabın yazarının kimliğini sorgulamak yerinde olur. Türkiye’de aralarında Ankara Milli Kütüphanesi de bulunmak üzere birçok ünlü kütüphanenin katalogları, kaynakça araştırmaları ve konunun uzmanları, Turan’ın yazarının Tekinalp olduğunu iddia ederler. Bununla beraber cevaplanması gereken iki soru var. Birincisi, kitap M. Kohen’in daha önce ya da sonraki zamanda hiç kullanmadığı Tekin ismiyle imzalanmış olması. İkinci olarak, yazılarında ya da kendi hal tercümesinde bu esere hiç gönderme yapmamış, listesine katmamıştır. Yine de Turan’ın, kapsadığı fikirlerin Tekinalp’e ait olması açısından, O’nun tarafından yazıldığı söylenebilir. Ayrıca Kemalist dönemde Turanizmin Türkiye’deki rejime ters düştüğü dönemde, Tekinalp bu kitabın sahipliğini üstlenmeyi istememiş olabilir. Bu kanıtlar tamamen ikna edici olmasa da Tekinalp’in Turan’ın yazarı olduğu iddiasını çekinceli olarak kabul edebiliriz.”¹³

¹¹ Sadık Albayrak, **Devrimin Çakıl Taşları**, İstanbul, 1979, s. 139.

¹² Ali Birinci, Tarih Yolunda, a.g.e, s. 243.

¹³ Jacob M. Landau, **Tekinalp Bir Türk Yurtseveri (1883–1961), Tekinalp Turkish Patriot**, İstanbul, 1996, s. 28–29.

Görüldüğü gibi mesele iyice içinden zor çıkılır bir hal almıştır. Hâlbuki hiçbir araştırmacı Moiz Kohen'in müstearını neden kısaltmış olduğu meselesi üstünde durmak ihtiyacını duymamıştır. Hâlbuki bu hususta cesurane hüküm vermemek için elde kâfi işaretler vardı. Evvela müstear kısaltılmıştı, bunu niçin ve hangi gerekçe ile yapmış olabilirdi? M. Kohen, Tekin Alp yerine niçin Tekin'i tercih etmişti? İkincisi eserlerinin listesini verirken makalelerini bile zikrettiği halde, pek de küçümsenemeyecek hacimdeki (143 s.) bir kitabını niçin zikretmemiştir? Üçüncüsü, daha sonra aynı mesele etrafında yazmış olduğu "Kemalizm ve Türk Ruhu" gibi kitaplarında "Turan", bir satır halinde bile olsa, niçin hatırlanmamıştır? Nitekim Turan'ın yazarı için de Türk Yurdu'nda çıkan (1330/1914) tanıtma yazısında "Tekin müstearı adı altında gizlenen Turan muharriri Osmanlı-Türk muharrir ve edipleri arasında şayan-ı dikkat bir mevki işgal etmiş olan bir zattır" denilmektedir. Kısaca Turan'ın bir Türk'ün kaleminden çıktığı gerçeğinin delili Türk Yurdu mecmuasında bulunuyordu ve bu Türk'ün ismi Ahmet Ferit Tekti.¹⁴

Kitabın içeriği de en az kitabın serüveni kadar ilginçtir. II. Meşrutiyet devri "Turancılık" düşüncesinin en dikkate değer beyannamelerinden biri olarak kabul edilmesi gereken "Turan" 1914 tarihinde neşredilmiştir. Kitap Necati Kültepe tarafından yeni harflere çevrilerek ve başına Emel Esin ile Ali Birinci'nin açıklamaları derç edilerek ve kitabın son bölümüne kitabın eski yazılı şekli eklenerek Turan Kültür Vakfı tarafından 1999 Ekiminde yeniden yayımlanmıştır. Yüz kırk üç sayfa olan bu kitap birbirine bağlı dokuz makaleden oluşmaktadır. Bu makaleler: Turan, İl Han'dan Cengiz Han'a, Çinli pençesi ve Rus çizmesi, Altın soy, Altın yurt, Yeşil ve Sarı ova, Hanbalık'tan Sultanbalık'a mı?, Baygöl'den Güzeldeniz'e mi?, Yeni Turan, Yeni Cengizliktir.

Kitabın ilk bölümünü oluşturan "Turan" isimli makalede "Turan" tabirinin, tarihi bir tabir olmadığı, sadece coğrafi bir isim sanılan "İtalya" gibi onun da ilerde gerçekleşmesi pek mümkün "Türk Birliği"nin adı olduğu anlatılmaktadır. Bugün Türkleri esir tutan Rusya ve Çin'in, diğer imparatorluklar gibi bir gün yıkılacağı ve Büyük Turan'ın ayağa kalkacağı belirtilmektedir. Yazara göre Turan

¹⁴ Ali Birinci, a.g.e, s. 2414-245.

Türk'ü bir gün gelecek titreyecek ve ayağa kalkacaktır. Türklerin, fikr-i milliyet ile yanan sineleri üzerine yeni Cengizlerin altın tahtları kurulacaktır. Çünkü Turan, bir tabir-i tarihi değil; bir hakikat-ı irkiyedir. Çünkü Türklük yaşayan zinde ve pür hayat bir milliyettir.

İl Han'dan Cengiz Han'a makalesinde Türklerin tarih sahnesine çıkışı ve tarihi seyirleri betimlenmektedir. Türklerin Ergenekon'da türeyişleri, Hyung-nu Devleti'ni kurmaları, Çinlilerle temasları ile Çin Seddi'nin oluşumu, Göktürk (Tu-Kiyo) Devleti'ni teşekkül ettirmeleri, Orhun Abideleri, Uygur Devleti, Türklerin batıya göçleri, İslam'la tanışmaları, Selçuklu Devleti'ni kurmaları, Doğu'dan gelişen büyük Moğol hücumu ile Turan'ın bütün azamat ve mehabetiyle kuruluşu ve parçalanması, Timur ve Devleti ve bu tarihten itibaren Türklüğün içine düştüğü vahim durum ayrıntılı bir şekilde tasvir edilmiştir.

Çinli pençesi ve Rus çizmesi adlı makalesinde ise Çin ve özellikle Rusların orta zamanlarda, Turan'da büyük Türk Devletlerinin yıkılmasıyla beraber, bu coğrafyalarda 20. yüzyıla kadar yaptıkları siyasi ve askeri faaliyetler anlatılmaktadır. Yine Rusların küçük bir knezlikten Orta Asya ve Sibirya'yı işgal eden, 18. yüzyıldan sonra da Osmanlı Devleti'ni tehdit eden bir güç haline gelişti aktarılmıştır.

Altınsoy adlı makalesinde 19. yüzyıl ve 20. yüzyıl başlarında dünyanın çeşitli coğrafyalarında yaşayan Türkler ve sayılarından bahsedilmektedir. Bu Türklerin, bugün hangi devletlerin sınırları içinde yaşadıkları anlatılmıştır. Yazara göre "...Türk yaşıyor, o halde, Turan da bir hakikat olacaktır. Çünkü devlet ölür. Fakat millet asla ölmez, yaşar. Millet yaşayınca da, bir vatan bir istikbal, bir Turan muhakkak doğacak ve yaşayacaktır..."

Altın yurt adlı makalesinde ayrıntılı olarak Türk'ün yaşadığı coğrafyanın özellikleri, Turan'dan geçen yolları geçit noktaları, Turan şehirleri ve bu şehirlerin özellikleri, iklim ve bitki örtüsü, rüzgârları, yeraltı ve yerüstü zenginlikleri anlatılmıştır.

Yeşil ve sarı ova makalesinde ise Altın yurttaki olduğu gibi özellikle Turan'ın iklimi ve yetişen nebatatları, bitkileri ve ticaret yollarından bahsedilmiştir.

Hanbalık'tan Sultan Balık'a mı? Baygöl'den Güzel Denize mi? İsimli makalesinde Rus ve Çinli çizmesi altında inleyen Turan'ın nasıl büyüyeceği ve sınırlarının nereden başlayıp nereye uzanacağına değinilmiştir.

Yeni Turan'da, yeniden kurulacak Büyük Turan'ın temelini oluşturacak, Küçük Turan'ın sınırları, hangi coğrafyada kurulacağı ve nüfusunun ne kadar olacağına değinilmiştir.

Yeni Cengizlik isimli son makalesinde ise yaşayan Turan'ın, Çinli pençesi ve Rus çizmesi altında olduğu belirtilip; 20. yüzyılın ırk devri olacağına değiniliyor. Bu nedenle Turan'ın giderek canlanacak ve ayağa kalkacaktır. Bundan üç bin yıl önce olduğu gibi bugün de Turan'ı ateş ve demirin kurtaracağına temas ediliyor. Yazar kitabının son paragrafını şu şekilde oluşturuyor. "...Ateş ve demir! İşte Türkleri, bundan üç bin sene evvel ilk esaretten kurtaran kuvvet!... Bu kuvvet bugün de Türklüğü son esaretten kurtaracak, Turan ancak bu yolda bir elde kılıç bir elde çerağ fetih olunacaktır."

b. Tarih-i Siyasi¹⁵

Tarih-i Siyasi, Ahmet Ferit Beyin, Mekteb-i Mülkiye hocalığı sırasında, birinci sınıftaki talebelerinin faydalanması için hazırlamış olduğu eseridir. 1911 yılında toplam 276 sayfa ve taşbaskı olarak tab' edilen bu mühim eser sahasında yazılmış ilk kitaplardandır. Ferit Bey, bu kitapta öğrencilerine özellikle Fransa'da tahsili sırasında edindiği çok mühim bilgileri tafsilatlı olarak aktarmıştır.

Ahmet Ferit Bey, oldukça hacimli diyebileceğimiz bu eserine öncelikle uzun bir mukaddime yazmıştır. Yazar burada hürriyetin önemini vurgulayarak üç yıl önce ilan edilen II. Meşrutiyet'i methetmektedir. Yazara göre: "...Medeni insanlar hürriyetsiz yaşayamazlar, hürriyet her medeni milletin en temel hakkıdır. II.

¹⁵ Ahmed Ferid Tek, **Tarih-i Siyasi**, İstanbul, 1327/1911, 276 s.

Meşrutiyet'in ilanı ile Osmanlı toplumu da hürriyete malik olmuştur. Fakat hürriyetin gelişi ile birlikte herkesin omzuna bir takım vazifeler binmiştir. Hürriyet ve Meşrutiyet ile birlikte herkes daha çok çalışıp vatan ve milletin istikbali için ter dökmelidir. Tarih bir milletin en önemli hazinesidir. Bugünü ve geleceği anlayabilmek ve aydınlatabilmek için onun üzerinde çok iyi çalışmak gerekir. Gerçek anlamda terakkiyat ancak bu şekilde sağlanabilir. Örneğin İngiltere, bu büyük inkişafını tarihini çok iyi tetkik ile başarmıştır. Yine Almanya, tarihiyle sürekli beslenerek hayat bulabilmiştir. Osmanlılar da bugünkü (1911) kötü vaziyetinden kurtulup eski ihtişamına dönmek istiyorsa tarihini incelemeli, araştırmalıdır. Eğer bu gerçekleşirse tekrar parlak bir ati, Osmanlı Devleti üzerinde aydınlanacaktır...”

Mukaddime bölümünde etraflıca tarih, Osmanlı, Avrupa ve istikbal konularını inceleyen Ahmet Ferit Bey, eserini, genel olarak İkinci Avusturya seferi yani II. Viyana muhasarası ve akabinde oluşan Avrupa ittifakı ve neticesinde akdedilen Karlofça muahedesinden (1699) başlayıp, 1789 Fransız İhtilali'ne kadar olan dönemde Osmanlı ve Avrupa sahrasında vukubulan büyük tarihi olayları tetkik ederek oluşturmuştur.

Yazar eserinin birinci bölümünde “Tarih nedir?” sorusunun cevabını araştırarak, tarih biliminin ne olduğunu izah etmektedir (s. 6). İkinci bölümde tekâmül-ü tarih meselesini irdelemektedir (s. 9). Üçüncü bölümde Türk tarihini ana hatlarıyla değerlendirmektedir (s. 19). Dördüncü bölümde Arap cemiyetinden bahsetmektedir (s. 27). Beşinci bölümde Bizans İmparatorluğu ve Osmanlı Devleti hakkında bilgi vermektedir (s. 32). Altıncı bölümde II. Avusturya seferi sırasında, Osmanlı Devleti'ne karşı yapılan isyanlar izah edilmektedir (s. 71). Yedinci bölümde XIV. Louis dönemi (s. 85). Sekizinci bölümde 17. asır sonunda İngiltere (s. 91). Dokuzuncu bölümde 17. asırda Almanya (s. 103). Onuncu bölümde 17. asırda Prusya (s. 117). Onbirinci bölümde 17. asırda İsveç (s. 125). Onikinci bölümde 17. asırda Lehistan (s. 132). Onüçüncü bölümde 17. yüzyıl sonu ve 18. yüzyıl başında Moskova Çarlığı, Kırım Hanlığı'nın çöküşü ve burasının Rusların eline geçişi (s. 138) anlatılmaktadır. Ondördüncü bölümde

“Devr-i Ric’at” adı altında 1699 Karlofça ve 1792 Yaş antlaşmaları arasında siyasi tarih anlatılmaktadır (s. 166). Onbeşinci bölümde “İki Damat Siyaseti” adı altında Damat Ali ve Damat İbrahim Paşaların siyasetleri incelenmiştir (s. 175). Onaltıncı bölümde Lehistan ve Şark muharebatı (1729–1733) anlatılmaktadır (s. 217). Onyedinci bölümde İngiltere İmparatorluğunun tesisi (s. 237). Onsekizinci bölümde 18. yüzyıl Almanyası anlatılmıştır (s. 262). Bu bölümde sonra Avrupa ve Osmanlı tarihi hakkında birtakım izahlarda bulunularak kitap bitirilmiştir.

c. Tarih-i Medeniyet¹⁶

“Tarih-i Medeniyet” kitabı da “Tarih-i Siyasi” gibi Ahmet Ferit Beyin Mekteb-i Mülkiye’de hocalığı sırasında öğrencilerinin faydalanması için hazırlamış olduğu diğer bir eseridir. Ancak bu kitap üçüncü sınıf öğrencilerine yönelik hazırlanmıştır. Kitap yine 1911 yılında taşbaskı olarak tab’ edilmiş ve 856 sayfadan oluşmuştur.

Ahmet Ferit Bey, bu kitabında özellikle iktisadi ve içtimai tarafları başta olmak üzere muhtelif yönleriyle “Medeniyet” kavramını incelemiştir. Yazara göre “...Tarih-i umumide her gün bir gün evveline nispetle tekâmül-ü daime eder.” Yani her yeni gün, bir öncekine göre daha ileridedir. Her gün gerçekleşen bu tekâmül-ü daimeye “Medeniyet” denir. Medeniyet dünya üzerinde bütün coğrafyalarda aynı süratle intişar etmemiştir. Muhtelif yerlerde, muhtelif zamanlarda gelişme göstermiştir. Bazı tarihçilere göre Çin çok eski bir medeniyete malik idi. Yine bundan 6–7 bin sene mukaddem Arap sahillerinde bir medeniyet-i atikanın bulunduğu ve bu medeniyetin Araplar ve Acemler elinde El-Cezire ve Endülüs’te yeni bir eser-i hayat ile parladığı ve ilerlemiş olduğu görüldü. Her faaliyet-i medeniye bir devr-i bir devr-i vahşeti ve cehaleti takip eder. Zamanımızdan dört yüz sene evvel nihayet yeni bir muhitte, yeni bir medeniyet doğmuştur: Avrupa medeniyeti!.. Bu yeni medeniyet tüm eski medeniyetlerin üzerine büyük keşfiyat hareketlerini ekliyor ve muazzam bir tekâmül gerçekleştiriyordu.

¹⁶ Ahmet Ferit Tek, **Tarih-i Medeniyet**, İstanbul, 1327/1911, 856 s.

Artık medeniyet-i kadimenin, bu büyük medeniyet karşısında yaşama hakkı kalmamıştı. “Bugün yaşamak isteyen her ferd, her cemiyet medeniyet-i cedideyi ya taklit ya da temsil etmeye mecburdur.”

Bundan sonra yazar 16. yüzyıldan başlamak üzere teferruatlı olarak büyük medeniyetin gelişiminden bahsetmiştir. “18. asırda heyet-i içtimaiye ve iktisadiye” (s. 6), “Mesail-i Diniye” (s. 33), “Anglikan İnancı” (s. 58), “Kalvinizm (s. 60) gibi başlıklar altında çeşitli konular incelenmiştir. Yazar, Avrupa’nın kendinden önce gelen medeniyetlerden nasıl faydalandığını, hangi aşamalardan geçtiğini, çektiği dini sancıları, keşfiyat ve iktisat alanlarındaki muazzam gelişmeleri, halkın içtimai durumunu, özellikle İngiltere, Almanya, Fransa, Rusya ve Prusya gibi ülkeleri ayrıntılı olarak değerlendirmiştir.

Yazarın üzerinde en çok durduğu zaman dilimi 18. yüzyıldır. Bu yüzyılın sonlarına doğru sanayi inkılabı, makine, şimendifer, vapur, fabrika ve banka kavramlarının doğuşu, ilerde çok büyük bir güç olacak Almanya’nın vücuda gelmesi ile Büyük Fransız İhtilali, bunun Avrupa ve Dünya medeniyetine etkileri, meclis ve meşrutiyet kavramlarının doğuşu ince ayrıntılarına kadar incelenmiş ve bugünkü heyet-i içtimaiyeye bütün bu gelişmelerin katkıları etraflıca değerlendirilerek kitap bitirilmiştir.

3. Matbuat Faaliyetleri

a. Şura-yı Ümmet

Birinci Jön Türk Kongresi’nin ardından muhalefette kalan Ahmet Rıza Bey ve grubu tarafından¹⁷ 15 Nisan 1902 tarihinden itibaren Paris’te yayımlanmaya başlanmış bu gazete, Arap harfli matbaa güçlüğü yüzünden Kahire’de basılmakta idi.¹⁸ Gazetenin yazar kadrosunda: Yusuf Akçura, Ağaoğlu Ahmet, Ömer Naci, Cenab Şahabettin, Ahmet Rıza ve Ahmet Ferit gibi pek çok ünlü sima bulunuyordu.¹⁹ İlk sayısında gazetenin savunacağı ilkeler şu şekilde sıralanmıştı:

¹⁷ Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi, **Şura-yı Ümmet Maddesi**, İstanbul, c. 21, s. 11109.

¹⁸ Kenan Akyüz, **Şura-yı Ümmet**, Türk Ansiklopedisi, Ankara, 1981, c. 30, s. 315; Tevfik Çavdar, **Türkiye’nin Demokrasi Tarihi (1839–1950)**, s. 77.

¹⁹ Enver Behnan Şapolyo, **Türk Gazetecilik Tarihi**, Ankara, 1971, s. 64; E. Semih Yalçın, **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I Kaynaklar**, Ankara, 2004, s. 155.

- a- Devlet-i Aliyye-yi Osmaniye'nin istiklal-i siyasiyesini, tamami-yi mülkiyesini her türlü müdahale-yi ecnebiyeden masun bulundurmak ve irade-yi şevketine çalışmak.
- b- İdare-yi keyfiye ve müstebitenin bir hükümet-i meşrutaya inkılâbına ve Kanun-u Esasi ahkâmının tatbik ve icrasına çalışmak.
- c- Ümmetin hukukunu müdafaa ve temin ve hükümetin ahvalini ıslah etmek gibi vazifeler hep Osmanlıların hâkimiyet ve gayretinden beklendiği ve necat ve saadet yalnız Osmanlılıkta arandığı cihetle efkâr-ı umumiye-yi bu yolda tenvire çalışmak.
- d- Osmanlı anasır-ı muhtelifesinden, ihtisasat-ı vatanperveraneden mütevellit bir ittihad-ı samimi vücuda getirmek, müslim ve gayr-ı müslim tebayı Osmaniye'nin siyaseten tevhid-i efkârına çalışmak.
- e- Bir taraftan memalik-i Osmaniye'den her ferdin ve kavmin refah ve saadetinin, ıslahat-ı umumiye ile kaim ve kabul olunacağını ahaliye anlatmak ve diğer taraftan ümmet-i Osmaniye'nin asrımızda en müterakki milletlerle hem mertebe olmak istidadından mahrum bulunmadığını enzar-ı ecanip ve ağıyarda ispata çalışmak.
- f- Saray zindanlarında hapse mahkûm ve her türlü nizam-ı maarif ve medeniyetten mahrum olan aileyi saltanat efradını bu hal-i esaretten kurtarmaya, müktesebat-ı ilmiyeden hissedar etmeye ve hanedan-ı Osmaniye'nin makam-ı hilafet ve saltanatta mülk ve millete nafi olacak surette bekasını takviyeye çalışmak.²⁰

²⁰ M. Nuri İnüçur, **Basın ve Yayın Tarihi**, İstanbul, 2002, s. 300; Tefik Çavdar, a.g.e, s. 77.

Şura-yı Ümmet kısa zamanda Jön Türk gazeteleri içinde en etkililerinden biri oldu. Zamanla İttihad ve Terakki Cemiyeti gazeteye sızarak, onu ele geçirdi (1906) ve yazı işleri müdürlüğüne Dr. Bahaddin Şakir getirildi. II. Meşrutiyet'in gerçekleşmesinde (1908), başka yayın organları arasında önemli bir yeri bulunan Şura-yı Ümmet, 31 Mart olayı sırasında gericiler tarafından basılan yönetim yerinin yağmalanması sonucu yayın yaşamı sona erdi.²¹

Şura-yı Ümmet gazetesinin önemli yazarlarından biri de Ahmet Ferit Beydi. Paris'te I. Jön Türk Kongresi'nden sonra Ahmet Rıza Bey grubu içinde yer alan Ahmet Ferit Beyin, Şura-yı Ümmet gazetesinde de Arap harfleriyle “İmza, imza mahfuzdur, (...)” gibi kalıplar kullanarak yazılar kaleme aldığını kaynaklardan öğrenmekteyiz.

Bilindiği üzere bu dönemlerde pek çok yazar çeşitli gazetelerde kaleme aldıkları ve ağır tenkit unsuru taşıyan yazılarından dolayı cezalandırılmamak için çok defa müstearlar ya da “imza, imza mahfuzdur, (...)” gibi yazı sonlarında çeşitli kalıplar kullanıyordu. Ahmet Ferit Bey de pek mutlak ki yazıları nedeniyle takibata uğramamak için bu yolu seçmiştir. Öyle ki Ankara Milli Kütüphane, Mikrofilm ve Türkiye Büyük Millet Meclisi Kütüphanesi, mikrofilm bölümlerindeki Şura-yı Ümmet gazetesi külliyyatını dikkatlice gözden geçirmeme rağmen makale sonlarında birkaç istisna dışında Ahmet Ferit ismine rastlamadım. Ancak pek çok makalenin sonunda “(...), imza, imza mahfuzdur...” gibi notlarla karşılaştık. Aynı gazetede Ahmet Ferit Bey dışında diğer pek çok yazarın da bu yolu seçmesi nedeniyle bu tür makalelerin tam anlamıyla kime ait olduğunu tespit etmek mümkün görünmemektedir. Bütün bu nedenlerle Ahmet Ferit Beyin, bu gazetedeki yazılarının büyük bölümü tespit edilememektedir, edebildiklerimiz aşağıdaki yazılarıdır:

1-	“İdare-yi Mahsusa”	Numara:1	15 Nisan 1902.
2-	“Abdülhamid'in Hastalığı”	Numara:100	15 Eylül 1906.
3-	“Siyaset-i Dâhiliye”	Numara:194	-

²¹ Kenan Akyüz, a.g.a.m, s. 315.

4-	“Siyaset-i Dâhiliye”	Numara:197	19 Kasım 1909.
5-	“Siyaset-i Dâhiliye”	Numara:216	1 Nisan 1910.

b. Türk Gazetesi

Türk gazetesi, II. Abdülhamid idaresine karşı olup yurt dışına kaçarak muhalefetlerini orada sürdüren Jön Türklerin değişik ülkelerde çıkardıkları yayın organlarından birisidir. İlk sayısı 5 Kasım 1903'te Kahire'de çıktı. Ne türden bir gazete olduğu hakkındaki açıklama, başlık kısmında, sadece Fransızca olarak yapılmıştır: Siyasî, ilmî, edebî gazete.

Gazetenin adının altında “Şimdilik Haftada Bir Gün” çıkacağı bildirilmiş ise de, dört yıllık yayın süresi içinde, bu “Şimdilik” kaydında bir değişiklik olmamıştır. Normal boyda ve dört sayfa olarak çıkarılan gazetenin bir yazı kurulu ile bir yönetim kurulunun bulunduğu da yine başlık bölümündeki bir başka kayıttan anlaşılıyor. Ancak, sarayın gözüne fazla batmamak için, bu kurulların kadroları açıklanmamıştır. Aynı düşünce ile gazetede ki bütün yazılar, ya imzasız olarak veya iğreti imzalarla yayımlanmıştır. Bu sebeple, özellikle yazı kadrosunun kimlerden kurulu olduğu anlaşılamıyor. Ancak, Jön Türklerin yurtdışındaki faaliyetleri ile ilgili olarak yapılmış bazı incelemelerden, bu kadroda yer alanlar arasında Abdullah Cevdet, Yusuf Akçura, Ahmet Ferit Tek ve Ali Kemal'in bulunduğunu ve yine başyazarlığını Ali Kemal'in yaptığını öğreniyoruz. Gazetenin siyasi görüşü, ilk sayısındaki uzun bir yazı ile açıklanmıştır. Gazetenin adını başlık yapan bu başmakaleden anlaşıldığına göre, devletin “Osmanlılık”, yani devlet içindeki “Değişik etnik unsurlar arasında dengeyi sürdürme” politikasına karşı olmakla birlikte, yazı kadrosu, “Türk unsurunun kendi içinde derlenip toparlanması, maddi ve manevi olarak kalkınması” lüzumuna inanmaktadır. Ancak, gazetenin adına da uygun olan bu milliyetçi görüşle etnik unsurlar arası dengenin korunması politikası da uzlaştırılmıştır. Çünkü gazeteyi çıkaranlar, bu statuko bozulduğu takdirde bundan Türklerin de zarar görecekları kanaatinde idirler. Fakat statukonun korunması pahasına, Türklerin haklarından taviz verilmesine karşıdır. Bu sebeple, gazetede, II. Abdülhamit devrinde güncel bir mesele olan “Ermeni meselesi” gerçekçi bir görüşle ele alınmakta,

Ermenilerin davranışları tenkid edilmekte, bu arada devlet içindeki başka etnik unsurlarla Türkler arasındaki münasebetlere de temas edilerek Türklerin hakları savunulmaktadır. Gazete yazarları giderek bir uluslararası sorun haline dönüşen Ermeni meselesini, Türk Devletinin uzun vadedeki çıkarlarını göze alarak değerlendirmişlerdir. Bilindiği gibi Ermeniler, özellikle 19. yüzyılın sonuna doğru Batılı Devletlerin yardımıyla etnik milliyetçilik duygularını çok kuvvetlendirmişler ve bağımsız bir devlet kurma fikriyle siyasi hareketlere girişmişlerdir. 1876'dan sonra, Sırlar, Yunanlılar ve Bulgarlar gibi önce suni meseleler çıkartıp, sonra da savaşa yol açmak ve bu yolla bağımsızlıklarını kazanmak istemişlerdir. Bunun için de 1878 yılında düzenlenen Berlin Kongresinde başarılı olmuşlar, Kongre kararları arasında çoğunlukla yaşadıkları Doğu Anadolu'da ıslahat gerekliliğine yer verdirmişlerdir. Abdülhamid devri idaresi, Kongre kararı olan ıslahatı her zaman dikkate almış, komisyonlarda inceletmiştir. Ancak Abdülhamid'in takip ettiği siyaset gereği konu hiçbir zaman sonuca ulaşmamıştır. Bunu gören Ermeniler, isyan edip, bu isyanı sert ve kanlı şekilde bastıracak olan Türklere karşı, Avrupa devletlerinin ortak hareketini planlamışlardır. Bunun için 1890'lardan sonra, İstanbul'da sürekli kargaşa, Doğu Anadolu'da ise isyanlar çıkarmışlardır. Burada devrin yönetimi, Avrupa devletlerine hiçbir zaman ters tutum almamış, aksine ıslahat fikrini her zaman kabul etmiş, ortak her toplantıya katılmıştır. Bu siyaseti ile Avrupa Devletlerinin birleşik hareketleri önlenmiştir. Ermeniler, siyasetlerinin yürütmesinde en büyük engelin Padişah II. Abdülhamid olduğunu anlamışlardır. Bu nedenle 1905 yılında başarısızlıkla sonuçlanan suikast girişiminde bulunmuşlar ve Padişaha çok Ermeni kanı döktüğü varsayımıyla "Kızıl Sultan" adını takmışlardır. 1908'de II. Meşrutiyet'in ilanına ise Ermeniler sevinçle katıldılar; ilk günlerin otorite boşluğu İstanbul ve Adana yöresinde bazı kanlı olaylara neden oldu. Ermeniler bütün güçlerini, Türkler aleyhinde toplamaya başladılar. Amaçları Doğu Anadolu'da büyük bir Ermeni Devleti kurarak, Büyük Ermenistan'ı gerçekleştirmekti.²² Türk Gazetesi yazarları bütün bu gerçekleri bildikleri için gazetelerinde hem Ermenilerin haksız politikalarını eleştirmişler hem de devrin idarecilerinin durumun ciddiyetini kavrayıp, bu konuda önlem almaları için çaba harcamışlardır.

²² Emre Kongar, **Tarihimizle Yüzleşmek**, İstanbul, 2006, 16. bs. s. 86–123.

Gazete yazarları genel olarak 20. yüzyılın başında dünya ve Osmanlı Devleti için yeni bir devrin başladığının farkına varmışlardır. Osmanlılık düşüncesinin giderek önemini yitirdiği ve her milletin bağımsızlığını elde etme peşinde olduğu bir dönemde Büyük Osmanlı Devletinin ayakta durmasının çok zor olduğunu düşünen bu aydınlar, Devletin zimmîlerle Türkler arasında dengeyi sürdürme politikasına da şiddetle karşı çıkmışlardır. Onlara göre “Artık Türk milletinin derlenip toparlanmasının zamanı gelmiştir. Türkler bu Devletin asli unsurudur. Dolayısıyla 20. yüzyılda ayakta kalabilmek için Türklerin maddi ve manevi yönlerden çok güçlü olmaları gerekir. Artık Devlet pek çok konuda taviz vermek yerine kendi içinde bütünlüğü sağlamalı ve kendini savunabilir duruma gelmelidir.”

Gizli tutulan yazı ve idare kadrosu namına gazetenin son sayfasının alt köşesinde tek yetkilinin adı geçmektedir. Fakat bunun da imtiyaz sahibi veya sorumlu müdür olup olmadığı hakkında kayıt bulunmamaktadır. Gazetenin son sayısı 28 Kasım 1907 tarihini taşıdığına göre, yayın süresi dört yılını tamamlamıştır. Bu süre içinde, son sayfada yer alan yetkili isimde de zaman zaman değişiklik olmuştur. Bu değişikliğin bazen idari, bazen de siyasi sebeplere dayandığı; gazetede bunlarla ilgili olarak yapılmış açıklamalardan anlaşılıyor. Bunlardan Hüseyin Ali’nin göreve getirilişi (16 Kasım 1905, sayı: 106), zamanla yazı kadrosunda beliren siyasi görüş ayrılığı ile ilgilidir. Bu ayrılık da yazı kadrosundan bazı kimselerin, devletin içindeki Hristiyan etnik unsurla uzlaşma imkânsızlığı karşısında, Türklerin dışında kalan diğer Müslüman milletlerle uzlaşma zarureti ileriye sürerek gazetenin “İslamcılık” politikasına bağlanması konusunda yaptıkları baskıdan doğmuştur. Mehmed Said’in göreve tekrar dönüşü ise (21 Haziran 1906, sayı: 134), gazeteyi mali bakımdan destekleyen kaynakların baskısı ile ilgilidir.

Yazılarının ciddiyeti, kalitesi ve mizanpajının kusursuzluğu yönünden zamanına göre seviyeli bir durumda bulunan gazetenin yayınlanmasında, kadroların içinde ara sıra çıkan anlaşmazlıklar yüzünden, bazı kopukluklar da oldu. Haftalık çıkması ve yayın süresi dört yılı doldurduğu halde, son sayısının

187’de kalmış olması da bunu göstermektedir. Yazı kadrosunun çoğunu milliyetçilerin oluşturduğu anlaşılan Türk gazetesi, Türkiye’deki milliyetçilik hareketlerinin incelenmesinde dikkate alınması gereken bir yayın organıdır.²³

Ahmet Ferit Beyin, yazılarını neşrettiği bir diğer gazete olan Türk gazetesinde de Şura-yı Ümmet gazetesinde karşılaştığımız sorunlar yine karşımıza çıkmaktadır. Pek çok yazar dönemin baskıcı havası içinde yazılarında adlarını açıklamak yerine müstearlar ve mahfuz imzalar kullanıyordu. Ahmet Ferit Bey de bu gazetede yazılarını “Mahfuz İmza” ile yayınlamıştır. Fakat bu gazetede Yusuf Akçura tarafından yayınlanan ünlü “Üç Tarz-ı Siyaset” adlı uzun makaleye cevap olarak Ali Kemal ve Ahmet Ferit Beyler adlarını açıkça belirttikleri makaleler kaleme almışlardır. Yazarların, gazetede kendi adlarıyla çıkan makaleleri şu şekilde sıralanmaktadır:

Yusuf Akçura

1-	“Üç Tarz-ı Siyaset”	Numara:24	14 Nisan 1904.
2-	“Üç Tarz-ı Siyaset”	Numara:26	28 Nisan 1904.
3-	“Üç Tarz-ı Siyaset”	Numara:27	5 Mayıs 1904.

Ali Kemal

1-	“Cevabımız”	Numara:30	26 Mayıs 1904.

Ahmet Ferit Tek

1-	“Üç Tarz-ı Siyaset Hakkında Ma-ba’d”	Numara:34	23 Haziran 1904.

c. İfham Gazetesi

Milli Meşrutiyet Fırkası’nın yayın organı olarak 22 Eylül 1912’den itibaren Ahmet Ferit Tek tarafından çıkarıldı. Bu dönemde yazı işleri müdürlüğünü Mustafa Suphi yaptı. İlk sayısındaki başyazısında, “Kayı Han Türklerinin canlarını feda edencesine harcadıkları gayretler neticesinde kurulmuş muazzam ve muhteşem eser” olarak sıfatlandırılan Osmanlı Devleti’nin iki temel unsuru olarak Türklük ve İslamlık konuları ele alındı. İttihad ve Terakki iktidarı ile Hürriyet ve

²³ Kenan Akyüz, **Türk Gazetesi**, Türk Ansiklopedisi, İstanbul, 1983, c. 32, s. 63.

İtilaf Fırkası'na karşı fikir mücadelesi açıldı. Mahmud Şevket Paşa'nın katli ile ilgili bir haber yüzünden 1913'te kapatıldı. İkinci yayın dönemi 23 Temmuz 1919'da başladı. Gazete bu yayın döneminde de Milli Türk Fırkası'nın yayın organı olarak faaliyet gösterdi. Yusuf Kenan, Hüseyin Ragıp ve Hasan Vehbi bu dönemde yazı işleri müdürlüğü yaptılar. Başyazıların büyük bir kısmını Hüseyin Ragıp yazdı. İşgal altındaki İstanbul'da, Milli Mücadele'yi ve Mustafa Kemal Paşa'yı destekleyen bir yayın organı oldu. Ahmet Ferit Bey, 19 Mayıs 1919'da Samsun'a çıkarak, yer yer belirmiş Milli Mücadele teşebbüslerini teşkilatlandırmaya koyulan, Erzurum ve Sivas Kongreleriyle millet iradesini bir merkezde toplamağa çabalayan Atatürk'ü, hiç bir şeyden çekinmeksizin desteklemiştir. O'nun Kuva-yı Milliye adına yayınladığı beyannameyi 9 Ekim 1919'da gazetesine aldığı gibi, 19 Ekim 1919 tarihli bildirisini²⁴ basarak halkı uyarmıştır. Aynı yılın sonlarına doğru Ahmet Ferit Ankara'ya geçince İfham'ın yayımına son verildi.

Birinci dönemde Mustafa Suphi, Ethem Nejat ve Sadrettin Celal gibi gelecek yılların komünistleri yazı yazmışlarsa da İfham, her iki yayın döneminde de tam ve şuurlu bir milliyetçilik siyaseti takip etmiştir. 18 Ağustos 1919'dan itibaren haftada bir edebi ilave verildi. Edebiyat ilavesinde imzaları görülen yazarlar arasında: Mehmet Emin Yurdakul, Yusuf Akçura, Hamdullah Suphi Tanrıöver, Adnan Adıvar, Ömer Seyfettin, Orhan Seyfi Orhan, Ruşen Eşref Üneydin, Halit Fahri Ozansoy, Şükufe Nihal Başar, Yusuf Ziya Ortaç, Necip Asım Yazıksız, İzzet Ulvi, Feyzullah Sacit, Ahmet Refik Altınay, Ali Ekrem Bolayır, Müfide Ferit Tek, Fazıl Ahmet Aykaç, İbrahim Alâeddin Gövsa ve Falih Rıfkı Atay bulunmaktaydı.²⁵

Yukarıda da kısaca temas ettiğimiz üzere Ahmet Ferit Bey, tarafından Milli Meşrutiyet ve Milli Türk Fırkalarının yayın organı olarak çıkarılan bu gazetede başmakalelerin büyük bölümünü Hüseyin Ragıp yazmıştır. Ancak Ahmet Ferit

²⁴ Mustafa Kemal Paşa'nın Beyannameşi için bkz... **İfham**, 20 Ekim 1919, Numara: 74.

²⁵ Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, **İfham Gazetesi Maddesi**, İstanbul, 1981, c. 4, 344-345; E. Semih Yalçın, a.g.e, s. 169.

Bey, bu mühim gazetede azımsanamayacak sayıda makale yazmıştır. Bu makaleler şu şekilde sıralanmaktadır:

- 1- “Türk Meselesi Nasıl Halledilmeli” Numara:78 19 Ekim 1919.
- 2- “Lütfi Fikri Bey Ne Diyor” Numara:79 20 Ekim 1919.
- 3- “Esirlerimiz” Numara:80 21 Ekim 1919.
- 4- “Türk Milleti” Numara:81 22 Ekim 1919.
- 5- “İntihabat” Numara:82 23 Ekim 1919.
- 6- “Sulh Hazırlıkları” Numara:83 24 Ekim 1919.
- 7- “Milli Türk Fırkası’nın Siyaset-i İktisadiyesi” Numara:84 25 Ekim 1919.
- 8- “Kara Vasıf Beyle mülakat” Numara:85 26 Ekim 1919.
- 9- “Harekât-ı Milliye ve Muhalefet” Numara:86 27 Ekim 1919.
- 10- “Süleyman ve Fransuva” Numara:87 28 Ekim 1919.
- 11- “Mücrim Dedi Kovdular” Numara:88 29 Ekim 1919.
- 12- “Türkiye ve Britanya-yı Ekber” Numara:89 30 Ekim 1919.
- 13- “Milli Türk Fırkası ve Küçük Esnaf” Numara:90 31 Ekim 1919.
- 14- “Adriyatik meselesi” Numara:91 1 Kasım 1919.
- 15- “Çirkin Mücadelat” Numara:92 2 Kasım1919.
- 16- “Meclis-i Mebusana Doğru” Numara:93 3 Kasım1919.
- 17- “Konferans Israrı” Numara:94 4 Kasım1919.
- 18- “Güzel İzmir” Numara:95 5 Kasım1919.
- 19- “Londra’da İran Şahı Hazretleri” Numara:96 6 Kasım1919.
- 20- “Konferansın Göreceği İşler Nelerdir?” Numara:97 7 Kasım 1919.
- 21- “Saadet-i Şahane-Saadet-i Milliye” Numara:98 8 Kasım1919.
- 22- “Kızıl Hançer Etrafında” Numara:99 9 Kasım 1919.
- 23- “İngilizce Bir Nutuk” Numara:100 10 Kasım1919.
- 24- “Teşebbüs” Numara:102 12 Kasım1919.
- 25- “Gayr-ı İlmi Bir Makale-yi Âlimane” Numara:103 13 Kasım1919.
- 26- “Niçin tecavüze uğruyoruz?” Numara:104 14 Kasım1919.
- 27- “İmtiyazat-ı Ecnebiye” Numara:106 16 Kasım1919.
- 28- “Bütçe Zabıtları” Numara:107 17 Kasım1919.
- 29- “Siyaset-i Âlemde Tahvil” Numara:109 19 Kasım1919.

30-	“Tehlike-yi Maliye”	Numara:111	21 Kasım1919.
31-	“Biz Zannediyoruz”	Numara:112	22 Kasım1919.
32-	“Çanakkale Boğazı Muharebesi Hakkında”	Numara:113	23 Kasım1919.
33-	“Bugün Müntehib-i Sani İntihabatı Başlıyor”	Numara:114	24 Kasım1919.
34-	“Müstakbel Meclis”	Numara:116	26 Kasım1919.
35-	“İaşe Buhranı”	Numara:118	28 Kasım1919.
36-	“İaşe-yi Umumiye Nezaretı”	Numara:119	29 Kasım1919.
37-	“Wilson Şimdi Ne Yapacak?...”	Numara:121	1 Aralık1919.
38-	“Azim ve İrade”	Numara:123	4 Aralık 1919.
39-	“Sulhün Tecili”	Numara:126	6 Aralık 1919.
40-	“Ziraat Bankası”	Numara:127	7 Aralık 1919.
41-	“Mübadele-yi Ahali”	Numara:128	8 Aralık 1919.
42-	“Müttefiklerle Mağlub Almanya Arasında”	Numara:129	9 Aralık 1919.
43-	“Klemenso’nun Londra Ziyareti Esbabı”	Numara:132	12 Aralık 1919.
44-	“Sulh Uzaklaşıyor”	Numara:133	13 Aralık 1919.
45-	“Evrak-ı Nakdiye Buhranı”	Numara:134	14 Aralık 1919.
46-	“Londra Müzakeratı”	Numara:135	15 Aralık 1919.
47-	“İzmir İşgali Muvakkattır”	Numara:136	16 Aralık 1919.
48-	“Wilson İtilaf Etmiyor”	Numara:137	17 Aralık 1919.
49-	“İş Başına Efendiler”	Numara:141	21 Aralık 1919.
50-	“Süratle Meclis İsteriz”	Numara:142	22 Aralık 1919.
51-	“Mebuslarımız”	Numara:143	23 Aralık 1919.
52-	“Ayrılık, Perişanlık!”	Numara:144	24 Aralık 1919.
53-	“Entrika Ocağı”	Numara:145	25 Aralık 1919.
54-	“Meclis Düşmanlığı, Vatan Düşmanlığı”	Numara:146	26 Aralık 1919.
55-	“Türkiye Sulhü”	Numara:147	27 Aralık 1919.
56-	“İttifak-ı Milli”	Numara:148	28 Aralık 1919.
57-	“An-ı Mukadderat”	Numara:149	29 Aralık 1919.
58-	“Şark Meselesi”	Numara:150	30 Aralık 1919.
59-	“İki Bölük”	Numara:151	31 Aralık 1919.
60-	“İkinci Bir İzah”	Numara:152	1 Ocak 1920.
61-	“Dalalet-i Maliye”	Numara:153	2 Ocak 1920.

62-	“Muhalefet Değil Fitnekarlık”	Numara:154	3 Ocak 1920.
63-	“İstanbul ve Boğazlar”	Numara:155	4 Ocak 1920.
64-	“Ne İstiyoruz?”	Numara:156	5 Ocak 1920.
65-	“Bir Hakikat”	Numara:157	6 Ocak 1920.
66-	“Ümid Kesmeyelim Fakat Uyumayalım!”	Numara:158	7 Ocak 1920.
67-	“Hakkın Kuvveti! O Kuvvetin Hakkı”	Numara:161	10 Ocak 1920.
68-	“İstanbul Kurtuldu”	Numara:162	11 Ocak 1920.
69-	“Türkiye Bizimdir”	Numara:163	12 Ocak 1920.
70-	“Meclis-i Millinin küşadı”	Numara:164	13 Ocak 1920.
71-	“İlk Düello”	Numara:165	14 Ocak 1920.
72-	“Türkiye ve Fransa”	Numara:166	15 Ocak 1920.
73-	“Milli Bölük”	Numara:167	16 Ocak 1920.
74-	“Miktarımızın Tayini etrafında”	Numara:168	17 Ocak 1920.
75-	“Hilafet-i İslam”	Numara:169	18 Ocak 1920.
76-	“Ümid-i İstihlas”	Numara:170	19 Ocak 1920.
77-	“Kardeş Devlet”	Numara:171	20 Ocak 1920.
78-	“Medih Ediliyoruz”	Numara:172	21 Ocak 1920.
79-	“Kaplanın Akıbeti”	Numara:173	22 Ocak 1920.
80-	“Türkler ve Boğazlar”	Numara:175	24 Ocak 1920.
81-	“İttifakname ve Fırkalar”	Numara:176	25 Ocak 1920.
82-	“Cihan Harbi”	Numara:177	26 Ocak 1920.
83-	“Kızıl Elma”	Numara:178	27 Ocak 1920.
84-	“Türkiye ve Fransa”	Numara:179	28 Ocak 1920.
85-	“Hükümet İçin”	Numara:182	2 Şubat 1920.
86-	“Mebusan İttifakı”	Numara:183	3 Şubat 1920.
87-	“Son Fırsat”	Numara:184	14 Şubat 1920.
88-	“İstikbal Ümidindir”	Numara: -	19 Şubat 1920.
89-	“Mukadderatımızın Tayini Arifesinde”	Numara:194	25 Şubat 1920.
90-	“Vakt-i Bütçe ve Meclis”	Numara:199	3 Mart 1920.
91-	“Buhran”	Numara:204	6 Mart 1920.

IV. BÖLÜM

FİKİRLERİ VE MÜCADELESİ

19. yüzyıl sonlarında Batı dünyasında görülmedik ekonomik, teknolojik, bilimsel gelişmeler, kültür ve düşün alanlarında güçlü akımlar başlamıştı. Batı uygarlığı 20. yüzyıla merdivenlerini dayamış, büyük endüstri uygarlığı, denizleri, karaları aşarak dünyanın geri kalan ülkelerinin gelenek sınırlarını, aşındırmaya başlamıştı. Tarihin bu en güçlü uygarlığı Balkanlar'dan Yemen'e kadar bütün Osmanlı ülkelerinin üzerine de gölgelerini iyice salmıştı. Tarihin böyle bir döneminde, Osmanlı Devleti ise tam bir geri kalmışlık devri yaşıyordu.¹

Osmanlı Devleti, geride kalan yüzyıllarda her mevkideki yöneticiler ve ulemanın elinde Batı dünyasında meydana gelen bu büyük gelişmeleri takip edememişti. Özellikle fen bilimleri alanında Fatih devrinin o büyük azameti kaybolmuştu. Devlet adamları, bu gerçeklerin farkına varınca, Avrupa'dan her alanda uzman getirerek açılan boşlukları kapatmaya çalışmışlardır. II. Selim ve II. Mahmut devirlerinde çeşitli reformlar gerçekleştirilmişse de Batıyla teknolojik anlamda aranın kapanması mümkün olamamıştır. 3 Kasım 1839 tarihinde ilan edilen Tanzimat Fermanı da uzun vadede sorunların üstesinden gelememiştir.

Batılı devletler, sanayi inkılâbı ile geliştirdikleri endüstrileri için gerekli enerji, hammadde ve pazar ihtiyaçları doğrultusunda bütün dünyayı kontrol altına almak isterlerken; her geçen gün jeopolitik önemi daha da artan Osmanlı Devleti, bu büyük teknoloji azameti karşısında kendini korumak amacıyla büyük bir çaba içine girmiştir. 19. yüzyılın, ikinci yarısından itibaren devlet, edebiyat ve fikir adamları, Osmanlı Devletini içine düştüğü, durumdan kurtarmak amacıyla çeşitli fikirler üretmeye başlamışlardır.

1865 yılında ortaya çıkan Genç Osmanlı hareketinin temelinde, Osmanlı Devletini içinde bulunduğu zor durumdan kurtarmak ve Batı seviyesinde gelişmiş bir devlet seviyesine getirmek düşüncesi yatar. Onları takip eden Jön Türkler ve

¹ Niyazi Berkes, **Türkiye'de Çağdaşlaşma**, haz. Ahmet Kuyaş, İstanbul, 2004, 7. bs. s. 389.

onların da en etkili teşkilatları İttihad ve Terakki de bu düşünceleri gerçekleştirmek için siyasi faaliyetlerde bulunmuştur. Yüzyılın, ikinci yarısında yitirilen büyük topraklar, ekonominin iflası, zımmîlerin bağımsızlık amacıyla çıkardıkları ayaklanmalar ve bunun gibi pek çok olay Osmanlı Devletinin, ömrünün son dönemlerini yaşadığını gösteriyordu, fakat ileri gelen aydın sınıfı, daha önceden gördükleri bu büyük çöküşün önüne geçebilmek amacıyla siyasi çabalar içine girmişlerdir.

I. Abdülmecid döneminden başlamak üzere ileri gelenler, I. Abdülaziz ve özellikle II. Abdülhamid dönemlerinde büyük sıkıntılar çekmelerine rağmen sahip oldukları fikirleri yaymaya çalışmışlardır.

Ahmet Ferit Bey, işte bu siyasal ve sosyal ortamda dünyaya gelmiştir. İlerleyen yıllarda büyük bir devlet adamı olacak olan Ahmet Ferit Bey, genç yaşlarından itibaren Jön Türklerin fikirlerini benimsemiştir. Arkadaşı Yusuf Akçura ile beraber tahsil amacıyla gittiği Fransa’da, Prens Sabahattin Bey, tarafından 4 Şubat 1902’de düzenlenen I. Jön Türk kongresine katılmıştır. Ahmet Ferit Bey, bu kongrede ileri sürülen “Yabancı müdahalesi” kavramına şiddetle itiraz ederek, Ahmet Rıza Beyin dikkatini çekmiştir. O’na göre “Yabancı müdahalesi, işgal ve felaket getirir. Sadece, yabancılara menfaat temin eder. Bu sebepten ecnebi müdahalesi istemek vatana ihanettir”.

Ahmet Ferit Bey, 20. yüzyılın ilk yıllarında Osmanlılık düşüncesine bağlıdır. Fakat ilerleyen yıllarda, bu fikirden uzaklaşıp Türkçülük düşüncesine bağlanacaktır. Nitekim 1904 yılında Yusuf Akçura’nın Mısır’da yayınlanan “Türk” gazetesinde neşrettiği “Üç Tarz-ı Siyaset” isimli makaleye, Ali kemal Beyin “Cevabımız” isimli yazıyla cevap vermesiyle başlayan tartışmaya ortak olmuş ve kendisi de “Bir Mektup” isimli makaleyi yazarak, Yusuf Akçura’nın, Türkçülük düşüncesine destek vermiş ve Ali Kemal Beyi ciddi manada eleştirmiştir. O’na göre, Osmanlılık ve İslamcılık düşüncelerinin Osmanlı Devletinin ayakta tutmak için herhangi bir fonksiyonu kalmamıştır. Devlet temelini oluşturan Türkler, kuruluş aşamasında olduğu gibi yine büyük zorluklar

altına girerek, Devletin geleceğinin teminatı olacaktır. Türkçülük düşüncesi bugün* tam anlamıyla faal olmayabilir. Fakat Osmanlıcılık ve İslamcılık düşünceleri yakın gelecekte çökecektir. O, zaman gelince bu büyük fikir boşluğunu Türkçülük dolduracaktır.

II. Meşrutiyetin ilanı ilanı yurda dönen Ahmet Ferit Bey, devlet kademelerinde çeşitli görevler almış fakat İttihad ve Terakki'nin, tecrübesizliklerini görüp, onları şiddetle tenkid etmiştir. Öyle ki İngiliz Lynch şirketi meselesinde, getirdiği ağır eleştiriler nedeniyle bu partiden tard edilmiştir. Bundan sonra dâhiliye encümeni azası olarak çalışmış ve İdare-yi Umumiye-yi Vilayet ile İdare-yi Hususiye-yi Vilayet Kanunlarını kaleme almıştır. Bu kanunlar Osmanlı taşra teşkilatı yönetiminde çok büyük bir boşluğu doldurmuştur. Birbirinin devamı niteliğinde olan bu iki önemli kanun, yetersiz ve güncellenemiş eski kanunların yerini almış ve yine Ahmet Ferit Bey tarafından 1924 yılında hazırlanan Köy Kanununun temelini oluşturmuştur. Bu kanunla vilayet teşkilatlanmasında, taşra birimlerinin görevleri muntazaman açıklanmıştır.

Ferit Bey, ekonomi alanında himaye (Karma Ekonomi) taraftarı idi. Öyle ki 1910'larda İttihad ve Terakki hükümeti, Maliye Nazırı olan Cavid Beyin, serbest-i ticaret taraftarı olması nedeniyle, bu konuda Cavid Beyi ağır ölçülerde eleştirmiştir. O, milli faideyi, sanayinin teessüsünde görüyordu. Bilhassa un, şeker ve pamuğu Osmanlı memleketlerinin kendilerinin üretmesini istiyordu. Bu fikirlerin propagandası için “Üç Beyazlar” tabirini bulmuştu. İttihad ve Terakki'den tard edilmesinden sonra siyasetten uzaklaşmayarak 1912 yılında Milli Meşrutiyet Fırkası ve Türk Ocaklarının kuruluşunda çok emek harcamıştır. Fakat İttihad ve Terakki'yi sert bir şekilde eleştirmeye devam etmesi, bu partinin husumetini çekmesine neden oldu. Bu nedenle 1913–1917 yılları arasında Sinop ve Bilecik'te sürgün hayatı yaşadı. Sinop'ta sürgün olduğu yıllarda “Turan” adlı çok önemli bir kitap yazdı ve bunu İstanbul'da neşrettirdi. Bu kitabında doğuşundan günümüze, genel hatlarıyla Türk tarihini inceleyip, çok ilginç bilgiler vermiştir. Fakat kitabın sonunda verilen bilgiler kitabın yazılış amacının Türk

* 1904

tarini aydınlatmak değil bilakis bu büyük coğrafyada Türklüğün geğmişten feyz olarak nasıl ayağa kalkacağını izah etmek olmuştur.

Ferit Bey, 1919 yılında I. Dünya Savaşının beraberinde getirdiği büyük felaketler neticesinde çökme durumuna gelmiş Osmanlı Devletinin, çok zor günler geğirdiği günlerde yine önemli bir görev olarak İstanbul’da bulunan milliyetçi grubun temsilcisi olarak Damad Ferit Paşa’nın II. Kabinesinde 21 Mayıs–20 Temmuz tarihleri arasında Nafia Nazırı olarak görev yapmıştır. Ancak O’nun milliyetçi kişiliği bu hükümetin politikalarıyla bağdaşmamıştı. Ahmet Ferit Bey, bizzat içinde bulunduğu bu hükümetin politikalarını açıkça eleştirir hale gelmişti.²

Ferit Bey bu kabineden istifasından sonra fikirlerini yaymak üzere 1912 yılında kurduğu “Milli Meşrutiyet Fırkası” ve onun yayın organı “İfham” gazetesinin devamı niteliğinde 1919 yılında “Milli Türk Fırkası”nı kurdu. İfham gazetesini yeniden yayınlamaya başladı. Yazı kadrosunda Mehmet Emin Yurdakul, Müfide Ferit Tek, Yusuf Akçura, Hamdullah Suphi, Ömer Seyfettin, Hüseyin Ragıp, Haşim Nihat gibi büyük yazarları barındıran bu gazetede, Ahmet Ferit Bey, Mustafa Kemal Paşa’yı ve Milli Mücadele’yi bütün yürekliliği ile savunmuştur. Mustafa Kemal Paşa’nın 19 Ekim 1919 tarihli beyannamesini 20 Ekim tarihli İfham’da³ yayınlarak halkı uyar mıştır.

İşgal güçleri karşısında, İstanbul’da herhangi bir teşebbüse girilemeyeceğini anlayan Ahmet Ferit Bey, Anadolu’ya geçerek 30 Mayıs 1920’de Türkiye Büyük Millet Meclisi’ne Kütahya mebusu olarak katılmıştır. Kısa sürede Mustafa Kemal Paşa’nın en çok güvendiği kişilerden biri haline gelen Ferit Bey, 18 Temmuz 1920 tarihinde Maliye Vekâletini uhdesine almıştır. Mayıs 1920’ye kadar bu görevi başarıyla devam ettiren Ferit Bey, çok büyük olumsuzluklara rağmen, Milli Mücadele ekonomisini derleyip toparlamıştır. Ancak Maliye Vekilliği sırasında, daha önce Cavid Beye karşı savunduğu fikirlerini tatbik edememiştir. Çünkü bu dönemde her şeyden önce Türk Vatanın, düşmandan temizlenmesi gerekiyordu. Milli Mücadele’nin bütün hızıyla devam ettiği günlerde Ahmet Ferit Bey,

² Refik Halid Karay, a.g.e, s. 171.

³ Mustafa Kemal Paşa’nın Beyannamesi için bkz... İfham, 20 Ekim 1920.

Hâkimiyet-i Milliye gazetesi yazarı Hüseyin Ragıp’a şunları söylemiştir: “Fabrika azizim fabrika! Evet; bize en lazım olan şey bu!.. Yazınız, tekrar yazınız, herkese anlatınız ki, bize fabrika lazımdır. Türkiye’nin ekonomik bağımsızlığı (istiklal-i iktisadisi) ancak bununla sağlanacaktır. Bu olmazsa kazanacağımız siyasal bağımsızlık neye yarayacaktır? Şimdiye kadar ve hala Türkiye çalışıyor, üretiyor, fakat ürünlerinden başkaları faydalaniyor. Ülkemizde herkes çalışıyor; fakat birçok alın teri dökerek vücuda getirdiğimiz hammaddeleri, bin rica minnetle yok pahasına dışarıya satıyoruz. Sonra yabancılar bu maddelerin biçimini biraz değiştirerek bize geri veriyorlar. Bir kuruşa satıyoruz, yirmi kuruşa geri alıyoruz. Bu dünyanın neresinde görülmüş? Kırk kuruşa karşı 1200 kuruş!! Baştan kara gidiyoruz. Evet, 42 kuruşa satıyoruz, 1200 kuruşa geri alıyoruz. Aradaki bu fark, bu ham eşya dolaşmasını bitirip bize gelinceye kadar ecnebi ellere, fabrikacılara, tacirlere, hatta ecnebi hükümetlere verdiği vergi, 40 kuruş yükün bedeli, 40 kuruş ulaştırma masrafı, 50 kuruş kömür, 100 kuruş işçi gündeliği, boya vesaire... 150 kuruş, fabrika masraf ve karı... 200 kuruş yükün işlendiği yabancı ülkedeki vergi... Üst tarafı, 1200 kuruşun yarısından fazlası, sadece elden ele kar!.. Bu karın 6 hissesini yabancı, 4 hissesini yerli tacirler alıyor. Evet, bu yükün altından azim ile cesaretle çıkmak lazım, yoksa bizi ezer, mahveder ve günün birinde görürüz ki, siyasal istiklal diye elde ettiğimiz şey, parmaklarımızda yaldızını bırakıp uçan bir kelebekten ibarettir. 1200 kuruşun 700 kuruşunu kaybedersek, düşünün milyonlara varan alış-verişteki kaybımız neye ulaşıyor. Bunun için, yazınız azizim yazınız, bize fabrika, bize yine fabrika lazımdır. Yurtta kömür var, su bol, hammaddeler bol... Yurtta yetişen hammaddeleri kendimiz imal etmeli, ihtiyaçlarımızı kendimiz üretmeliyiz. Aksi takdirde intihar muhakkaktır. Farkında olmadan müthiş bir uçuruma gidiyoruz.”⁴

Milli Mücadele’nin en zorlu döneminde, maliye nazırının baş düşünceleri bunlardır; ekonomik bağımsızlık!.. Siyasal bağımsızlık bir ülkeyi “Tam bağımsız” kılmaya yetmez; gerçek bağımsızlık ekonominin güçlü bit yapıya sahip olmasında yatar.⁵

⁴ Muammer Aksoy, **Atatürk ve Sosyal Demokrasi**, Ankara, 1990, s. 43–44.

⁵ Oktay Akbal, **Ekonomik Bağımsızlık Olmadan**, Milliyet Gazetesi, 12 Mayıs 1994.

Daha sonra Türkiye'nin, Fransa mümessili olan Ferit Bey, Lozan müzakerelerine katılmış, 30 Ekim 1923'te kurulan İsmet Paşa'nın ilk Cumhuriyet Kabinesinde, Kütahya mebusu olarak, Dâhiliye Vekili olmuştur. Vekilliği sırasında 150'likler listesini hazırlayarak çok mühim bir görevi üstlendiği gibi 1924 yılında Cumhuriyet tarihinin ilk "Köy Kanunu"nu hazırlamıştır. 1925 yılından itibaren Hariciyenin hizmetine girerek, bu yıl içerisinde Türkiye'nin Londra Büyükelçiliğine atanmıştır. 1932–1939 yılları arasında Varşova, 1939–1943 yılları arasında Tokyo Büyükelçiliklerinde bulunan Ahmet Ferit Tek, görev yaptığı tüm yerlerde Türk siyasi çıkarları doğrultusunda çalışarak elinden geldiğince Devletini temsil etmeye çalışmıştır.

Cumhuriyetin 50. kuruluş yıl dönümünde, 23 Nisan 1970 tarihinde yayınladığı beyannamede, Cumhuriyetin çok büyük zorluklar içinde kurulduğu, Mustafa Kemal Paşa'nın vatanın kurtuluşunda oynadığı muazzam rol ve O'nun büyüklüğü, Cumhuriyetin değerinin çok iyi kavranıp ilelebet korunması gerektiği hususlarında görüşlerini dile getirmiştir.

Diyebiliriz ki, Ahmet Ferit Tek, 1902 yılında toplanan I. Jön Türk Kongresinden başlamak üzere 23 Nisan 1970 tarihinde yayınlanan önemli beyannamesine kadar olan dönemde, milli birlik ve beraberlik, milli ekonominin ihdası, Türk Devletinin gelişip büyümesi ve çok güçlü bir devlet haline gelmesi için çok büyük çabalar harcamış ender devlet adamlarından biridir. Hayatının büyük bölümünü çok sevdiği Türkiye Cumhuriyeti Devletinin gelişip, büyümesine harcamıştır. Hayatı boyunca gördüğü bütün eksiklikleri şiddetle tenkid etmiştir ki bu nedenle sürgün hayatı dahi yaşamak zorunda kalmıştır. Gerek harici gerek dâhili siyasette başarılı olabilmek için çok büyük fedakârlıklarda bulunmuştur. O, Türk milli menfaatlerini her şeyin üzerinde tutmuştur. Hayatı boyunca sürekli sıkıntılarla karşılaşmış fakat üstün zekâ ve kabiliyeti ile bitmez tükenmez çalışma azmiyle bütün bu zorlukların üstünden gelmiştir.

SONUÇ

7 Mart 1878 tarihinde, Bursa’da doğan Ahmet Ferit Tek, Türk tarihinde, İkinci Meşrutiyet ve Cumhuriyet devirlerinin yetiştirdiği en büyük simalardan birisidir. Jön Türk Hareketi, İkinci Meşrutiyet’in ilanı, Balkan Savaşları, I. Dünya Savaşı, Milli Mücadele ve Cumhuriyet’in ilanı, O’nun bizzat yaşadığı büyük siyasi olaylardı.

Ahmet Ferit Tek, İstanbullu bir aileye mensuptu. Babası Mustafa Reşid Bey, büyük babası, Kadı Asım Efendi, dedesi yeniçeri efendilerinden Sadık Efendi, annesi şehit İbrahim Ağa’nın kızı Hanife Hanım idi. Ahmet Ferit tahsil-i iptidaiyyesini Darü’l-Feyz mektebi ile Gülhane Rüşdiyesi’nde tamamladı. İlk ve rüşdiye tahsilini İstanbul’da yaptıktan sonra asker olmak hevesiyle girdiği Kuleli Askeri İdadisi’nden sonra 28 Nisan 1894’te Harbiye Mektebi’ne girdi. 17 Ağustos 1896’da buradan piyade asteğmen rütbesiyle mezuniyetini takiben Erkan-ı Harbiye Mektebi’ne kabul edildi. Genç zabıt bir sene Erkan-ı Harbiye sınıfında çalıştı. Bu esnada, meşrutiyet taraftarı cereyanlar başlamıştı. 1897 kışında siyasi faaliyette bulundukları suçlamasıyla tevkif edilen 78 zabıt arasında Ahmet Ferit de bulunuyordu. Taşkıyla Divan-ı Harp Örfiyesine sevk olunan Ahmet Ferit Tek, Divan-ı mezkûrun hükmüne müsteniden zabıtlıktan tard edilerek müebbeden ikamet cezasıyla Trablusgarp’a sürülmüştür. Ahmet Ferit ve Yusuf Akçura sonradan 1898 senesi Ağustosunda bütün arkadaşlarıyla birlikte affı şahaneye nail olmuşlardır. Rütbesi iade edilerek Trablusgarp Fırkası Erkan-ı Harbiyesi’ne 9 Temmuz 1898’de memur tayin olunan Ahmet Ferit, 1900 yılında, Yusuf Akçura ile birlikte Trablusgarp kıyılarından bir kayığa binerek Tunus’a ve oradan Paris’e gitti. Paris’te Siyasi İlimler Mektebi’ne (Ecole Libre des Sciences Politiques) devam ederek, 29 Haziran 1903’te okulu yedinci ve “ Mansion Honorable” ile bitirerek diploma almıştır. Burada Siyasetle de meşgul olarak 4 Şubat 1902 tarihinde toplanan I. Jön Türk Kongresi’ne katılmıştır. Bu kongrede genç yaşı ile mütevazı mevkiine rağmen, Prens Sabahaddin’in ileri sürdüğü yabancı müdahalesi teklifine itiraz etmiştir.

Fransa'daki faaliyetlerine müteakip, sürgün ve firari olması hasebiyle Türkiye'ye dönmeyip, 1903 ile 1908 arasında Kazan'da Yusuf Akçura'yı ziyaret etti ve sonra da Mısır'a yerleşti. Bu arada Kahire'de intişar eden Türk gazetesinde Osmanlı siyaseti hakkında bir münakaşa açıldı. Yusuf Akçura'nın "Üç Tarz-ı Siyaset" adlı makalesi ile başlayan münakaşaya O, da katıldı. II. Meşrutiyet'in 1908 yılında ilanı üzerine İstanbul'a geri dönmüştür. II. Meşrutiyet devrinde aldığı ilk resmi vazife siyasi tarih öğretmenliğidir. 22 Ocak 1908 tarihinde Mekteb-i Mülkiye 18. asır siyasi tarih öğretmenliğine tayin edilmiştir. Bu göreve 1913'te Mahmud Şevket Paşa'nın katli bahane edilerek İstanbul'dan uzaklaştırılmasına kadar devam etmiştir. Kütahya mebusu Saffet Paşa'nın istifası üzerine mebus seçilerek 18 Kasım 1909'dan itibaren meclis çalışmalarına katılmıştır. Bu arada Ferit Beyin düşünceleri gittikçe Osmanlıcılıktan uzaklaşmakta ve milliyetçi bir inkişaf takip etmekte idi. Bu sırada Dâhiliye Encümeni Azası olarak "İdare-yi Umumiye-yi Vilayet" ve "İdare-yi Hususiye-yi Vilayet" Kanunlarını kaleme aldı. Meclis'te İttihad ve Terakki'yi açıkça tenkid etmesi üzerine 1909'da firkadan çıkarılmasına rağmen politikadan uzaklaşmayarak Yusuf Akçura, Müderris Zühdü Bey, Mehmed Ali ve Cami Beylerle birlikte 5 Temmuz 1912 tarihinde "Milli Meşrutiyet Fırkası"nı kurdu. Aynı yıl partinin yayın organı olarak 22 Eylül 1912 tarihinde "İfham" gazetesini yayın hayatına soktu. Bu arada aynı yıl, 12 Mart 1912 tarihinde Türk Ocakları'nın kuruluşunda önemli rol oynadı.

Ferit Bey, Balkan Harbinde İhtiyad Erkan-ı Harbiye yüzbaşılığıyla Çatalca'da Karargâh-ı Umumi Erkan-ı Harbiye Birinci Şubesinde bir müddet bulunup ve 30 Mayıs 1913'te imzalanan Londra Antlaşması'nı müteakip yine gazetesinin başına geçmiştir. İttihad ve Terakki siyasetini tenkid ettiği için Ahmet Ferit, kısa bir süre için Bursa'ya sürüldü, Mahmud Şevket Paşa'nın katli hakkında "İfham"da çıkan bir haber vesilesi ile de gazetesi 13 Haziran 1913'te kapatıldı. 24 Haziran 1913'te önce Sinop'a ve müteakip 1915'te Bilecik'e gönderildi. Sinop ve Bilecik'te geçen sürgün yıllarında I. Dünya Harbi çıkmıştı. Ahmet Ferit'in "Tekin" takma adı altında yazdığı "Turan" adlı eserini bu sürgün yıllarında kaleme alınmıştır ki kitap 1330 (1914-1915)'da, İstanbul'da basılmıştır. 1917 yılında Ukrayna'nın merkezi

Kiev'e 15 Temmuz 1918'de başkonsolos olarak tayin edilen Ferit Bey, Bolşeviklerin, Ukrayna'yı işgali üzerine Kiev'deki vazifesinden ayrılarak 1919 yılında İstanbul'a döndüğünde 30 Ekim 1918 tarihli Mondros Ateşkes Antlaşması imzalanmıştı. İstanbul'da, milliyetçi gruba katılan Ahmet Ferit, onların mümessili olarak Damad Ferid Paşa'nın II. Kabinesinde, 21 Mayıs 1919–20 Temmuz 1919 tarihleri arasında Nafia Nazırı olarak bulundu ve bir müddet Maliye Nezaretine (Mayıs 1919-Temmuz 1919) vekâlet etti. Damad Ferid Paşa Kabinesinin, Sevr Antlaşmasının müzakerelerine hazırlanması, Ahmet Ferit Beyin istifasına neden oldu. Nitekim 15 Mayıs 1919'da İzmir'in Yunanlılar tarafından işgal edilmesi üzerine 19 Mayıs 1919 tarihinde Fatih Mitingi'nin toplanmasını sağladı. Son gelişmeler karşısında boş durmak istemeyerek, 9 Aralık 1919'da Milli Türk Fırkasını kurmuştur. Parti, Mondros mütarekesinin işgalci ve kozmopolitik iklimi içinde Türkçülüğü sürdürmek amacındadır. Bu partinin yayın organı olarak 23 Temmuz 1919 tarihinden itibaren İfham gazetesi yeniden çıkarılmaya başlanmıştır. Bu arada, 12 Ocak 1920'de toplanacak Meclis-i Mebusan için Kütahya mebusluğuna tekrar adaylığını koyan Ahmet Ferit, 15 Ocak 1920'de İstanbul mebusu seçildi. 16 Mart 1920 tarihinde işgalci kuvvetlerin Osmanlı Meclisini basması üzerine bir süre saklanmıştır. O, arada Kuva-yı Milliye ile Fransızlar arasında bir anlaşma yapıldı. Bazı Fransız esirlerine karşılık, Ferit Bey, Boğaziçi'nde bir yalıdan alınarak bir Fransız muhribi ile Mudanya'ya götürüldü. Ferit Bey, 30 Mayıs 1920 tarihinde Ankara'ya gelerek, Büyük Millet Meclisi'nde İstanbul Mebusu olarak yerini aldı. 18 Temmuz 1920 tarihinde Maliye Vekilliği uhdesine verildi. Maliye Vekilliği döneminde yaptığı en önemli icraat Kuva-yı Milliye hükümetinin ilk bütçesini tanzim etmesi olmuştur. Ancak, 1921 Mayıs ayındaki bütçe görüşmelerinde çıkan anlaşmazlık sonucunda diğer vekillerle birlikte 16 Mayıs 1921 tarihinde istifa etmiştir.

Ferit Bey, Maliye Vekilliğinden sonra Milli Mücadele devam ederken, İcra Vekilleri Heyetinin 26 Ekim 1921 tarihli kararıyla, Paris temsilciliğine atandı ve milletvekilliğini koruyarak izinli sayıldı. Başkâtip olarak Hüseyin Ragıp Baydur'la birlikte Fransa'ya gitti. Ahmet Ferit Beyin, Fransa'da çalışmaya başlaması Türkiye Büyük Millet Meclisi ve Mustafa Kemal Paşa'ya büyük

yararlar sağladı. Büyük Zaferin kazanılmasından sonra, düşman devletlerle 4-11 Ekim 1922 tarihinde Mudanya Ateşkes Antlaşması imzalanmıştı. Anadolu'daki Türk varlığının askeri bir zaferle kendini kanıtlaması üzerine, Cihan Harbi'nin galipleri yeni bir barış antlaşmasının gerekliliğine inanmışlardır. Osmanlı Devleti'nin meselelerinin 1922'deki durumun ışığı altında çözülmesi gerekiyordu. Bunu için İstanbul ve Ankara Barış görüşmelerine çağrılmış ise de TBMM, 1 Kasım'da Saltanatı kaldırdığı için Lozan'a sadece Ankara'nın temsilcileri gitmiştir. Burada barış görüşmelerine 13 Kasım'da başlandı. Türk tarafı düyun-u umumiye ve kapitülasyonlar hususunda taviz vermek istemiyordu. Fakat Hasan Saka ve görüşleri alınmak için Lozan'a davet edilen Cavid Bey, milli çıkarlarla hiç de bağdaşmayacak teklifleri kabul etmek istiyorlardı. Bu gelişmeler üzerine İsmet Paşa, Ahmet Ferit Beyi, Paris'ten getirterek, O'na sermaye taksimi üzerine bir proje yaptırtmak istedi. Ferit Bey Ocak 1923'te Lozan'a geldi ve derhal İsmet Paşa'nın istediği projeyi verilen esaslar dairesinde yaptı fakat müzakere sırasında Fransız delegeleri ile kavga etmesi nedeniyle geri dönmek zorunda kalmıştır. 6 Şubat 1923 günü hükümetin bir kararıyla Ferit Beyin, Paris Mümessilliği görevine son verilmiştir. Ancak 30 Ekim 1923'te kurulan İsmet Paşa'nın ilk Cumhuriyet Kabinesinde, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin, Kütahya Mebusu olarak ilk Dâhiliye Vekili olma şerefini kazanmış ve 6 Mart 1924'teki İkinci Kabine'de de bu göreve devam etmiştir. Cumhuriyet döneminin ilk Dâhiliye Vekili olan Ahmet Ferit Bey, Cumhuriyet tarihimizin ilk Köy Kanununu oluşturmuştur. O zaman Anadolu'da yaygın olan eşkıyaya karşı mücadeleye girerek asayişini temin edebildi. Dâhiliye Vekilliği sırasında gerçekleştirdiği diğer önemli icraatı ise 150'likler listesini hazırlamış olmasıdır.

1925 yılından sonra tamamen Hariciye'nin hizmetine giren Ahmet Ferit Bey, 6 Mayıs 1925 tarihinde Londra'ya Büyükelçi olarak atanmıştır. Londra Büyükelçiliği vazifesini 1932 yılında tamamlayarak 26 Mayıs 1932'de Varşova Büyükelçiliğine atanmıştır. Bu görevine de aralıksız yedi yıl devam etmiştir. 17.07.1939 tarihinde Bakanlar Kurulu kararıyla merkeze çekilmiştir. Ahmet Ferit Bey, 1934 yılında çıkan soyadı kanunu gereğince "Tek" soyadını almıştır. 5 Aralık 1939 tarihinde Bakanlar Kurulu kararıyla Tokyo Büyükelçiliğine

atanmıştır. Nitekim çok uzun bir memuriyet hayatının sonunda 13 Kasım 1943 tarihinde emekliye ayrılmıştır.

Ahmet Ferit Tek, Fransızca ve İngilizce bilmekteydi. İstiklal Madalyası ile Lehistan Devleti Beyaz Kartal Nişanının Büyük Kordonu'na sahipti. 1907 yılında İskenderiye'de Müfide Ferit ile evlenmişti. Bu evlilikten sanat tarihçisi Emel Esin dünyaya geldi. Yusuf Akçura, Mülkiyeli Mustafa Zühdü İnhan ve A. Vahit Moran ile bacanak olup 25 Kasım 1971'de, vefat etti.

Turan, dışında Tarih-i Siyasi ve Tarih-i Medeniyet olmak üzere iki kitabı daha bulunan Ahmet Ferit Beyin, çeşitli dergi ve gazetelerde yayınlanmış çok sayıda makalesi de bulunmaktadır. Siyasi teşebbüslerinin yanı sıra fırsat buldukça fikir ve düşüncelerini yazı yoluyla yaymak isteyen Ahmet Ferit Bey hayatının sonuna kadar da düşüncelerini ilgili makamlara iletmek için çabalamıştır. Büyük bir Türk milliyetçisi olan Ferit Bey, daima ülkesinin çıkar ve menfaatleri için çalışmıştır.

Genel anlamda diyebiliriz ki, Ahmet Ferit, 20. yüzyıl Türkiye tarihinde yetişmiş en büyük devlet adamlarından birisidir. Siyasi faaliyetleri ile Türkiye'nin yakın tarihinde kendine çok önemli bir yer edinmiştir. Yaklaşık 43 yıl devam eden siyasi hayatı boyunca daima doğruluktan ayrılmamış ve Türk Devletinin çıkarları için çalışmıştır. Ülkesine faydalı olabilmek için 20. yüzyıl Türkiye tarihinin kırılma noktalarında gerek dâhili ve gerekse harici siyasette çok önemli ve riskli görevler üstlenmiş ve bu görevleri başarıyla sonuçlandırmıştır. Her haliyle örnek alınabilecek büyük bir devlet adamı, yazar ve siyasetçidir.

BİBLİYOGRAFYA

Resmi Yayınlar ve Arşiv Kaynakları:

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), Bakanlar Kurulu Kararlar Kataloğu (BKKK).

Düstür, Tertib-i Sani, c. 5, 1332/1916, s. 187–216.

Emekli Sandığı Arşivi, Maliye Devir Emeklileri Servisi Tahsis Dosyası Sicil No: M0061565, Vatan Hizmet Tertibinden Bağlanan Emekli Sandığı Sicil No: (vh) 000339, Müddet Hizmet Cetveli.

Kanunlarımız, c. 1, 1326/1910, s. 108–142.

Nevsal-i Milli, Dersaadet, 1330/1914.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi, TBMM Matbası, 2. bs, c. 8, 1945, s. 232–266.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Kavanin Mecmuası, Köy Kanunu, Devre II, İçtima I, 2. bs. c. 2, 1942, s. 258–273.

Ansiklopediler:

Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi, Milliyet Yayınları, c. 12–21–22–23, İstanbul, 1986.

Büyük Lügat Ansiklopedisi, Meydan Yayınevi, c. 12, İstanbul, 1960.

Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, İletişim Yayınları, c. 8, İstanbul, 1983.

Dil ve Genel Kültür Ansiklopedisi, Milliyet Yayınları, c. 3.

Edebiyatımızda İsimler ve Terimler Ansiklopedisi, İstanbul, 1995.

Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, Dergâh Yayınları, c. 4–8, İstanbul, 1981–1998.

Türk Ansiklopedisi, Milli eğitim Bakanlığı, c. 30–31–32, Ankara, 1981–1982.

Türkler Ansiklopedisi, Yeni Türkiye Yayınları, c. 15–16, Ankara, 2002.

Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, c. 15, İstanbul, 1997.

Türk Meşhurları Ansiklopedisi, c. 1, İstanbul, 1960.

Gazeteler:

İfham	: 1913–1919–1920.
İkdam	: 1912.
Milliyet	: 1993–1994.
Şura-yı Ümmet	: 1902–1903–1904–1905–1906–1907–1908–1909–1910.
Tanin	: 1912.
Türk	: 1903–1904–1905–1906–1907.
Vatan	: 1924.

Dergiler:

Türk Kültürü: 1965–1972.

- “Yusuf Akçura”, sayı:36, 1965, s. 997–999.
- “İlk Türkiye Büyük Millet Meclisinden Hayatta kalan En Yaşlı Aza, İstanbul Milletvekili Ahmet Ferit Tek’in 23 Nisan’ın 50. Yıl Dönümünde Mesajı”, sayı: 91, 1970, s. 441–442.
- “Ahmet Ferit Tek”, sayı: 110, 1971, s. 137–142.
- “Seçkin Vatansever, Büyük Milliyetçi, Değerli Fikir ve Mefkûre Adamı Ahmet Ferit Üful Etti”, sayı: 110, 1971, s. 116–128.
- “Milli Mücadele’de Ekonomik Durum”, sayı: 118, 1972, s. 952–988.

Türk Edebiyatı: 1973.

- “Cumhuriyeti Kuranlardan Ferit Tek’in Bitmeyen Son Makalesi”, cilt: 2, sayı: 22, 1973, s. 11–12.

Türk Yurdu: 1912.

- “Kuvvet ve Siyaset Muharebesi”, c. 2, nr. 1, 1912/1328 s. 388–394.
- “Kanun-u Esasi-yi Vilayet”, c. 2, nr. 3, 1912/1328 s. 464–470.

Kitaplar:

AHMAD, Feroz, **İttihad ve Terakki**, çev. Nuran Yavuz, Kaynak Yayınları, Ankara, 1984.

AHMAD, Feroz, **The Making of Modern Turkey**, Routledge Publish, Newyork, 1993.

AKÇURA, Yusuf, **Üç Tarz-ı Siyaset**, 3. bs. Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1991.

AKÇURA, Yusuf, **Yeni Türk Devletinin Öncüleri 1928 Yazıları**, 2. bs. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2001.

AKSOY, Muammer, **Atatürk ve Sosyal Demokrasi**, Gündoğan Yayınları, Ankara, 1991.

AKŞİN, Sina, **İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele**, Cem Yayınevi, İstanbul.

AKŞİN, Sina, **Jön Türkler ve İttihat ve Terakki**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1987.

AKŞİN, Sina, **100 Soruda Jön Türkler ve İttihat ve Terakki**, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1980.

ALBAYRAK, Sadık, **Devrim'in Çakıl Taşları**, Medrese Yayınları, İstanbul, 1979.

ARAI, Massami, **Jön Türk Dönemi Türk Milliyetçiliği**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1992.

Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri 1917–1938, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, c. 4, Ankara, 1964.

ATAY, Falih Rıfkı, **Çankaya**, İstanbul, 1980.

AYDOĞAN, Metin, **Yönetim Gelenekleri ve Türkler**, 2. bs. Umay Yayınları, c. 2, İzmir, 2004.

BAYKARA, Tuncer, **Türk İnkılâp Tarihi ve Atatürk İlkeleri**, 6. bs. Akademi Kitabevi, İzmir, 1999.

BAYRAKTUTAN, Yusuf, **Türk Fikir Tarihinde Modernleşme Milliyetçilik ve Türk Ocakları 1912–1931**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1997.

BELEN, Fahri, **XX. Yüzyılda Osmanlı Devleti**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1973.

BERKES, Niyazi, **Türkiye’de Çağdaşlaşma**, 7. bs. haz. Ahmet Kuyaş, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2004.

BERKES, Niyazi, **Türk Düşününde Batı Sorunu**, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 1975.

BIYIKLIOĞLU, Tefik, **Atatürk Anadolu’da 1919–1921**, 2. bs. Kent Yayınları, Ankara, 1981.

BİLSEL, M. Cemil, **Lozan**, Sosyal Yayınları, c. 2, İstanbul, 1998.

BİRİNCİ, Ali, **Hürriyet ve İtilaf Fırkası**, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1990.

BİRİNCİ, Ali, **Tarihin Gölgesinde Meşahir-i Meçhuleden Birkaç Zat**, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2001.

BİRİNCİ, Ali, **Tarih Uğrunda Matbuat Âleminde Birkaç Adım**, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2001.

BİRİNCİ, Ali, **Tarih Yolunda Yakın Mazinin Siyasi ve Fikri Ahvali**, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2001.

BLEDA, Mithat Şükrü, **İmparatorluğun Çöküşü**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1979.

BOZDAĞ, İsmet, **Universal Dimensions of Atatürk**, Ministry of Culture of Republic of Turkey, Ankara, 2002.

ÇANKAYA, Ali, **Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler 1859–1968**, Mars Yayınları, c. 2, Ankara, 1968–1969.

ÇAVDAR, Tevfik, **İttihat ve Terakki**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1981.

ÇAVDAR, Tevfik, **Türkiye'nin Demokrasi Tarihi 1839–1950**, İmge Yayınları, Ankara.

ÇOKER, Fahri, **Türk Parlamento Tarihi, Milli Mücadele ve T.B.M.M. I. Dönem 1919–1923**, Türkiye Büyük Millet Meclisi Yayınları, c. 1–3, Ankara.

DUMANT, Paul; GEORGEON, François, **Bir İmparatorluğun Ölümü 1908–1923**, Yenigün Yayınları, İstanbul, 1997.

DÜZDAĞ, M. Ertuğrul, **Dünden Yarına İbret Aynasında Çehreler**, Med Yayınları, İstanbul, 1978.

DÜZDAĞ, M. Ertuğrul, **Yakın Tarihimizde Gizli Çehreler**, İz Yayıncılık, İstanbul, 1991.

EROĞLU, Hamza, **Atatürk ve Milliyetçilik**, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1992.

ERTUR, Esat Kamil, **Tamu Yelleri**, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1994.

GEORGEON, François, **Türk Milliyetçiliğinin Kökenleri, Yusuf Akçura 1876–1935**, çev. Alev Er, 2. bs. Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1996.

GÖKALP, Ziya, **Kızıl Elma**, 2. bs. Toker Yayınları, İstanbul, 2004.

GÖKALP, Ziya, **Türkçülüğün Esasları**, 2. bs. Kum Saati Yayınları, İstanbul, 2003.

GÖKALP, Ziya, **Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak**, 2. bs. Kum Saati Yayınları, İstanbul, 2004.

GÖNLÜBOL, Mehmet; SAR, Cem, **Atatürk ve Türkiye'nin Dış Politikası (1919–1938)**, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1997.

GÖZÜBÜYÜK, A. Şeref; KİLİ, Suna, **Türk Anayasa Metinleri 1839–1980**, 2. bs. Ankara, 1982.

GÜLEKLİ, Nurettin; ONARAN, Rıza, **Türkiye Büyük Millet Meclisi 50. Yıl Dönümü 1920–1970**, Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Yayınları, İstanbul, 1973.

GÜNERİ, Zekai, KABATAŞ, Orhan, **Milli Mücadele Dönemi Beyannameleri ve Basını**, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara, 1990.

GÜNEŞ, İhsan, **Türk Parlamento Tarihi, Meşrutiyete Geçiş Süreci I. ve II. Meşrutiyet**, Türkiye Büyük Millet Meclisi Yayınları, c. 2, Ankara.

HEYD, Uriel, **Ziya Gökalp Türk Milliyetçiliğinin Temelleri**, Sebil Yayınevi, İstanbul, 1980.

İNUĞUR, M. Nuri, **Basın ve Yayın Tarihi**, Der Yayınları, İstanbul, 2002.

İSKİT, Server, **Türkiye’de Matbuat İdareleri ve Politikaları**, Başvekâlet Basın ve Yayın Umum Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 1943.

KANSU, Aykut, **1908 Devrimi**, çev. Ayda Erbal, İletişim Yayınları, İstanbul, 1995.

KARABEKİR, Kazım, **İttihat ve Terakki Cemiyeti**, İstanbul, 1945.

KARACAN, Ali Naci, **Lozan Konferansı ve İsmet Paşa**, 3. bs. Bilgi Yayınevi, İstanbul, 1993.

KARAL, Enver Ziya, **Osmanlı Tarihi**, Türk Tarih Kurumu, c. 4, Ankara, 1996.

KARAOSMANOĞLU, Yakup Kadri, **Hüküm Gecesi**, 9. bs. İletişim Yayınevi, İstanbul, 2006.

KARAY, Refik Halid, **Minelbab İlelmihrab**, 2. bs. İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 1992.

KOCABAŞ, Süleyman, **Jön Türkler Nerede Yanıldı?**, Vatan Yayınları, Kayseri, 1991.

KOCATÜRK, Utkan, **Atatürk ve Türk Devrimi Kronolojisi 1918–1938**, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, 1973.

KONGAR, Emre, **Tarihimizle Yüzleşmek**, 16. bs. Remzi Kitabevi, İstanbul, 2006.

KURAN, Ahmet Bedevi, **İnkılâp Tarihimiz ve Jön Türkler**, 2. bs. Kaynak Yayınları, İstanbul, 2000.

KURAN, Ahmet Bedevi, **Osmanlı İmparatorluğunda İnkılâp Hareketleri**, Baha Yayınları, İstanbul, 1956.

LANDAU, Jacob M, **Tekinalp Turkish Patriot**, Netderlands Historisch-Archaeologisch Instituut, İstanbul, 1984.

MANGO, Andrew, **Atatürk**, çev. Füsun Doruker, Sabah Yayınları, İstanbul, 2000.

MANGO, Andrew, **Türkiye ve Türkler**, çev. Füsun Doruker, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2004.

MARDİN, Şerif, **Jön Türklerin Siyasi Fikirleri 1895–1908**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1983.

MARDİN, Şerif, **Yeni Osmanlı Düşüncesinin Doğuşu**, çev. Mümtazer Türköne, Fahri Unan, İrfan Erdoğan, 3. bs. İletişim Yayınları, İstanbul, 2002.

MERAY, Seha L. **Lozan Barış Konferansı Tutanaklar Belgeler**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Takım I, c. 3, Ankara, 1972.

MÜDERRİSOĞLU, Alptekin, **Kurtuluş Savaşı Mali Kaynakları**, Yapı Kredi Yayınları, Ankara, 1981.

NUR, Rıza, **Hayat ve Hatıratım**, Altındağ Yayınevi, c. 3, İstanbul, 1968.

NUR, Rıza; Grew, Joseph C. **Lozan Barış Konferansının Perde Arkası 1922–1923**, Orgun Yayınevi, İstanbul, 2003.

NUR, Rıza, **Lozan Hatıraları**, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1991.

ORAN, Baskın (ed.), **Türk Dış Politikası (1919–1980)**, 8. bs. İletişim Yayınları, c. 1, İstanbul, 2003.

ORBAY, Rauf, **Cehennem Değirmeni**, Truva Yayınları, İstanbul, 2004.

ÖZTÜRK, Kazım, **Türk Parlamento Tarihi, TBMM-II. Dönem 1923–1927**, Türkiye Büyük Millet Meclisi Yayınları, c. 3, Ankara.

PARMAKSIZOĞLU, Abbas, **Türk Gazetecilik ve Basın Tarihi**, Dünya Haber Ajansı Neşriyatı, İstanbul, 1959.

RAMSAUR, Ernest Edmondson, **Jön Türkler ve 1908 İhtilali**, çev. Nuran Ülken, Sander Yayınları, İstanbul, 1972.

SEÇKİN, Nalân, **İlk Meclis'ten Kalanlar 1920–1970**.

SELEK, Sabahattin, **Anadolu İhtilali**, Kastaş Yayınevi, c. 1, İstanbul, 2000.

SELEK, Sabahattin, **Milli Mücadele**, Milliyet Yayınları, c. 2, İstanbul, 2005.

SHAW, Stanford; SHAW, Ezel Kural, **Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye**, E Yayınları, c. 2, 1982.

SONYEL, Selahi, **Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika**, Türk Tarih Kurumu, c. 2, Ankara, 1991.

SOYSAL, İlhami, **150'likler**, Gür Yayınları, İstanbul, 1988.

ŞAPOLYO, Enver Behnan, **Türk Gazetecilik Tarihi**, Güven Matbası, Ankara, 1971.

ŞİMŞİR, Bilal N. **Atatürk ile Yazışmalar 1920–1923**, Kültür Bakanlığı Yayınları, c. 1, Ankara, 1981.

ŞİMŞİR, Bilal N. **Bizim Diplomatlar**, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 1996.

ŞİMŞİR, Bilal N. **Dış Basında Atatürk ve Türk Devrimi 1922–1924**, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1981.

ŞİMŞİR, Bilal N. **Doğunun Kahramanı Atatürk**, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 1999.

TEK, Ahmet Ferit, **Tarih-i Medeniyet**, İstanbul, 1327/1911.

TEK, Ahmet Ferit, **Tarih-i Siyasi**, İstanbul, 1327/1911.

TEK, Ahmet Ferit, **Turan**, haz. Necati Kültepe, Turan Kültür Vakfı, İstanbul, 1999.

TEK, Müfide Ferit, **Aydemir**, Kaknüs Yayınları, İstanbul, 2002.

TEK, Müfide Ferit, **Pervaneler**, Kaknüs Yayınları, İstanbul, 2002.

TEMÖ, İbrahim, **İbrahim Temo'nun İttihad ve Terakki Anıları**, Arba Yayınları, İstanbul, 1939.

TOPUZ, Hıfzı, **100 Soruda Türk Basın Tarihi**, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1973.

TUNAYA, Tarık Zafer, **Türkiye'de Siyasal Partiler İkinci Meşrutiyet Dönemi 1908–1918**, 2. bs. Hürriyet Yayınları, c. 1, İstanbul, 1988.

TUNAYA, Tarık Zafer, **Türkiye'de Siyasal Partiler Mütareke Dönemi 1918–1922**, Hürriyet Yayınları, c. 2, İstanbul, 1986.

TUNAYA, Tarık Zafer, **Türkiye'nin Siyasi Hayatında Batılılaşma Hareketleri**, Yenigün Yayınları, İstanbul, 1960.

TUNCER, Hüseyin, **Türk Yurdu Bibliyografyası (1911–2001)**, Kültür Bakanlığı-Türk Ocakları Yayınları, Ankara, 2002.

TURFAN, M. Naim, **Rise of The Young Turks**, I.B.Tauris Publishers, Newyork, 2000.

TÜRKGELDİ, Ali Fuat, **Görüp İştiklerim**, 2. bs. Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1951.

WALDER, David, **Çanakkale Olayı**, çev. M. Ali Kayabal, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1970.

YALÇIN, E. Semih, **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I Kaynaklar**, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2004.

YALÇIN, Hüseyin Cahit, **Siyasal Anılar**, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 1976.

YERASİMOS, Stefanos, **Az Gelişmişlik Sürecinde Türkiye**, çev. Babür Kuzucu, 3. bs. Gözlem Yayınları, İstanbul, 1980.

ZÜRCHER, Erik J. **Turkey, A Modern History**, I.B.Tauris Publisher, Newyork, 2004.

—Ek-1

A) İdare-yi Umumiye-yi Vilayet Kanunu¹

Birinci Kısım

İdare-yi Umumiye-yi Vilayet

Birinci Fasl

Taksimât-ı İdare-yi Memurin-i Vilayet

Madde: 1 Vilayetler livalara, livalar kazalara, kazalar nahiye ve nahiyeler karyelere münkasımdır. Vilayet-i idare-yi umumiyenin reis ve mercii validir. Liva idaresinin reis ve mesulü mutasarrıftır. Kaza idaresinin reis ve mesulü kaymakamdır. Vilayet merkezlerinde dahi başkaca bir merkez kazası teşkil ve kaymakam tayin olunur. Nahiye idaresinin reis ve mesulü müdürdür.

Madde: 2 Elviye-yi gayr-ı mülhaka vilayet hükmündedir.

Madde: 3 Yeniden teşkilat-ı mülkiye icrası kanun-u mahsus vazı'na mütevakıftır. Liva ve kazalar merkezlerinin tebdil hudutlarının tadil ve tashihi ve kaza ve nahiyelerin fek ve tahvil irtibatı meclis-i umumiye-yi vilayetin kararı ve dâhiliye nezaretinin tensibiyle ba idare-yi seniyye-yi hazret-i padişahı icra olunur. Nevahi devairinin tadil hududu ve tebdil-i merakezi, müceddeden karye ve mahalle teşkili ve bunların aynı kaza dâhilinde olmak üzere bir nahiyeden diğer nahiyeye fek-i irtibat ve ilhakı meclis-i umumi kararıyla makam-ı vilayetce icra ve dâhiliye nezaretine malumat ita olunur. Nevahiyenin suret-i teşkil ve idaresi kanun-u mahsus ile muayyendir.

Madde: 4 Memalik-i Osmaniye dâhilindeki siyar-ı aşair ve kabailin suret-i iskân ve idareleri hakkında bunların imzaca ve icabat-ı mevkiye ve ihtiyacat-ı ictimaiyelerine muvaffak nizamât-ı hususiye yapılacaktır.

Memurin-i Vilayet

Madde: 5 Heyet-i memurin idare merkez vilayette naip, defterdar, mektupçu, jandarma, alay kumandanı, maarif, nafia, ziraat, defter hakanı, polis, evkaf, nüfus

¹ **Düstür**, Tertib-i sani, 1332/1916, c. 5, s. 187–200; **Kanunlarımız**, 1326/1910, c. 1, s. 108–122.

ve sıhhiye müdürleri ve lüzum görünen vilayetlerde vali muavini, umur-u ecnebiye müdürü veya vilayet tercümanı; merkez livada naip, muhasebeci, tahrirat müdürü, jandarma, tabur kumandanı, nafia mühendisi, ziraat memuru, evkaf defter hakanı ve nüfus memurlarıyla polis komiseri; merkez kazada naip, mal müdürü, tahrirat kâtibi, jandarma bölük kumandanı, evkaf, nüfus, tapu memurları ve polis komiserinden ibarettir.

Madde: 6 Her nahiyede müdür ve nahiye kâtibi ve zabıta memurlarıyla icabına göre mal ve tapu memurları bulunur.

Madde: 7 Her vilayet ve liva ve kaza ve nahiye merkezlerinde heyet-i şer'îye ve adliye ve memurin-i askeriye ile rûsumat ve posta ve telgraf ve düyun-u umumiye başmüdür ve memurini gibi vezaif-i mahsusa ashabından başka vilayetin şubat-ı muhtelifi-yi idaresinde lüzumu kadar memurin-i taliye bulunur.

Memurin-i Vilayetin Suret-i Tayin ve İntihabı

Madde: 8 Valiler dâhiliye nezaretinin inhası ve meclis-i vükela kararıyla, vali muavinleri, mutasarrıflar ve vilayet mektupçular ve kaymakamlar dâhiliye nezaretinin intihabıyla ba idare-yi seniyye tayin olunurlar.

Madde: 9 Beşinci maddede isimleri mezkûr vilayet-i rüesa-yı memurin idaresi ile liva muhasebeci ve tahrirat müdürleri ve vilayet maarif müfettişleri ve mekatib-i sultaniye ve leyl-i idadi ve leyl-i darü'l-muallimin müdür ve muallimleri mensup oldukları nezaretlerce ale'l-usul intihab ve tayin olunur. Bunlardan vali muavini, mektupçu, jandarma kumandanı, polis müdürü, nüfus müdürü, umur-u ecnebiye müdürü ve vilayet tercümanı ve liva tahrirat müdürleri için dâhiliye nezaretince evvel emirde valilerin rey ve mütalaaları alınır.

Madde: 10 Merkez vilayet-i memurin taliyesi ile liva muhasebeci ile liva muhasebeci ve tahrirat müdürlerinden ve hükümet itbasıyla liva nafia mühendislerinden maada livalar rüesa-yı memurini ve kaza mal müdürleri ve bi'l-umum nevahı müdüranı memurinin keyfiyet-i intihab ve evsaf-ı ilmiye ve

fenniyeleri hakkında devair-i merkeziyece tanzim olunan nizamnameler ahkâmına tevfikeyen mensup oldukları idare reisinin intihab ve inhasıyla valiler tarafından; merkez liva memurun taliyesi ile mal müdüründen maada kazalar rüesa-yı memurin idaresi livada mensup olduğu şube idare reisinin intihab ve inhasıyla mutasarrıflar tarafından; merkez kaza memurun taliyesi ile nevahi ketebe ve memurin-i sairesi kaymakamlar tarafından tayin ve memuriyetleri vali tarafından tastik olunur.

Memurin-i Vilayetin Suret-i Azli

Madde: 11 Valilerin azli dâhiliye nezaretinin teklifi üzerine meclis-i vükela kararıyla ba idare-yi seniyye icra olunur.

Madde: 12 Valiler ba irade-yi seniyye veya nezar tarafından tayin olunan memurinin inde'l-icab azilleri lüzumunu esbab-ı mucibe-yi kanuniye dermanıyla merbut oldukları nezaretlere iş'ar ederler. Nezaretler valilerin iraiye ettikleri esbabı kâfi görmedikleri halde tetkikat icra ve iktizası tayin olunmak üzere evrakı vusul tarihinden itibaren nihayet bir mah zarfında şura-yı devlete tevdi ve derhal telgrafla valilere ita-yı malumat ederler. Şura-yı devletçe bu tetkikat nihayet iki ay zarfında ikmal ve evrak nezaret aidesine iade olunur. Devair-i merkeziye azl veya tebdilleri inha olunan memurin hakkında bir ay zarfında vilayete cevap ita etmedikleri halde valiler mesuliyeti deruhte ile bunları azl ve tebdile ve ale'l-ıtlak bekalarında asayiş ve inzibat-ı mahalliyece mahzur gördükleri memurini mensup oldukları nezarete derhal malumat vermek şartıyla işten el çekirtmeye mecburdurlar.

Madde: 13 Valiler nevab ile hükkam müstesna olmak üzere şubat-ı muhtelifi-yi idare-yi memurin taliyesi hakkında kavaid ve nizamat-ı mahsusasına tevfikeyen ihtar, takdir kat'ı maaş, tenzil-i sınıf ve maaş gibi cezalar vermeğe ve bunları azl etmeğe salahiyyatdardırlar.

Madde: 14 Valiler su-yi ahval ve muamelatına vakıf oldukları nevab ve hükkam hakkında derhal tahkikat icrasını adliye müdür ve müfettişine veyahut

istinaf müdde-yi umumiyelerine tahriren tebliğ ederler. Bu tebligat üzerine tahkikat-ı lazimeye müsaraat olunacak ve neticesi makam-ı meşihate ve adliye nezaretine iş'ar olunmakla beraber fezleke-yi tahkikatın bir sureti valiye tevdi edilecektir.

Madde: 15 Tayini nezarete ait olan merkez vilayet polis müdüründen başka bi'l-umum polis komiser ve efradı nizamname-yi mahsusuna tevfikeyn valiler tarafından tayin ve azl edilirler.

Madde: 16 Jandarma zabitanının lede'l-icab işten el çektilirmeleri veyahut alay dâhilinde becayış tebdilleri hakkında alay kumandanlarının cümle-yi salahiyetinden olan hususatın hüsn-ü ifasını taht-ı nezaret ve murakabede bulundurmak ve alay kumandanlarının salahiyetlerinin fevkinde olan hususat hakkında emir ita eylemek valilerin cümle-yi salahiyetindendir.

Madde: 17 Memurinin suret-i intihap ve tayin ve terfi ve terakkileri ile mücazat ve azilleri başkaca yapılan nizamat-ı mahsusa ile muayyendir.

Madde: 18 Her kim olur ise olsun memurinin mugayir-i kanun-u ahval ve muamelatına vakıf oldukta bizzat şifahen ihbar ve şikâyet edebileceği gibi ihbarname ve şikâyetname dahi ita edebilir. Ancak yazılacak ihbarname şikâyetname muhbir veya müştekinin hüviyetini bildirecek surette isim ve şöhret ve sanat ve mahal-i ikametiyle imza veya mührünü havi olmak lazımdır.

Madde: 19 Memurin hakkında dermiyan edilen ihbarat ve şikayetin ligarz-ı musni ve bir cürüm isnadını veya ale'l-ıtlak hakaratı mutazammın olduğu tebeyyün ettiği takdirde keyfiyet mercilerinden müdde-yi umumiliğe tevdi olunur. Bu halde mütecavüz-ü aleyh olan memurun ayrıca hukuk-u şahsiye davası ikame etmesine lüzum olmayıp müdde-yi umumiler kendilerine tevdi olunan evrak üzerine ikame ve takib-i davaya mecburdurlar.

İkinci Fasil

Vezaif

Valinin ve Memurin-i Vilayetin Vezaifi

Madde: 20 Vali vilayette Kuvve-yi icraiye'nin en büyük memuru ve her nezaretin vekili ve mümessili olup vilayetin idare-yi umumiyesinden mesuldür. Vali dâhil-i vilayette kavanin ve nizamatin neşir ve ilanı ve tamami-yi tatbikini temin ile muvazzaf ve bunların kendisine tevdi ve bahş eylediği bilcümle vezaifi ifa ve salahiyeti isti'mal devletın ve ahalinin hukukunu vikaye ve nezaretlerin evamir ve talimatını icra ile mükelleftir.

Madde: 21 Devletçe neşir ve ilan olunacak bilcümle kavanin ve nizamât ve bunlara müteallik nezaretlerce verilecek talimat ve mukarrerat şuaat-ı idareye ancak valiler vasıtasıyla tebliğ olunur. Şuaat-ı idare rüesası validen tebelliğ ettikleri kavanin ve nizamât ve talimat ve mukarreratın esasına veyahut sur-ı icraiyesine müteallik olarak muhtac-ı istizan gördükleri ahvalde doğrudan doğruya valiye ve müracata ve bu babda valinin resen veya merciîyle bi'l-muhabere vereceği emr-i tahririye inkiyata mecburdur.

Madde 22 (a) Vilayet dâhilinde huzur ve asayişin temini (b) Efrad ve cemaat beyninde hürriyet, müsavat ve adalet esaslarının tamami-yi tatbik ve mahfuziyeti (c) Hukuk ve emniyet-i şahsiye tasarrufiyenin temin ve masuniyeti (d) Her sınıf ahalinin tekemülat-ı iktisadiye ve içtimaiyelerine hizmet edecek esbabın istihzar ve istikmal (e) İstiklal-i muhakeme riayetiyle beraber adaletin mümkün olduğu kadar sür'at ve suhuletle tevzii (f) Her sınıf ahalinin fikren, ahlaken tekamül etmelerini ve nail-i refah ve saadet olmalarını temin edecek surette neşir ve tamim-i maarife müstemirren sayı olmak (g) Ticaret ve sanayi ile ziraat ve sanayi-yi ziraiyenin tekemülat ve terakkiyatı (ğ) Sıhhat-ı umumiyenin muhafazası ve şerait-i sıhhiyenin ıslahı ve bilhassa frengi ve verem ve sıtma gibi emraz-ı sâriye ve müstevliyenin indifai çarelerinin aranması (h) Ziraat terfiye ve iktarı gibi ahval valilerin idare-yi hükümette mütemadiyen takib edecekleri makasat-ı umumiye ve mühimmedendir.

Madde: 23 Vilayetin bilcümle devair ve şüabat-ı idaresi valinin taht-ı teftiş ve nezaretindedir.

Madde: 24 Vilayetin muhafaza-yı asayiş ve emniyetinden vali mesuldür. Vali zabıta-yı adliyeye ait vazifesini usul-u muhakemat-ı cezaiye kanununda muayyen olduğu veçhile icra ve zabıta-yı mâniaya taalluk eden vazifesini de mülkiye ve nahiye memurları ve polis ve jandarma heyetleri vesatetiyle ifa eder.

Madde: 25 Vilayet dâhilindeki jandarma ve polis kuvvetleri ve aşayir ile meskûn kıtaatın ester-i suvar gibi vesait-i inzibatiyesi vezaif-i mahalliyeden dolayı doğrudan doğruya valinin emri altında olup nizam-ı mahsusasına tevfiyen mevki-yi lâzımeyle tevzi ve ikame edilmiş olan kuva-yı mezkurenin muvakkatan tebdil-i mevkileri ve mahal ahre sevkleri hususuna vali-yi vilayet salahiyetindedir.

Madde: 26 Vali gerek zabıta-yı mâniaya ve gerek zabıta-yı adliyeye müteallik vezaifin icrası ve kavanin ve nizam-ı devletin tenfizi ve asayiş ve emniyet-i mahalliyenin muhafaza ve takviyesi için kuvve-yi mevcude-yi zabıtayı gayr-ı kâfi gördüğü halde mahallindeki biri ve bahr-i kumandanlara vereceği emir tahriri üzerine kuvve-yi askeriye dahi istihdam eder. Kıtaat-ı askeriye kumandanları vali tarafından bu babda tahriren ita olunacak emri infaza mecburdur.

Madde: 27 Vali vilayetin bir tarafında kuvve-yi mevcude-yi askeriye ile dahi temin-i asayiş olunamayacağını anlar veya emniyet-i ammeyi salib bir hatır ve tehlike görür ise dâhil-i vilayetteki mevki-yi sairede de mevcud olan kuva-yı askeriye lüzumu kadarını oraya sevk için mahalli kumandanına emir tahriri ita ve şayet vilayet dâhilinde bulunan kuvve-yi askeriye de temin maksada gayr-ı kâfi bulunduğunu anladığı takdirde mahall-i saireden kuvve-yi kafiye celb ve sevkini kolordu kumandanına iş'ar eder. Kolordu kumandanları valiler tarafından vuku bulan müracaatları derhal infaza mecburdurlar.

Madde: 28 Vali dâhil-i vilayette ihtilal zuhur edeceğini müeyyid-i asar ve emaret gördüğü takdirde o mahalle mahsus olmak üzere muvakkaten idare-yi

örfiye ilanını dâhiliye nezaretinden istizan eder. Bu müracaata yirmi dört saat zarfında cevap alınamadığı veyahut muhabereye imkân olunmadığı takdirde mesuliyetini deruhte ederek idare-yi örfiye-i ilan etmek salahiyetini haizdir. Bu halde ilk vasıta ile keyfiyet-i esbab-ı mucibesiyle beraber dâhiliye nezaretine iş'ar etmeğe mecburdur.

Madde: 29 Valiler eşya-yı memnua ve rüsumat kaçakçılığını men için bulundukları vilayetin sevhilini muhafazaya memur bilcümle sefain-i emiriye süvarilerini ne tarafları keşt ü güzâr ve ne cihetlere tahsisen dikkat etmeleri lazım geleceği hakkında emir tahriri ita eder. Sefain-i mezkûre süvarileri validen alacakları emri derhal ve tamamen infaza mecburdur.

Madde: 30 Vali her sene dâhil-i vilayette münasip göreceği zamanlarda devr ü teftiş icrasına memurdur. Bunun mecmu müddeti ahval-i adiyede bir sene zarfında iki aydan ekal ve dört aydan ziyade olmayacaktır. Vali vilayeti esna-yı devr ü teftişte mutlî olduğu ahval ve ihtiyacat ile bunlara karşı ne gibi tedabire tevessül eylediğini mübeyyen dâhiliye nezaretine raporlar göndermekle mükelleftir. İcraatta bir fasıla ve tehir ve kuvaini men için bu vesaik-i selefden halife dahi devr olunur.

Madde: 31 Vali muhakemede işlerin sür'atle ruiyeti için memurin-i şer'îye ve adliyyeye ihtaratta bulunabilir ve hal-i ve ruiyeti tehir ettiğine ıtla' peyda ettiği mevaddin esbab-ı tehirini nevab ve müdde-yi umumiyelerden tahriren sual eder.

Madde: 32 Vali umur-u şer'îye ve adliyenin tesri ruiyeti ve ahkâm ve mukarrerat-ı sadirenin tenfiz ve temşiti hususunda nezaret-i kamileyi haiz ve bu babda memurin-i aidesi tarafından talep olunacak muaveneti de derhal icra ile mükelleftir.

Madde: 33 Vali kavanin-i devlet ile mükellef ve mezun olduğu ahvalden maada devletçe ittihad-ı karara muhtac-ı hususat için nezaret-i müteallikesine müracaatla istizan-ı muameleye mecburdur.

Madde: 34 Rüesa-yı memurin-i vilayetten her biri kavanin ve nizamât ahkâmının vazife-yi memuriyetlerine müteallik mevaddi ve vali tarafından ahkâm-ı kanuniye muvaffak surette verilen evamir ve tenbihatı icra etmekle mükelleftir.

Madde: 35 Rüesa-yı memurin-i vilayetten her biri kavanin ve nizamât-ı mahsusa ile muayyen olan vezâifeden başka daire-yi memuriyetleri dâhilinde bulunan kâffe-yi muamelatın intizam ve suret-i ceryanından doğrudan doğruya makam-ı vilayete karşı mesuldür.

Madde: 36 Rüesa-yı memurin-i vilayetten her biri vali tarafından havale ve tevdiî edilen işler üzerine icab eden tetkikatı icra ve malumat ve mütalaalarını beyan etmeğe mecburdurlar.

Mutasarrıf ve Memurin-i Livanın Vezâifi

Madde: 37 Mutasarrıf livada kuvve-yi icraiye'nin en büyük memuru olup livanın idare-yi umumiyesinden mesuldür.

Mutasarrıf dâhil-i livada kavanin ve nizamâtın tamami-yi tatbikini temin ile muvazzaf ve bunların kendisine tevdiî ve bahş edildiği bilcümle vezâifi ifa ve salahiyeti isti'mal ve devletin ve ahâlinin hukukunu vekaye ve valinin evamir ve talimatını icra ile mükelleftir.

Ahval-i fevkalade müstesna olmak üzere umur-u muamelat-ı livâ hakkında münhasıran merbut bulunduğu vilayetle muhabereye mecburdur.

Madde: 38 Livanın bilcümle devair ve şuaat idaresi mutasarrıfın taht-ı teftiş ve nezaretindedir.

Madde: 39 Livanın muhafaza-yı asayiş ve emniyetinden mutasarrıf mesuldür. Mutasarrıf, zabıta-yı adliye'ye aid vazifesini usul-u muhakemat-ı cezaiye kanununda muayyen olduğu vecihle icra ve zabıta-yı mâniaya taalluk eden vazifesini de mülkiye ve nahiye memurları ve polis ve jandarma heyetleri vesatetiyle ifa eder.

Madde: 40 Liva dâhilindeki polis ve jandarma heyetleri livanın umur-u inzibatiyesine müteallik kâffe-yi vezâifede mutasarrıfa merbut ve onun emrini icra ile mükelleftir.

Madde: 41 Mutasarrıf yirmi altıncı maddede beyan olunan ahvalde valiye malumat itasıyla beraber dâhil-i livada mevcut kuvve-yi askeriye-yi hemen istihdama mezundur. Liva dâhilinde bulunan kıtaat-ı askeriye kumandanları mutasarrıflar tarafından bu babda tahriren vukubulacak tebligatı derhal infaz edeceklerdir.

Madde: 42 Mutasarrıf her sene dâhil-i livada iki aydan ziyade ve bir aydan dun olmamak üzere devr ü teftiş icrasına mecburdur. Mutasarrıf devr ü teftiş zamanını vali ile bi'l-muhabere tayin eder. Mutasarrıf livayı devr ü teftişinde tesadüf edeceği ahval ve ihtiyacata ve ona karşı ittihazı lazım gelen tedabire dair layihalar tanzimiyle valiye irsal eder.

Madde: 43 Mutasarrıf muhakemede işlerin sür'atle ruiyeti için memurin-i şer'îye ve adliye-ihtaratta bulunabilir ve tehir ettiğine itla' peyda ettiği mevaddi vilayete bildirir.

Madde: 44 Mutasarrıf umur-u şer'îye ve adliyenin tesri ruiyeti ve ahkâm mukarrerat-ı sadirenin tenfiz ve temşiti hususunda nezaret-i kamileyi haiz ve bu babda memurin aidesi tarafından talep olunacak muaveneti derhal icra ile mükelleftir.

Madde: 45 Mutasarrıflar hapishaneler nizamnamesi ahkâmının tamamen tatbikine dikkat ara sıra merkez ve mülhakat tevkifhane ve hapishanelerini bizzat veya bi'l-vasıta teftiş ve muayene ile ıslahat-ı lazıma icra eder.

Madde: 46 Rüesa ve memurin-i livadan her biri kavanin ve nizamat ahkâmından vazife-yi memuriyetlerine müteallik mevaddi ve mutasarrıf tarafından kanun-u dairesinde verilen evamir ve tenbihatı icra etmekle mükelleftir.

Madde: 47 Rûesa ve memurin-i livadan her biri mutasarrıf tarafından havale ve tevdii edilen işler üzerine icab eden tetkikatı icra ve malumat ve mütalaalarını beyan etmeye mecburdur.

Madde: 48 Mutasarrıflar nevab ile hükkam-ı müstesna olmak üzere nasıbları salahiyetleri dâhilinde bulunan şubat-ı muhtelifi-yi idare-yi memurin taliyesi hakkında kavaid ve nizamnamat-ı mahsusuna tevfikeyen ihtar, takdir, kat'ı maaş, tenzil-i sınıf ve maaş gibi cezalar vermeye ve bunları azlettirmeye salahiyetdardırlar. Hususat-ı mezkure hakkında makam-ı vilayete dâhil malumat verilir.

Kaymakam ve Memurin-i Kazanın Vezaifi

Madde: 49 Kaymakam, kazada kuvve-yi icraiye'nin en büyük memuru olup kazanın idare-yi umumiyesinden mesuldür. Kaymakam dâhil-i kazada kavanin ve nizamın tamami-yi tatbikini temin ile muvazzaf ve bunların kendisine tevdii ve bahş eylediği bilcümle vezaifi ifa ve salahiyeti isti'mal ve devletin ve ahalinin hukukunu ve vekaye ve mutasarrıfın ve valinin bilcümle talimatını icra ile mükellef olup ahval-i fevkalade müstesna olmak üzere umur-u muamelat-ı kaza hakkında münhasıran merbut bulunduğu liva ile muhabereye mecburdur.

Madde: 50 Kazanın bilcümle devair ve şubat idaresi kaymakamın taht-ı teftiş ve nezaretindedir.

Madde: 51 Kazanın muhafaza-yı asayiş ve emniyetinden kaymakam mesuldür. Kaymakam zabıta-yı adliye'ye ait vazifesini usul-u muhakemat-ı cezaiye kanunda muayyen olduğu vecihle icra ve zabıta-yı mâniaya ait olan vazifesini de mülkiye ve nahiye memurları ve polis ve jandarma heyetleri vesatetiyle ifa eder.

Madde: 52 Kaza dâhilindeki polis ve jandarma heyetleri kazanın umur-u inzabatiyesine mütallik kâffe-yi vezâifede kaymakama merbut ve onun emrini icra ile mükelleftir.

Madde: 53 Kaymakam yirmi altıncı maddede beyan olunan ahvalde mutasarrıfa malumat itasıyla beraber dâhil-i kazada mevcut kuvve-yi askeriyei hemen istihdama mezundur. Kaza dâhilinde bulunan kıtaat-ı askeriye kumandanları kaymakamlar tarafından bu babda tahriren vuku bulacak tebligatı derhal infaz edeceklerdir.

Madde: 54 Kaymakam dâhil-i kazada devr ü teftiş icrasıyla mükelleftir. Kaymakamın her sene la ekal bir defa nahiye merkezini ve münavebeten bütün köyleri devr etmesi meşrut olup devr müddeti ile zaman icra mutasarrafla bi'l-muhabere tayin olunur. Kaymakam uğradığı yerlerde ahalinin şikayâtını istima' ve icabat-ı kanuniyesini derhal icra eder ve nahiye memurini ile muhtarlara ve ihtiyar heyetlerine vazifelerini ihtar eyler. Karyelerde yollarda huzuru asayişin temini, hukuk ve emniyet-i şahsiye ve tasarrufiyenin masuniyeti kaymakamın devr esnasında en mu'tena tutacağı makasattandır. Hayvan hırsızlığının men'i hakkındaki mukarreratın köylerde tamami-yi tatbikine de itina olunur. Umur-u sıhhiye ve maarif ve ziraat ve nafia hakkında tatbiki ile mükellef olduğu ahkâmın suret-i ilmiyede ve esna-yı devir ve teftişde semeratını iktifat ile de mükellef olan kaymakamın netayic-i devr ve teftişini mübeyyen olarak göndereceği raporlar mutasarrıf tarafından tetkik mukteziyatı ifa olunur.

Madde: 55 Kaymakam muhakemede işlerin sür'atle ruiyeti için memurin-i şer'îye ve adliye ihtaratta bulunabilir ve tehir ettiğine itla' peyda ettiği mevaddı mutasarrıfa bildiri ve köylerden şahit veya müdde-yi aleyh sıfatıyla celb olunan kura ahalisinin tul müddet merkez kazada süründürülmemesi esbabını müdde-yi umumi; muavini ile bi'l-müzakere temin eyler.

Madde: 56 Kaymakam umur-u şer'îye ve adliyenin tesri ruiyeti ve ahkâm ve mukarrerat-ı sadirenin tenfiz ve temşiti hususunda nezaret-i kamileyi haiz ve bu babda memurin-i aidesi tarafından talep olunacak muaveneti derhal icra ile mükelleftir.

Madde: 57 Kaymakamlar hapishaneler nizamnamesi ahkâmının tamamen tatbikine dikkat ve ara sıra hapishaneleri bizzat veya bi'l-vasıta teftiş ve muayene ile ıslahat-ı lazıma icra eder.

Madde: 58 Kaymakam ahz-ı asker kanununun suret-i tatbik ve icrasının teshil ile beraber efrad-ı askeriyei celb ve cem ve asker firarı ve bakayasını derdest ettirmek vazifesiyle mükelleftir.

Madde: 59 Kaymakam nüfus nizamnamesi ahkâmının ve bu babda mutasarrıftan alacağı evamirin tamamen tatbik ve icrasına memurdur.

Madde: 60 Memurin-i kaza kırk altıncı ve kırk yedinci maddelerde muharrer vezaifi kazaya mahsus olmak üzere ifa ile mükelleftir.

Madde: 61 Kaymakamlar kazanın şubât-ı muhtelifi-yi idaresinden müstahdem olan ve nasbları salâhiyetleri dâhilinde bulunan memurin-i taliye hakkında kavaid ve nizamât-ı mahsusasına tevfi ken ihtar, takdir, kat'ı maaş, tenzil-i sınıf ve maaş gibi cezalar vermeye ve bunları azletmeye salâhiyattadırlar. Hususât-ı mezkure hakkında livaya dahi malumat verilir.

Üçüncü Fasıl

Meclis İdare Teşkilatı

Madde: 62 Her vilayet merkezinde ve valinin veya muavinin riyaseti altında azası naib, defterdar, mektupçu, maarif müdürü ve nafia ser mühendisi ile ziraat müdüründen ve müftü ile rüesa-yı ruhaniye ve aza-yı müntehibeden mürekke b olmak üzere bir meclis-i idare bulunur.

Madde: 63 Her livada mutasarrıfın riyaseti altında naib, muhasebeci, tahrirat müdür ve nafia mühendisinden ve ziraat memuru mevcut olan livada onlardan ve müftü ile rüesa-yı ruhaniye ve aza-yı müntehibeden mürekke b olmak üzere bir meclis-i idare bulunur.

Madde: 64 Her kazada kaymakamın riyaseti altında azası naib, mal müdürü, tahrirat kâtibinden ve müftü ve rüesa-yı ruhaniye ve aza-yı müntehibeden mürekkeb olmak üzere bir meclis-i idare bulunur.

Madde: 65 Meclis-i idare aza-yı daimesinden olmıyan şubât-ı saire-yi idare rüesası kendi dairelerine ait işlerin müzakeresinde aza sıfatıyla meclise davet olunarak o iş hakkındaki mazbatayı imza ve tahtim ederler

Mecalis-i İdarenin Vezaiî

Madde: 66 Meclis-i idare-yi vilayet, memurin muhakemesi ve hükümete ait her nev' müzayedat ve münakasatı kavanin ve nizmat-ı mahsusasına tevfi ken bilahire lazım gelen mukavelatın tayin-i şeraitine ve varidat-ı aşriye ve rüsumuyenin kanun nizamı mucibince müzayede ve ahalisine ve emanette kalanların suret-i idaresine ve miri ormanlarından nizam-ı mahsusuna tevfi ken keraste kat'ının müzayedesine ve hükümete ait kaffe-yi emval-i menkule ve gayr-ı menkulenin nezaret ve muhafazasına ve kabristan mahalleri tahsisine ve devair-i mahalliyece lüzum gösterilecek cedavilin tetkikine memur ve bunlarla kavanin ve nizamatin kendisine tevdi ettiğ i sair vezaif hakkında mukarrerat ittihazıyla mükelleftir.

Madde: 67 Meclis-i idare-yi vilayet işbu kanun ile meclis-i umumi ve encümen-i vilayete mevduu vezaife müdahale etmez ve livaya ve mülhak kazalar mecalis idaresinden sadir olan mukarreratı ledd-i icab derece-yi saniyede tetkik eder. Meclis-i idare-yi vilayet mukarreratının merci tetkiki şura-yı devlettir.

Madde: 68 Vilayetin şubât idaresinden ittihaz olunan mukarrerat aleyhine alakadaran tarafından vuku bulan itirazat-ı meclis-i idare-yi vilayetce tetkik ve meclis-i idare-yi vilayet kararı aleyhine de şura-yı devlete müracaat olunur.

Madde: 69 Meclis-i idare-yi liva altmış altıncı madde ile vilayet meclis idaresi için araine olunan vezaifi icra ile mükelleftir. Meclis-i idare-yi liva mülhak kazalar mecalis idaresinden sadir olan mukarreratı ledd-i icab derece-yi saniyede

tetkik eder. Mecalis-i idare-yi liva mukarreratının mercii tetkik meclis-i idare-yi vilayettir.

Madde: 70 Livanın şuaat idaresinden ittihaz olunan mukarrerat aleyhine alakadaran tarafından vuku bulan itirazat meclis-i idare-yi livaca tetkik ve meclis-i idare-yi liva kararı aleyhine de meclis-i idare-yi vilayete müracaat olunur.

Madde: 71 Altmış dokuzuncu ve yetmişinci maddeler ahkâmı kaza meclis idaresi içinde cari ve mukarreratının mercii tetkiki meclis-i idare-yi livadır.

Madde: 72 Mecalis idare azası kararından mesuldür.

Madde: 73 Mecalis-i idare mukarreratı alakadaran tarafından taleb vukuunda suret-i harici namıyla bir şey alınmayarak meccanen ve musaddıkan ita olunur.

Madde: 74 Meclis-i umumi ve meclis-i idare veya rüesa-yı memurin-i mülkiye tarafından işbu kanuna tevfiikan ittihaz olunan mukarrerat ve tedabirin tatbik ve icrasına ika-yı müşkülât veya muhalefet edenler hakkında mahalleri mecalis idaresince kabil istinaf ve temyiz olmamak üzere bir liradan beş liraya kadar ceza-yı nakdi hüküm olunur. Hüküm olunan mücazat-ı nakdiyeyi vermekten imtina' edenlerden cezanın tahsili hakkında mecalis-i idarece tanzim olunacak müzakere en büyük mülkiye memurinin işaret-i tahririyesiyle lace't-tenfiz müdde-yi umu mülkiye tevdii ve bidayet-i muhakemesince muhakemeye hacet olmaksızın ceza kanununun otuz yedinci madde-yi mevaddisine tevfiiken mücazat-ı nakdiye müdde-yi umu mülkiyece hapis cezasına bi't-tahvil derhal icra olunur.

—Ek-2

B) İdare-yi Hususiye-yi Vilayet Kanunu²

İkinci Kısım

İdare-yi Hususiye-yi Vilayet

Birinci Fasl

Vilayet

Madde: 75 Vilayet, emvali menkule ve gayrimenkuleye mutasarrıf ve işbu kanun ile muayyen ve mahdut vezaifi hususiye ile mükellef bir şahsı manevidir. Emval-i hususiye-yi vilayet mahfuziyet ve masuniyet itibariyle emval-i umumiye-yi devletten maduttur.

Madde: 76 Vilayetin umur ve menafi-yi hususiyesini tedvir ve muhafaza ve onu temsil ve teshis eden vesait-i idariye vali-yi vilayet ile meclis-i umumi-yi vilayet ve encümeni vilayettir.

Madde: 77 Vilayete mevdu bilcümle umur ve vezaif-i hususiyede selahiyet-i icraiye münhasıran valiye aittir. Memurin-i hususiye-yi vilayetin vazife-yi memuriyetlerine müteallik su-yi hakarettten dolayı muhakemeleri memurin-i devlet hakkındaki usul ve mukarrerata tabidir.

Madde: 78 Vilayete ait hidemat-ı mahalliye berveçhi atidir: (a) Memalik-i Osmaniye’de devair-i devletçe görülecek lüzum üzerine küşat ve tesviyesi ve tamiri nafia nezaretine ait olan turuk-u umumiyyeden maada vilayet dâhiline münhasır olarak liva ve kaza ve nahiyeleri yekdiğerine rapteden turuk ve meabirin küşad ve inşasıyla tamirat-ı mütemadiyesi: Gerek turuk-u umumiyyenin, gerek turuk-u hususiye-yi vilayetin şehir ve kasabalar dâhiline tesadüf eden aksamının inşa ve tamiri dahi nevine göre nafia nezaretine veya vilayete aittir. (b) Vilayet varidatı adide ve fevkaladesinin müsadese derecesinde göl ve bataklıkların ıslah ve teybisi ve gayr-ı memluk nehirlerden inhirak ceryanını tahvil etmeyecek ve zararı muidi olmayacak surette cetveller küşadıyla arazinin iskası için ameliyat-ı lâzıme icrası yahut bu ameliyatın şerait-i mahsuse-yi nafia ile talebine ihalesi; ameliyat-ı

² **Düstür**, Tertib-i sani, 1332/1916, c. 5, s. 200–216; **Kanunlarımız**, 1326/1910, c. 1, s. 122–142.

mezkurenin icra veya ihalesi her halde sahib-i ihtisas bir heyet-i fenniye'nin tetkikine ve vereceği rapora müstenid olacaktır. Enharda yapılacak ameliyat-ı cesime-yi nafia hükümet-i merkeziyeye aittir. (c) Şehir ve kasabalarda menafî-yi belediyelere ait ve şerait-i devletçe müttehiz kavaide muvaffak olmak ve müddeti kırık seneyi tecavüz etmemek üzere hayvan, buhar ve elektrikle cerrolunur tramvaylar inşa ve elektirikle veya havgazıyla tenvirat icrası ve şerbe salih su isale ve tevzii için imtiyaz itası ve dâhil-i vilayette otomobil ve otobüs ve omnibüs arabaları işletmek ve sanayi-yi muhtelifeye ait fabrikalar tesis etmek için ruhsat itası; müddet-i imtiyaz kırık seneyi tecavüz ederse merkezden istizan lazım geldiği gibi kuvve-yi muharrekisi sukut-u miyah ile istihsal olunacak cer ve tenvir-i elektrikiye müteallik imtiyazat projeleri nafia nezaretince tetkik olunur. (d) Nümune ve tecrübe çiftlik ve tarlaları ve fidanlıklar ile çiftçilik mektepleri ve damızlık hayvanatı ve alat-ı ziraiye depoları tesisi, mahsulat-ı ziraiye ve hayvanatı ehliye sergi ve müsabakaları küşad ve at yarışları icrasıyla mükafat-ı nakdiye itası, mahsulatın cinsini ıslah etmek ve vilayetin iklimine muvafık mahsulat-ı cedide yetiştirmek için meccanen fidan ve tohum tevzii, merkezi ziraat olan mahallerde umumun istifade edebileceği hasat ve harman ve kalbur makineleri vesair alat-ı ziraiye ihzarıyla zuraa icarı, ziraat müzeleri ve zirai taavün şirketleri tesisi velhasıl terakkiyat-ı ziraiyeyi temin edecek her türlü hususatın tatbik ve icrası. (e) Orman yetiştirmeğe müsaid mahallerde orman yetiştirilmesi ve yabani ağaçların aşıl原因arak müsmir hale ifrağı esbabının temini. (f) Vilayete mahsus yerli iktisat ve itibar sandıkları teşkili veya küşadına ruhsat itası. (g) Mevakii münasebede sanayi odaları ve sanayi mektepleri küşadı ve bunlarda ihtiyacat-ı mahalliyyeye muvaffak-ı sanayi'in talimi, sanayi-yi mahalliye mahsulât ve mamulâtının teşviki için müsabakalar ve sergiler küşadı ile mükâfat-ı nakdiye itası, sanayi-yi mahalliyyeye ait müzeler tesisi. (ğ) İcap eden mahallerde ticaret odaları ve ticaret borsaları tesisi ve sergiler küşatı ve pazar ve panayırları ihdası velhasıl umur-u ticaretin tevsii ve teshili ve servet-i mahalliye'nin teksiri için lazım gelen tedabiin ittihazı. (h) Tahsil-i iptidainin temini için umumi ve lede'l-hace seyyar mekatib-i iptidaiye ve rüştiye ve darü'l-muallimin-i iptidailer ve amele ve fıkara mahsus gece mektepleri ve liva idadileri tesisi ve bunların maarif-i umumiye kanununa tevfikân ve nezareti. (ı) Vilayet dâhilinde eytamhane, hastahane, bimarhane ve darü'l-aceze gibi

müessesat-ı ve hayriye ve sıhhiye tesisi. (i) Vilayete ait bilcümle emlak ve akar ve emvalin idaresi. (k) Vilayet menfaatine tesis olunacak müessesat-ı nafia ve hayriyenin idare ve nezareti

Vilayet Bütçesi

Madde: 79 Vilayet bütçesi adi ve fevkalade bütçe namıyla iki kısma münkasımdır.

Madde: 80 Vilayet adi bütçesinin varidat kısmını teşkil eden mevad şunlardır: (a) Maarif ve menafi-yi hisse-yi ianesi olarak iaşere vergiye münazzım bulunan meblağ; menafi-yi hisse-yi ianesi vilayetce kemafi's-sabık ziraat bankalarına ita olunacak ve mukabeleten banka nizamnamesi mucibince ziraat nezaretine itası icab eden hisse-yi temti bankalarca vilayetlere verilecektir. (b) Turuk-u muaber bedelat nakdiyesi; umumi bütçede vilayet için tertib olunan tarık-ı bedelat nakdiyesi meclis-i umumi-yi vilayet kararıyla dört günlük amele yevmiyesinin o vilayetlette baliğ olduğu miktar derecesinde tezyid edebilir. Kaht ve gıla vesair gibi esbab-ı zarure-yi fevkalade zuhuruyla vilayetin bazı mahallerinde bedelat-ı nakdiyenin tahsili mümkün olmadığı takdirde meclis-i umumi veya encümen-i vilayet kararıyla o kısım-ı mükellefeyn hakkında mükellefiyet-i bedeniye usulü tatbik olunabilir. Bu takdirde bedelat-ı nakdiyenin bedenen ifa edilen kısmına tekabül eden miktarı vilayet bütçesinden mahsup edilir. Bedel-i nakdiyelerini tamamen tesviye etmekle beraber bir yolun kısmen veya tamamen tanzim veya tesviyesi için mükellefiyet-i nakdiyeleri haricinde bedenen çalışmak istiyen-ı ahali-yi kari meclis-i umumi veya encümen-i vilayet kararıyla ve mükellefiyet-i bedeniye usul ve kavaidi vecihle o yolda istihdam edebilir. Bir karye ahalisinin bu babda ekseriyatı tarafından vuku bulan taleb-i umumuna teşmil edilir. Bedenen çalışacak mükellefiyenin sevk ve istihdamında jandarma ve polis heyetlerince muavenet olunur. (c) Zenciye resm-i münazzımmı. (d) Miktar-ı azimesi kanunen tayin edilecek tesbiti tecavüz etmemek üzere vilayet meclis-i umumiyesince bi'l-vasıta tekâlif-i umumiyeye ilave edilecek küsurat-ı münazzama. (e) Vilayet masarır-ı adiyesine muavenet olmak üzere lede'l-icab umumi bütçeden tahsis edilecek mebalığ. (f) Vilayete ait emval ve emlakın hasılat ve iradı ve bedel-i ferağ (g) Vilayetçe, köprü, iskele, anpure mahsus kayıklar vesaire tesisi gibi

vilayetin vezâifine dâhil ve menafî-yi umumiyyeye ait hidemata mukabil istifa olunacak ucurat veya bedel-i iltizam. (ğ) Dâhil-i vilayette işlemek üzere tesis edilecek tramvay, omnibüs, otobüs ve otomobil gibi vesait-i nakdiye şirketlerinden ve sanayi-yi muhtelifeye ait fabrikalardan senevî alınacak mebalîğ mayine ve bunlara verilecek imtiyazname ve ruhsatnameler mukabilinde beş liradan elli liraya kadar alınacak ruhsatname harçları. (h) Nümune çiftlik ve tarlalar, çiftçilik mektepleri, damızlık hayvanat ve alat-ı ziraiye depoları, sanayi mektep ve sergileri, ticaret sergileri ve panayırlar ve varidatı ile alat-ı ziraiye bedelat-ı icarî. (ı) Vilayetçe tesis ve idare edilecek mekatibin her nev' varidatı. (i) Vilayet matbaa ve gazeteler varidatı. (k) Kavanine muvaffak olarak bunlar haricinde vilayetçe edinilmiş her nev' menabı varidat. (l) Vilayet hibe ve vasiyet tarikiyle vuku bulan teberruat.

Madde: 81 Vilayet fevkalade bütçesinin varidat kısmını teşkil eden mevad şunlardır: (a) Masarîf fevkaladeye mahsus olmak ve tesbiti kanun-u mahsus ile tayin olunmak üzere vilayet meclis-i umumiyesince senevî tekâlif-i umumiye üzerine ilaveten ve muvakkatan tarh olunacak küsurat münazzıme-yi fevkalade. (b) İstikraz hâsılatı. (c) Masarîf-i fevkaladeye mahsus olarak lede'l-icab umumi bütçenin ianeten tahsis edeceği mebalîğ. (d) Vilayete hibe ve vasiyet suretiyle vuku bulan teberruat. (e) Adi bütçenin fazla-yı varidatından ande'l-icab tefrik olunacak mebalîğ.

Madde: 82 Adi bütçenin masarîf kısmı hidemat-ı vilayete ait berveçhiati masarîf-ı senevî ve daimeyi ihtiva eder: (a) Vilayet-i memurin ve devair-i hususiyesi muaşat ve maarîfî. (b) Varidat-ı hususiye-yi vilayetin masarîf-ı tahliyesi. (c) Turuk ve muaber-i vilayetin masarîf-ı daime ve tamiriyesi. (d) Tesis edilmiş umur-u nafianın masarîf-ı daime tamiriyesi. (e) Mekatib-i iptidaiye ve rüştiye ve leyli ve nehari darü'l-muallimin iptidailer ile liva adetleri muaşat ve masarîfî ve mekatib-i mezkure masarîf-ı inşaiye ve tamiriyesi. (f) İdaresi mahallerine mevdu ziraat ve sanayi mekteblerinin muaşat ve masarîfî ve bünyelerinin masarîf-ı inşaiye ve tamiriyesi. (g) Ama ken ve ukarat-ı vilayetin masarîf-ı tamiriyesi, vergisi sigorta bedeli. (ğ) Vilayete ait müessesat-ı hayriye ve

sıhhiyenin masarılı. (h) Vadesi hulul etmiş istikraz taksitleri. (ı) Vilayet matbaa ve gazetesı masarılı. (i) Meclis-i umumi ve encümen-i vilayetin lüzum-u kırtasiye ve masarılı-ı tefrişıye ve teshınye ve müteferrikesi ile meclis-i umumi azasının yevmiye harcırahları ve encümen-i vilayet azasının muaşatı. (k) Meclis-i umumi-yi vilayet azasının intıhabı için vuku bulacak masarılı. (l) Bunlardan maada olarak vilayetin vezaif-i hususiyesine dâhil veya kavanin ile icrası vilayette mevdu hidematın istilzam ettiğı masarılı-ı daime.

Madde: 83 Fevkalade bütçenin masarılı kısmı hidemat-ı vilayete ait her türlü inşaat ve tesisat-ı cedide masrafından ve adi bütçeye taalluk eden masarılı daime haricinde vuku bulacak arızı ve muvakkat masarıftan teşekkül eder.

Madde: 84 Meclis-i umumiye-yi vilayet taadad olunan masarılı-ı daime-yi vilayeti bütçesine behemahal ithal mecburiyetindedir. Aksi takdirde bütçeye ithal edilmeyen masarılı vali tarafından vuku bulacak iş'ar üzerine dâhiliye nezaretince res'en vilayet bütçesine ilave olunur. Bunun haricinde meclis-i umumi tarafından tasdik edilmiş olan bütçenin tagyiri haiz olmaz.

Madde: 85 Vilayet bütçeleri için devre-yi hesabiye tam on iki aydan ve mahsup muamelesi müddeti iki aydan ibarettir. Bir senenin bütçesinden müdevver mebalığ ertesi sene bütçesinde ait bulunduğı fasla ilave olunur.

Madde: 86 Meclis-i umumiyece kabul edilen vilayet bütçesi vali tarafından dâhiliye nezaretine irsal ve idare-yi seniye iktiran ettikten sonra tatbik olunur.

Vali-yi Vilayet ve Memurin-i Hususiye-yi Vilayet

Madde: 87 Vali işbu kanun ile vilayete tefrik edilen hidemat-ı mahalliyeyi meclis-i umumi kararlarıyla ifaya mecburdur. Vali hidemat-ı mezkurenin ifasında vezaif-i mahalliye ile alakadar bulunan idare-yi rüesa ve memuriyetini dahi istihdam etmek salahiyeine haizdir.

Madde: 88 Vali, her sene meclis-i umumi-yi vilayetin in'ikadından evvel vilayet bütçesini tanzim ettirip lıce'l-tetkik evvela encümen-i vilayete badehu vilayet meclis-i umumisine tevdi eder.

Madde: 89 Vali, bütçede murakkam olan varidat ve masarifatın istilzam edeceği mukavelat projelerini ihzar ile yüz kırk dördüncü maddenin üçüncü fıkrası mucibince encümen-i vilayette tetkik ettirdikten sonra müzayedat ve münakasatın ihalesini icra ve mukavelat senedatını teati eder.

Madde: 90 Vali, vilayet bütçesinin amir-i itasıdır. Meclis-i umumi-yi vilayet tarafından tasdik olunan bütçe mucibince her ay vuku bulan sarfiyat cetvelini evrak-ı müsbitesiyle birlikte encümen-i vilayete tevdi eder.

Madde: 91 Vali, her sene sene-yi sabıkanın hesab-ı kat'isini tanzim ile encümen-i vilayette tetkik ettirdikten sonra berayı tasdik meclis-i umumiye tevdi eder.

Madde: 92 Vali, meclisi umumi kararı ile vilayet namına akar işтира ve beyii ve mübadele ve bu akaratın tarz-ı idaresini tayin ve bunlardan bir veya bir kaçını mektep ve hastahane gibi hidemat-ı umumiyeye tahsis eder.

Madde: 93 Vali, vilayet menfaatına vuku bulan hibe ve vasiyetleri meclis-i umumi kararıyla kabul eder.

Madde: 94 Vali, vilayete tefrik edilen mevad hakkında mehakim ve devair-i resmiyede bizzat müdde-yi ve müdde-yi alayh sıfatıyla muhakeme ve muraafaaya ve kâffe-yi turuk-u kanunuye ve müracaata ve bu vezaifi münasip göreceği zevata mahtum vekâletname ile tamimen ve tahsisen tevdi mezundur.

Madde: 95 Vali, seyrisefaine ve nakli eşyaya müsait olan enhardan kemiyeti nehrin seyrüsefere olan hizmetini taşıyır etmediği memurini nafia tarafından tasdik olunmak şartıyla makineler vasıtasıyla su alınmasına meclis-i umumi kararıyla ruhsat itasına mezundur. Bu türlü enhar üzerinde nehrin seviyesini tenzil ve seyrisefain hizmetini tatil veya işkâl edecek tesisat hükümet-i merkeziyenin müsaadesine vabestedir.

Madde: 96 İnhisarı tazammun etmemek şartıyla enhar kenarlarında seyrisefain hizmetine mahsus olarak iskeleler inşasına ruhsat itası ve bu iskelelerin şeraiti istimalinin ve tarifelerinin tayini meclis-i umumi kararıyla valiye aittir.

Madde: 97 Vilayet maarif müdür veya müfettişlerinin inzımanı reyî ile nizamname-yi mahsusuna tevfi kan mekatib-i hususiye küşadına ruhsat vermek ve maarif müfettişi vesatetiyle bu mektepleri taht-ı nezarete bulundurmak emri maârifte valilerin hukuk ve vezaifi cümlesindendir.

Madde: 98 Vali maiyetinde maaşat ve masarifatı vilayetin varidatı hususiyesinden tesviye edilmek üzere mükellef ve mes'ul bir müdürün tahtı idaresinde bir vilayet muhasebe-yi hususiye kalemi bulunur.

Madde: 99 Vilayet-i muhasebe-yi hususiye kalemi müdürü her sene sene-yi atıye mühimen bütçesiyle sene-yi sabıkanın hesab-ı katiyesi hakkında şubat-ı idare memurları tarafından ita olunacak muvazene cetvellerinin muhasebe-yi vilayete ait olan cetvel ile bi't-tefik gerek mühimen bütçeyi gerek hesab-ı kat'iyeyi meclis-i umuminin vakt-i içtimasında birçok ay evvel makam-ı vilayete takdime mecburdur.

Madde: 100 Vilayete ait varidatın takib-i vacibatından ve vali tarafından emredilecek sarfiyatın vilayet bütçesine muvaffak olarak icrasından ve bilcümle muamelat-ı hesabiyyeden muhasabe-yi hususiye kalemi müdürü mesuldür.

Madde: 101 Varidat-ı hususiye-yi vilayetin kabz ve tediyası ziraat bank şubelerine ve banka şubesi olmayan mahallerde mal sandıklarına mahuldür. Masraf senetleri ve havale nameler vilayet-i muhasebe-yi hususiye kalemi müdürünün (sarfi lazım gelir) işaretini ve emir ita olan valinin imzasını muhtevi olmak icab eder. Vilayet-i muhasebe-yi hususiye muamelatının sur-ı icraiyesi talimat-ı mahsusa ile izah olunmuştur.

Madde: 102 Vilayetin vezaif-i hususiyesiyle mükellef bilcümle memurların nasb ve azli valiye aittir. Şu kadarki umur-u maliyede erbab-ı ihtisastan olmak

lazım gelen muhasebe-yi hususiye kalemi müdürü valinin inhası üzerine maliye nezaretince memurin-i maliye meyanından tefrik olunur.

İkinci Fasil

Meclis-i Umumi-yi Vilayet

Madde: 103 Her vilayette bir meclis-i umumi bulunur. Meclis-i umumi-yi vilayet azası kazalar tarafından intihab olunur. Kazalar her 12500 nüfus zükuru küsuru için bir aza göndermek hakkını haizdir. Şöyle ki: 12500'den 18750 kadar bir, 31250'ye kadar iki ve 37500'e kadar 3 ve 50.000'ne kadar dört aza intihab olunacak ve bu miktardan ziyadesi bu tesbit üzere arttırılacaktır. Nüfus zükuru 12500'den dun olan kazalar dahi behemahal bir aza intihab edecektir. Vali vakt-i muayeninde meclis-i umumi intihabatını icra ettirmeğe mecburdur.

Madde: 104 Meclis-i umumi azası son mebus intihabındaki müntehib-i sanilerle kaza merkezindeki belediye meclisinin içtimasında teşkil edecek heyet tarafından intihab olunur. Müntehib-i sanilerin bu vazifeleri mebusan intihabının teceddüdüyle yeni müntehib-i sanilerin tayinine kadar devam eder. Mecalis-i idare huzurunda icra olunacak intihab neticesinde ekseriyatı kazanan azaya mazbata verilir.

Madde: 105 Meclis-i umumi azasının intihab olunacakları kaza ahalisinden bulunmaları meşrut olmayıp vilayet ahalisinden olmaları kâfidir. Meclis-i umumi azalığına intihab olunabilmek için salahiyetini haiz olmak lazımdır.

Madde: 106 Berveçhi ait hidematı ifa edenler meclis-i umumi azalığına intihab olunamazlar: (a) Bilfiil hidemat-ı askeriyede bulunanlar. (b) Ayan ve mebusan. (c) Bi'l-umum hükkam ile memurin-i devlet ve vilayet. (d) Vilayet dâhilinde vilayete ait hususatın mültezim, mukavil ve müteaahidleri.

Madde: 107 Bir vilayetin birkaç kazasında intihap olunan bir aza sekiz gün zarfından kazalardan bir tanesini tercihe mecburdur. Tercih etmediği takdirde en ziyade en ziyade rey kazandığı kazanın azası addolunur.

Madde: 108 Meclis-i umumi-yi vilayet azası dört sene ifa-yı hizmet etmek üzere intihab olunur. İkmal müddet edenlerin tekrar intihabı caizdir.

Madde: 109 Meclis-i umumi azası istifa eder veya cinayetle ve muhilli şeref ve haysiyet bir fiilden dolayı cünha ile mahküm olur veyahut meclis-i umuminin bir senelik içtima müddetinin nısfından ziyade müddet bila mazereti meşrua meclise devam etmemiş bulunursa azalıktan sakıt olur.

Madde: 110 İntihab olunan azadan istifa veya vefat eden veya müddeti hitam bulunmazdan evvel başka bir vilayete nakil hane eden veyahud azalıktan sakıt olanların yerlerine hangi kazadan intihab olunmuş ise o kazada ondan sonra en ziyade rey kazanmış olan zat evvelki azanın müddet-i mütebakiyesini ikmal etmek üzere azalık sıfatını iktisab eder.

Madde: 111 Vilayet meclis-i umumiyesi senede bir defa ictimaa eder. Mübedde-yi içtimai bütçenin sene-yi cedid hülulünden evvel meclis-i umumiyece tasdik ile dâhiliye nezaretine irsaline müsaid olacak surette meclisce kararlaştırılır. İlk tarih-i ictima vali tarafından tayin olunacaktır.

Madde: 112 Meclisin müddet-i ictimai kırk gündür. Meclisin işi kalmadığına bi'l-müzakere karar verilirse hitam-ı müddetten evvel dahi ictimaa nihayet verilir.

Madde: 113 Müddet-i ictima hitam bulduğu halde bazı mevadd-ı mühimmenin müzakere ve tetkiki henüz neticelenmemiş olur ise vali ictimai on beş gün tecavüz etmemek üzere temdit ve esbabını dâhiliye nezaretine iş'ar eder.

Madde: 114 Devletçe veya vilayetçe lüzum görüldüğü halde zaman ve müddet-i içtimai tayin edilerek meclis-i umumi suret-i fevkaladede dahi içtimaa davet olunabilir. İşbu fevkalade içtimada tetkik olunacak mesail azalara davetnameler ile beraber tebliğ olunur ve bu içtimada mesail-i muayene-yi mezküreden başka bir şey müzakere olunamaz.

Madde: 115 Meclis umumi azasının sülûsanı eshab-ı mücibe dermeyaniyle meclis-i umuminin fevkalade olarak içtimainı validen talep ederlerse vali işbu talebi mütalaa-yı mahsusuyla beraber Dâhiliye Nezaretine iş'ar eder. Nezaretçe

tensip edildiği takdirde madde-yi sabıkada muharrer şerait dairesinde meclis umumi fevkalade olarak içtima ve icrayı müzakere eder.

Madde: 116 Meclis-i umumi azasına hazır bulundukları her yevm-i ictima için elli kuruş mahsusat ve şehri 1500 kuruş itibariyle harcırah ita olunur.

Madde: 117 Vali meclis-i umumiyi vakti muayeninde küşat ve müddet-i içtimanın nihayetinde hitam-ı müddetini beyan eyler.

Madde: 118 Meclis-i umumiye vali riyaset eder. Meclis-i umuminin ilk ictimasında aza-yı meclis içlerinden ekseriyat mutlaka ile bir reis-i sani ve iki kâtip intihap ederler. Reis-i sani ve kâtipleri müddet-i hizmeti ikinci ictima adi iptidasına kadar devam eder. Valinin hazır olamadığı zamanlarda işbu reis-i sani riyaset eder. Meclis-i umuminin hizmet-i tahririyesi encümen-i vilayet kalemi tarafından ifa olunur.

Madde: 119 Meclis-i umuminin idare ve inzibatı münhasıran reise aittir. Emr-i inzibat ve müzakeratın idaresi nizamname-yi mahsusasına tevfikân icra edilir.

Madde: 120 Meclis-i umumi-yi vilayet aza-yı mürettebesinin nısfından bir ziyadesi hazır bulunmadıkça müzakereye iptidar edemez. Meclis-i umuminin mukarreratı aza-yı mevcudenin ekseriyatı mutlakasıyle ittihaz olunur. Bir mesele hakkında ekseriyeti mutlaka hâsıl olmadığı halde o işin müzakeresi ertesi güne talik edilir. Yine ekseriyet mutlaka hâsıl olmaz ise ekseriyet-i nisbiyeye itibar olunur. Tesavii aza vukuunda reisin bulunduğu taraf tecrih olunur.

Madde: 121 Meclis-i umumi-yi vilayet azasından her biri bizzat ita-yı rey etmeye mecburdur. Bütçe müzakeresinde tayin-i esami ile rey itası zaruridir. Meclis-i umu-yi vilayette vuku bulacak intihablar ve talil olunan mazbatalar hakkındaki ara rey hafî usulüyle istihsal olunur.

Madde: 122 Meclis-i umumi müzakeratının hulasası vilayet gazetesıyla neşr ü ilan olunur.

Madde: 123 Meclis-i umumice müzakere olunacak mevad vali tarafından meclise tevdiî olunur. Meclis-i umumi azasından her biri dahi vilayete ait vezaif cümlesinden bulunan mevadda dair teklif dermeyeranına selahiyettardır. İşbu teklif meclisçe ekseriyeti mutlaka ile kabul edilirse ruznamaye ithal edilir.

Madde: 124 Meclis-i umumi siyasiyata dair müzakerat icra ve temenniyat izhar etmekten kat'iyen memnudur.

Madde: 125 Vali lüzum-u sıhhiye görür ise derhal dâhiliye nezaretini haberdar etmek şartıyla meclis-i umumi müzakeratını bir hafta için tehir edebilir. Vali meclis-i umuminin feshine lüzum-u kati ve mübrem gördüğü halde esbab-ı mucibesinin beyanıyla dâhiliye nezaretinden istizan ve meclis-i vükelanın cevaben tebliğ olunacak kararına tevfiq muamele eder. Meclisin feshi takdir ederse fesih kararının idare-yi seniye-yi hazret-i padişahîye iktiran etmesi lazımdır. Bu halde üç ay zarfında ictima etmek üzere müceddeden intibahata başlanır.

Madde: 126 Meclis-i umumi bütçenin tasdikinden evvel fesih olunursa geçen senenin bütçesi meclis-i umuminin içtimayıyla yeni bütçenin kabul ve tasdikine kadar mer'idir.

Madde: 127 Meclis-i umumi-yi vilayetin muayyen olan zaman haricinde ve meclis-i umumi dairesini gayri mahalde içtimai kat'iyen memnu ve bu suretle bi'l-ıçtima ittihaz olunan mukarrerat keenlemyekündür. Vali bu yolda vuku bulan içtimaları derakap dağıtmak için lazımgelen tedabiri ittihaz eder.

Madde: 128 Meclis-i umumi-yi vilayet her içtimai senevî iptidasında vali tarafından geçen sene içtimasında ittihaz olunan mukarreratın tatbikat ve icraatına dair meclise verilen ve bir sureti dâhiliye nezaretine gönderilen izahname ile bu hususta encümen-i vilayet tarafından tanzim edilecek mütelaanameyi kıraat ve müzakereye iptidar eder; icraat-ı vak'a hakkında vali tarafından verilen izahatı meclisi umumi sülûsanı ekseriyetle kâfi görmezse müzakeratı aynen ihtiva edecek surette bir zabıtname tanzim ve dâhiliye nezaretine takdim olunur.

Madde: 129 Meclis-i umumi-yi vilayet hususi bütçe layihasını madde bemadde ve bütçeye merbut cetvelleri fasıl fasıl tetkik ve lüzum gördüğü cihetlerini bittadil tasdik eder. Şuabat-ı idare-yi vilayet rüesası hidemat-ı hususiye-yi vilayetten kendi dairelerine ait hususatın ve daireleri bütçelerinin hini müzakeresinde meclis-i umumide hazır bulunarak izahat-ı lazimeyi ita ederler.

Madde: 130 Meclis-i umumi-yi vilayet kanun-u mahsusunun tayin ettiği müsaade ve nisbet dâhilinde küsuratı münazzame-yi adiyeye ve fevkaladenin miktarını tayin eder.

Madde: 131 Meclis-i umumi-yi vilayet umur-u nafia ve ihtiyacat-ı sıhhiye ve maarife sarf olunmak üzere berveçhiati şeraitine tevfikan akti istikraza da karar verebilir. Miktar-ı umumisi vilayet bütçesinde murakkam varidat-ı adiyenin bir seneliğinin sülüsünü tecavüz etmeyen istikrazlar valinin teklifi ve meclis-i umumi-yi vilayetin kararıyla akdolunur. Bu miktardan fazla ve mecmuu vilayet bütçesindeki varidat-ı adiyenin bir seneliğine muadil olarak aktine meclis-i umuminin kararıyla lüzum gösterilecek istikrazların irade-yi seniyeye iktiran etmesi lazımdır. Bir veya müteaddit istikraz hâsılı bir senelik varidat-ı adiyeye miktarını tecavüz edecek olursa madde-yi kanuniye ile müsaade istihsali muktazidir.

Madde: 132 Meclis-i umumi-yi vilayet bütçesine dâhil olan inşaat ve imalat ve tamiratın keşif planlarını ve encümen-i vilayetin bu babdaki raporlarını tetkik ile ittihazı mukarrerat eyler.

Madde: 133 Meclis-i umumi sene-yi atiyeye bütçesiyle birlikte meclise verilen sene-yi sabıka hesab-ı katisini ve bu babda encümen-i vilayetce tanzim olunacak mazbatayı tetkik ederek ittihaz-ı karar eyler işbu hesab-ı katiler bade'l-tetkik vali tarafından divan-ı muhasebata berayı tevdii dâhiliye nezaretine irsal olunur.

Madde: 134 Meclis-i umumi hidemat-ı mahalliyeye dâhil bulunmayan teşebbüsat hakkında beyan-ı temenniyat edebileceği gibi tekâlif ve mürettebat-ı umumiye-yi emiriyenin sureti tevzi ve istihsalinde ve muamelat-ı sairede kavanin ve nizam-ı mevzua ahkâmına muhalif gördükleri ahvalın tashih ve ıslahı

zımında merci-yi aidine müracaat ve tekâlif-i mezburede hâsılat ve varidatının tezyidini mucip tedabir hakkında beyan-ı mütalaat edebilir.

Madde: 135 Meclis-i umumi-yi vilayetçe ittihaz olunan mukarrerat valinin tasdikiyle kesbi kat'iyet eder. Vali mukarreratı müttehaza aleyhinde zabıtname tarihinden itibaren yirmi gün zarfında hakk-ı itiraza maliktir. İtiraz vukuunda mesele şura-yı devlette tetkik olunur. Şura-yı devlet evrakın tarih-i tevdiinden itibaren iki ay zarfında bir karar itasına mecburdur.

Encümen-i Vilayet

Madde: 136 Encümen-i vilayet her ictimai senevî nihayetinde meclis-i umumi-yi vilayetçe kendi azası arasında intihab olunacak dört zattan mürekkebtir. Meclis-i umumi azasının adedi sekizden dun olacak mahaller encümenlerinin meclis-i umumi kararıyla iki zattan mürekkeb olması dahi mecazdır.

Madde: 137 Meclis-i umumiyece encümen-i vilayet için muktezi aded azanın iki misli zat intihab edilerek bunlardan en ziyade rey kazanan nısfı encümen azalığına tayin kılınır. Tesavi-yi ara vukuunda kur'a ile tefrik edilir ve diğer nısfına aza mülazımı namı verilerek meclis-i umuminin mün'akid olmadığı zamanda münhal olan encümen azalığına mülazımlardan en ziyade haiz ekseriyet olan zat tayin olunur. Mün'akad olduğu zamanda münhal olacak azalığa yine meclis-i umumiyece diğeri intihab olunur.

Madde: 138 Encümen-i vilayet azasının ayrı kazalar ahalisinden olması şarttır. Mecalis-i idare ve belediye azası istifa etmedikçe encümen-i vilayete aza olamaz.

Madde: 139 Encümen azasının müddet-i hizmetleri bir senedir fakat meclis-i umumiyece lüzum görüldüğü halde içtimaat-ı fevkaladede dahi tebdilleri mümkündür. İkmal müddet eden azanın tekrar intihabı caizdir.

Madde: 140 Encümen-i vilayet azasına meclis-i umumi kararıyla şehri 1500 kuruşu tecavüz etmemek üzere tahsisat ita olunur.

Madde: 141 Encümen-i vilayete vali veya tevkil edeceği zat riyaset eder. Encümen lüzum görüldükçe vali tarafından içtimaa davet olunur.

Madde: 142 Encümen-i vilayet-i heyetin ekseriyet-i mutlakası mevcut olmadıkça müzakere ve ittihazi karar edemez. Tesavi-yi aza vukuunda reis in bulunduğu tarafın rey i tercih olunur. Encümen müzakeratının zabıtnamesi tanzim ve zabıtnamede aza-yı mevcudenin esamesi tasrih olunmak lazımdır.

Madde: 143 Sırasıyla üç defa aktolunan içtimalarda bila mazeret-i meşrua isbat-ı vücut etmeyen aza kanunen müstafi addolunur.

Madde: 144 Encümen-i vilayet berveçhiati vezaifi ifa eder: (a) Vali tarafından tevdi olunacak vilayet bütçesini tetkik ile mütalaasını bamazbata beyan eder. (b) Vali tarafından her ay nihayetinde tevdi olunacak sarfiyat cetvellerinin bütçeye muvaffak olup olmadığını tetkik ile muvaffak olduğu halde mezkür cetvelleri tasdik eder. (c) Vilayet bütçesi ve meclis-i umumi mukarreratı mucibince icra olunacak münakasa ve müzayede şeraiti hakkında ita-yı rey ve bu babda lazım gelen evrakı tanzim eder. (d) Masarifi gayri melhuzeye mahsus olarak vilayet bütçesinde murakkam mebalighin suret-i sarfinı tayin ve bir fasıl dâhilinde maddelerin münakalesini icra eder ve fasıldan fasıla münakalat icrası meclis-i umumi veya altıncı fıkraya tevfi kan encümen-i vilayet kararıyla idare-yi seniyye-yi hazret-i padişahı istihsaline mütevekkiftir. (e) Hidemat-ı mahalliyyeye müteallik olarak meclisi umumiye tevdi olunacak projeler hakkında ita-yı rey eder. (f) Halatı müstacelede meclis-i umumi-yi vilayetin ittihaz edebileceği kararları meclis-i umuminin ilk içtimasında meclise arz etmek şartıyla ittihaz eder. (g) Meclis-i umuminin her içtiması senevîsi iptidasında idare-yi hususiye-yi vilayetin suret-i cereyanına ve mukarrerat-ı sabıkanın suret-i icrasına dair meclise bir mütalaaname takdim eder. (ğ) İşbu kanun ile vilayete tefrik edilen vezaif-i hususiyye müteallik olarak valinin havale edeceği her türlü mevad hakkında da ita-yı rey eder. (h) Encümen-i vilayet işbu kanun ile vilayete muhavvel olmayan hususatı kat'iyen müzakere edemez.

Vilayete Mütecavire Beynindeki Mesalih-i Müşterekenin Suret-i Rü'yeti

Madde: 145 Vilayat-ı mütecavire beyninde müşterek ve temşiyeti mecalis-i umumiyyeye mevdu olan mesalih hakkında husul-u itilafa veya müşterek bir karar itasına lüzum görülürse dâhiliye nezaretinden badelisitizan o vilayetler meclis-i umumileri azasından müntehap zevattan mürekkeb olmak ve beyne'l-vülat bi'l-muhabere tayin olunacak mevkide in'ikat etmek üzere muhtelit bir encümen teşkil olunur.

Madde: 146 Encümen-i muhtelit herhangi vilayet dâhilinde teşekkül ederse o vilayetin valisi veya tevkil edeceği zat riyaset eder. Encümenin ittihaz edeceği mukarrerat reis tarafından alakadar olan vilayetlerin valilerine tebliğ olunur valiler mukarrerat-ı sadıranın kabul ve âdemi kabulünü mensup oldukları vilayet meclis-i umumisinin ilk içtimasında mevki-yi müzakereye koyarak neticesini encümeni icra-yı riyaset eden valiye bila tehir bildirirler. Meclis-i umumilerce encümen-i muhtelit kararına beyan-ı muvafakat edildiği halde icrasına alakadar olan vilayet valileri bilittifak iptidar ederler. Muvafakat beyan edilmediği takdirde keyfiyet şura-yı devletçe hallolunmak üzere muhtelit encümene riyaset eden vali tarafından dâhiliye nezaretine iş'ar olunur.

Madde: 147 Bu kanunun ahkâmı tarihi neşrinden itibaren mer'idir.

Madde: 148 7 Cemaziyülâhır 1281 tarihli vilayet ve 29 Şevval 1287 tarihli İdare-yi Umumiye-yi Vilayet Nizamnameleri ahkâmı mefsuhtur.

Madde: 149 İşbu kanunun tatbikine Heyet-i Vükela memurdur.

—Ek-3

C) Köy Kanunu³

Birinci Fasl

Madde: 1 Nüfusu iki binden aşığı yurtlara köy ve nüfusu iki bin ile yirmi bin arasında olanlara kasaba ve yirmi binden çok nüfusu olanlara şehir denir. Nüfusu iki binden aşığı olsa dahi belediye teşkilatı mevcut olan nahiye, kaza ve vilayet merkezleri kasaba itibar olunur ve belediye kanununa tabidir.

Madde: 2 Cami, mektep, otlak, yaylak, baltalık gibi ortak malları bulunan ve toplu veya dağınık evlerde oturan insanlar bağ ve bahçe ve tarlalarıyla birlikte bir köy teşkil ederler.

Madde: 3 Bu kanunun hükmü başlar başlamaz her köyün sınırı ihtiyar meclisi tarafından bir kâğıda yazılır. Sınır için komşu köyler ile aralarında uzlaşamadıkları yerler varsa bu da gösterilir ve yazılan sınır kâğıdı ihtiyar meclisince mühürlenerek nahiye müdürüne gönderilir. Nahiye müdürü de bu sınır kâğıdını kaza veya vilayete gönderir. Oralarda idare meclisince sınır kâğıdı tetkik ve tasdik olunduktan sonra tasdikli bir örneğı tekrar köy ihtiyar meclisine verilmek üzere nahiye müdürüne yollandığı gibi asıl sınır kâğıdı da tasdikli olarak tapu idaresine verilir. İki köy arasında uzlaşlamayan sınırlar için idare meclisleri tahkikat ve tetkikat yaparak sınırı beşinci maddeye göre çizip her iki köye de tasdikli birer örneğini gönderir ve bu katidir. Kazadaki bütün köylerin tasdikli sınır kâğıtları tapuca bir deftere yazılıp defterin altı idare meclisine tasdik ettirilir. Ayrıca bu tasdikli defterin bir sureti de tapuca çıkarılıp idare meclisinde saklanmak üzere verilir. Köy sınırlarına ait işlerde Devlet daireleri ve mahkemelerce bu tasdikli defterler esastır.

Madde: 4 Bir köyün sınırı aşığıda tarif edildiğı şekilde çizilir. (a) Eskiden beri bir köyün sayılan bütün tarla, bağ, bahçe, çayır, zeytinlik palamutluk, baltalık ve

³ Türkiye Büyük Millet Meclisi, **Kavanin Mecmuası**, Devre II, İçtima I, c. 2, Ankara, 1942, s. 258-273.

otlaklar sınır içinde kalmalı. (b) Dağlık ve ormanlık havalide ötede beride dağınık olan evler, tarlalar, meralar parça parça en yakın köye bağlı sayılmakla beraber bunlar sınır haricinde bırakılmalı yalnız her birinin adı sınır kâğıdının altında yazılmalı. (c) Sınır mümkün olduğu kadar kolay anlaşılacak surette dereler, tepeler, yollar veya diğer değişmeyen işaretli yerlerden geçmeli ve bu dere, tepe ve yolların veya işaretli yerlerin köylüce adları ne ise behemehal sınırda sırasıyla yazılmalı. (d) Eğer bir köyün sınırını derelerden, tepelerden, yollardan veya diğer değişmeyen işaretli yerlerden geçirmek kabil olmazsa o halde sınır mümkün olduğu kadar düz yapılmalı ve büyük taşlar dikilerek sınır gösterilmeli. (e) Bir köy ahalisinden bazı kimselerin başka bir köy arazisi içinde kalan dağınık tarla, bağ, bahçe gibi yerleri sahibinin bulunduğu köyün sınırında değil öteki köyün sınırında gösterilmeli. (f) Bir köyün sınırı mutlaka diğer köyün sınırıyla birleşmek lazım gelmez. İki köyün sınırları arasında eskiden beri hiçbir köyün malı sayılmayan boş arazi, dağlar, ormanlar, yaylaklar varsa bunlar gene sınırın dışında bırakılmalı. (g) Bir köyün malı olan yaylaların o köy ihtiyar meclisi tarafından ayrıca sınırı çizilmekle beraber bu sınır kâğıdı asıl köyün sınır kâğıdı ile birleştirilmeli.

Madde: 5 İki köy arasında nizamlı sınırların çizilmesi için Hükümetin emriyle iki köy heyeti ihtiyariyesi bir araya toplanarak işin kendi aralarında düzeltilmesi için çalışılır. Gene uzlaşamadıkları halde idare meclisi tetkikat ve tahkikat yaparak altı ay içinde doğrudan doğruya sınırı çizer ve bu kati olur. Beş sene müddetle değiştirilemez. Bir köy sınırı; bu kanun mucibince çizildikten beş sene sonra hâsıl olacak lüzum ve ihtiyaç üzerine ihtiyar meclisi sınırın büyütülüp küçültülmesi için müracaatta bulunabilir. Şayet bu sınırın büyütülmesi veya küçültülmesi başka bir köye dokunmuyorsa vilayet veya kaza idare meclisleri kararıyla sınır tashih olunur ve tasdikli deftere yazılır. Sınırın büyütülmesi veya küçültülmesi başka bir köye dokunuyorsa bu maddenin birinci fıkrasına göre mesele halledilir.

Madde: 6 Birkaç köy arasında müşterek olan sıvat, sulak, pınar ve baltalık gibi yerler eğer bir köy sınırı içinde kalıyorsa o köyün malı olmakla beraber diğer köyler de eskisi gibi istifade ederler. Bu gibi müşterek yerler bir köy sınırı içinde

kalmıyorsa buralardan istifade eden köylerin müştereken malı olup her köyün sınır kâğıdında bu hakları yazılır ve müştereken koruyup eskisi gibi istifade ederler.

Madde: 7 Köy bir yerden bir yere götürülebilen veya götürülemeyen mallara sahip olan ve işbu kanun ile kendisine verilen işleri yapan başlı başına bir varlıktır. Buna (şahsı manevi) denir.

Madde: 8 Köyün orta malı kanun karşısında devlet malı gibi korunur. Bu türlü mallara el uzatanlar Devlet malına el uzatanlar gibi ceza görürler.

Madde: 9 İşbu kanun ile köye verilen işleri görmek köy muhtarının ve ihtiyar meclisinin vazifesidir.

Madde: 10 Muhtar, köyün başıdır. İşbu kanuna göre köy işlerinde söz söylemek, emir vermek, emrini yaptırmak muhtarın hakkıdır. Muhtar, devletin memurudur. Devlet işlerinde vazifesini 36'ncı maddeye göre yapar.

Madde: 11 Köy muhtarının ve yapacağı işte köy muhtarıyla birlik olanlara köy işlerinde fenalıkları anlaşılırsa devlet memuru gibi muhakeme edilirler ve ceza görürler.

İkinci Fasl

Köy İşleri

Madde: 12 Köye ait işler ikiye ayrılır: (a) Mecburi olan işler. (b) Köylünün isteğine bağı olan işler. Köylü mecburi olan işleri görmezse ceza görür. İsteğine bağı olan işlerde ceza yoktur. Ancak köylünün isteğine bağı bu gibi işlerde köy derneğinin yarısından çoğu hükmederler ve vilayete bağı olan yerlerde vali ve kazaya bağı olan köylerde kaymakamın rızasını alırlarsa o iş bütün köylü için mecburi olur ve yapmayan ceza görür.

Madde: 13 Köylünün mecburi işleri şunlardır. (a) Sıtma, sivrisinek tarafından aşılandığı ve sivrisinek de su birikintilerinde barındığı ve ürediğı için

her şeyden evvel köy sınırı dâhilindeki su birikintilerini kurutmak; (b) Köye kapalı yoldan içilecek su getirmek ve çeşme yapmak, köyün içtiği su kapalı geliyorsa yolunda delik deşik bırakmamak ve mezarlıktan veya süprüntülük ve gübrelikten geçiyorsa yolunu değiştirmek; (c) Köylerdeki kuyu ağızlarına bir arşın yüksekliğinde bilezik ve etrafını iki metre eninde harçlı döşeme ile çevirmek; (d) Evlerde odalarla ahırları bir duvarla birbirinden ayırmak; (e) Köyün her evinde üstü kapalı ve kuyulu veya lağımlı bir hela yapmak ve köyün münasip bir yerinde herkes için kuyusu kapalı veya lağımlı bir (hela) yapmak; (f) Evlerden dökülecek pis suların kuyu, çeşme, pınar sularına karışmayarak ayrıca akıp gitmesi için üstü kapalı akıntı yapmak; (g) Köyde evlerin etrafını ve köyün sokaklarını temiz tutmak, her ev kendi önünü süpürmek; (ğ) Çeşme, kuyu ve pınar başlarında gübre, süprüntü bulundurmayıp daima temiz tutmak ve fazla sular etrafa yayılarak bataklık yapmaması için akıntı yapmak; (h) Köyün süprüntü ve gübreliğini köyden uzakça yol üstü olmayan sapa ve rüzgar altı yerlerde yapmak ve herkese o gübrelikten ayrı yerler gösterilmek; (ı) Her köyün bir başından öbür başına kadar çaprazlama iki yol yapmak bu yollar köy meydanından geçecektir. (i) Köyün büyüklüğüne göre orta yerinde ve mümkün olamazsa kenarında bir meydan açmak; (k) Köy meydanının bir tarafında ihtiyar meclisinin toplanıp köyün işlerini görüşmeleri için bir köy odası yapmak; (l) Köy, yol üzerinde uğrak ve konuk ise köy odası yanında ocaklı ve ahırlı bir konuk odası yapmak; (m) Köyde bir mescit yapmak, eğer yeniden bir mescit yapılacak ise köy meydanının bir tarafına yapılacaktır. (n) Köyde maarif idarelerinin vereceği örneğe göre bir mektep yapmak yeniden yapılacak ise köyün en havadar bir tarafına yapılacak ve mektebin herhalde bir bahçesi bulunacaktır; (o) Köy yollarının ve meydanının etrafına ve köyün içinde ve etrafındaki su kenarlarına ve mezarlıklara ve mezarlık ile köy arasına ağaç dikmek. Köylü her sene adam başına en az bir ağaç dikecek ve bu ağaç tamamen tutup yeşilleninceye kadar ağaca bakacak ve yeni dikilmişlere hayvanların sürünerek ve kemirerek zarar vermesinin önünü almak için etrafına çalı çırpı sarıp muhkemce bağliyacaktı; (ö) Köy korusunu muhafaza etmek; (p) Köyden hükümet merkezine veya komşu köylere giden yolların kendi sınırı içindeki kısmını yapmak ve onarmak ve yollar üzerindeki küçük hendek ve derelerin üstlerine köprü yapmak ve yol üzerinden gelip gitmeğe zorluk verecek

şeyleri kırmak, kaldırmak Bir yol üzerindeki işlerin köyden köy sınırının bittiği yere kadar olanı o köyündür; (r) Köy halkından askerde bulunanların ve bakacağı olmayan öksüzlerin tarlalarını, bağ ve bahçelerini imece yoluyla sürüp ekmek, harmanlarını kaldırmak; (s) Köy namına nalbant, bakkal, arabacı dükkanları yaptırmak; (ş) Köye ortaklama korucu, sığırtmaç, danacı ve çoban tutmak; (t) Köyde insanlarda salgın ve bulaşık bir hastalık çıkarsa veya frengili adam görülürse o gün bir adam yollayarak hükümete haber vermek. Bu haber üzerine kazadan memur gelinciye kadar hastanın yanına bakacaklardan başkalarını sokmamak lazımdır; (u) Köy hayvanlarında salgın ve bulaşık bir hastalık görülürse o gün bir adam yollayarak hükümete haber vermek; bu haber üzerine kazadan bir memur gelinciye kadar hasta olan hayvanı diğerlerinden ayırmak ve hasta hayvan ile beraber bulunmuş olan hayvanları köyün hasta olmayan hayvanları ile karıştırmamak; (ü) Köyde su basması olursa birleşerek selin yolunu değiştirmek;(v) Ekine, mahsule, yemişli, yemişsiz ağaçlara, bağlara, bahçelere zarar veren kuşları, böcekleri, tırtılları öldürmek. Bunun için hangi türlü kuşların ve böceklerin hangi zamanlarda ve nasıl öldürülmesi lazım geldiği hükümetten sorulacak ve nasıl öğretilirse öyle yapılacaktır; (y) Köy halkının ekilmiş ve dikilmiş mahsullerini, ağaçlarını her türlü zarar ve ziyandan muhafaza etmek; (z) Mecbur olmadıkça yol üzerine halkın kolaylıkla gelip geçmesine dokunacak şeyler koymamak; (a1) Birdenbire yıkılarak altında adam ve hayvanat kalacak derecede çürümüş veya eğilmiş duvar veya damları bir sakatlık çıkarmaması için yıktırmak veya tamir ettirmek; (b1) Köy içinde bila zaruretin hayvan koşturmamak. (c1) Muhafazasına mecbur oldukları yırtıcı ve azgın hayvanları başı boş salıvermemek; (d1) Devlet parasını kıymetinden aşağı aldırtmamak; (e1) Bir adamın suda veya başka suretle başına bir felaket gelince onu kurtarmak elinde iken yardım etmek; (f1) Köyde çürümüş ve kokmuş meyve vesair sıhhate muzır şeyler köyden dışarıya götürülür ve gömülür; (g1) Bir hayvana götüremeyecek kadar yük yüklettirmemek; (ğ1) Yaylımlara başlı başına hayvan salmamak ve ortaklama çayırıları biçmemek; (h1) Bir yeri kazarak başkalarının hayvan ve davarlarının düşüp ölmesine ve sakatlanmasına sebep olmasına meydan vermemek; (ı1) İhtiyar meclisleri tarafından şahitlik için çağrılınca herhalde gelmek ve eğer gelmeyecek kadar mazereti varsa bildirmek.

Madde: 14 Yapılması köylünün isteğine bağlı olan şeyler şunlardır: (a) Köyün evlerinde ahırları odalardan ayrı bir yere yapmak; (b) Ev, ahır, helâ duvarlarının iç ve dışları senede bir defa badanalanmak; (c) Her köyün bir başından öbür başına kadar olan yolları taş kaldırım ile döşemek; (d) Köy mezarlığının köyden ve caddeden uzak bir yerde, suların geldiği tarafta değil, akıp gittiği tarafta olmasına çalışmak ve etrafını duvarla çevirerek içersine hayvan girmesini önlemek ve mezarlığa gübre süprüntü dökmemek, herkesin mezarlarına iyi bakmak; (e) Köyde bir çamaşırlık yapmak; (f) Köyde bir hamam yapmak; (g) Pazar ve çarşı yerleri yapmak; (ğ) Köyün sınırı içinde münasip yerlerde ve tepelerde orman yetiştirmek; (h) Köyü, kasaba ve komşu köylere bitiştiren yolların iki kenarına ağaç dikmek ve köy sınırı içindeki yabani ağaçları aşılama; (ı) Köyde ekilip biçilen ve toplanan mahsulâtın veya yapılan eşyanın değeriyle satılabilmesi için köy namına alıcı adam aramak; (i) Köy tarla ve bahçelerini sulamak için bütün köye ortaklama ark yapmak; (k) Köye ortaklama her türlü ziraat, pulluk, orak, harman makineleri almak; (l) Köyde peynir ve yağ yapmak için makine almak; (m) Köye ortaklama değirmen yapmak veya getirtmek; (n) Köylülerin giydiği esvapları köyde dokutmağa çalışmak; (o) Köylüden berber yetiştirmek; (ö) Köylüden ayakkabıcı yetiştirmek; (p) Köylüden nalbant, demirci, arabacı, kalaycı yetiştirmek; (r) Ekinden çok gelir almak için yapma gübre getirtmek; (s) Köylünün bilgisini artıracak kitap getirtmek; (ş) Yemeklik ve para ile köy fukarasına ve öksüzlere yardım etmek kimsesiz çocukları sünnet ettirmek ve kızları evlendirmek için yardım etmek ve fukara cenazelerinin kefen vesairesinin tedarikine çalışmak; (t) Kazaen yanan veya yıkılan fukara evlerini bütün köy yardımı ile yapmak; Bütün köy için bankadan para kaldırmak ve tarla, bahçe, çift ve tohum almak isteyenlere vermek ve bu paranın her sene borçlarını toplayarak bankaya yatırmak; (u) Köyde güreş, cirit, nişan talimleri gibi köy oyunlarını yaptırmak; (ü) Kağnıları dört veya iki tekerlekli abraya çevirmek ve köy parasıyla araba yapacak ve onaracak bir tezgâh açtırıp köy namına idare etmek; (v) Her köyde köy sandığından bir ambar yaptırıp bunun bir bölmesine harman zamanında herkesten köy namına mahsullerine göre birer miktar zahire ödünç alınarak konulmak ve bu zahireyi muhtaç köylülere gene köy namına yemeklik veya tohumluk olarak ödünç vermek ve her sene ambarda artan zahireyi

yeni mahsul ile değiştirmek; (y) Her sene köy namına bir veya daha ziyade tarla ektirerek mahsulünü imece yoluyla biçip elde ettikten ve gelecek sene için tohumu ayırdıktan sonra artanını satarak parasını köy sandığına yatırmak; (z) Köy namına iyi cinsten boğa, aygır, teke, koç satın almak; (a1) Köy korusu olmayan yerlerde koru yetiştirmek; (b1) Köyde sağlık işlerine bakmak üzere bir sağlık korucusu bulundurmak, yok ise vilayet veya kaza merkezinde açılacak sağlık derslerine adam göndererek yetiştirmek suretiyle köyde istihdam etmek; (c1) Hükümet tarafından sağlık işlerinde kullanılmak üzere verilecek ilaçları korumak.

Üçüncü Fası

İmece ve Köy Parası

Madde: 15 Köy işlerinin birçoğu bütün köylü birleşerek imece ile yapılır.

Madde: 16 Köy sınırı içinde yapılacak işler için para toplanması lazım gelirse işbu kanunun buyruğu üzere ihtiyar meclisinin hükmü ile köye salınır. Toplanan paraya köy parası denir.

Madde: 17 Köy parası şunlardır: (a) İhtiyar meclisi tarafından köylüye salınacak para; (b) İşbu kanuna göre alınacak ceza paraları; (c) Köy namına yazılı emlak ve arazi geliri; (d) Vakfedilen arazi ve emlak geliri; (e) Avarız gelirleri (ağaç, arazi, emlak, para); (f) Hediye ve bağışlanmış paralar ve mallar, (ianat ve teberruat); (g) Köy namına ekilen tarla geliri; (ę) Köy tezgah ve ambar ve dükkanları geliri; (h) Mühürlenecek ilmuhaberlerden alınacak para, (bu para ihtiyar meclisince yapıp kaymakam veya vali tarafından tasdik olunan cetvele göre alınır); (ı) Köy sınırı içindeki taş, kireç, tuğla, kiremit, çorak, kil gibi ocaklardan alınacak para (nısıf kutru elliden yüz metreye kadar olanlardan); (i) Çay ve nehirler üzerindeki kayık ve sallardan alınacak para, (senenin altı ayı işleyenlere mahsustur. Bundan fazla işleyenler vilayet idarelerindedir); (k) Köy sınırı içindeki otlaklardan ve meralardan fazlasının kira paraları; (l) Köyde satılmak için kesilen hayvanlardan alınacak para, (zephye resmi); (m) Köy sınırı içinde satılan hayvanlardan alınacak ihtisap resmi; (n) Köy sınırı içinde sahipsiz ağaçların ve yemişlerin geliri; (o) Köy sınırı içindeki kaplıcalar, maden suları;

(şimdiye kadar belediye, idare-yi hususiye, maliye, evkaf ve eşhas tarafından yoluyla elde edilenler hariç); (ö) Geliri yetişmeyen köylerde muhtar, imam, katip, korucu, sığırtmaç, danacı gibi köy adamlarının aylıkları veya senelikleri için salınacak para veya mahsuller.

Madde: 18 Köy namına harcanacak para iki türlüdür: Biri köylünün isteğine bağlı olmayan, diğeri köylünün isteğine bağlı olandır.

Madde: 19 Köylünün isteğine bağlı olmayarak harcanacak paralar şunlardır: (a) Köy muhtarının köy derneğince kesilen aylık veya seneliği; (b) Varsa kâtip aylığı; (c) Köy namına yazılı veya vakıf emlak ve arazinin vergi ve başka masrafı; (d) Köyün mecburi işlerine lazım olacak paralar; (e) İhtiyar meclisinin hükmü ile isteğe bağlı iken mecburi yapılan işlere lazım olan paralar; (f) Köy işine bakacak adamların aylığı.

Dördüncü Fasl

Köy Muhtarının ve İhtiyar Meclisi Azalarının Seçilme Yolu

Madde: 20 Her köyde bir köy derneği, bir köy muhtarı, bir de ihtiyar meclisi bulunur. Köyde 24'üncü maddeye göre köy muhtarını ve ihtiyar meclisi azalarını seçmeğe hakkı olan kadın ve erkek köylülerin toplanmasına köy derneği derler. Köy muhtarı ve ihtiyar meclisi azaları doğrudan doğruya köy derneği tarafından ve köylü kadın ve erkekler arasından seçilir. Köy muhtarı ihtiyar heyetinin başıdır.

Madde: 21 Köy muhtarı ve ihtiyar meclisi azalarının seçilmesi her iki senede bir kere yapılır. Seçilmek mutlaka şubat ayı içinde olur ve mart ayında yeni seçilen köy muhtarı ve ihtiyar meclisi azası 29'uncu maddeye göre işlerine başlar. Günü biten köy muhtarı ve ihtiyar meclisi azaları yeniden seçilebilirler.

Madde: 22 İhtiyar meclisine nüfusu bin kişiden aşağı olan köylerde ve sekiz binden iki bine kadar olan köylerde on iki kişi ihtiyar meclisi azası seçilir. Bunlardan en çok sayı kazanan ihtiyar meclisine aza geri kalan öbür yarısı da

yedek aza olur. Azalıktan biri açıldıkta yedek azalardan en çok sayı kazanmış olan onun yerine geçirilir.

Madde: 23 Köyün imamı ile muallimi veya başmuallimi ihtiyar meclisinin her zaman azasıdır.

Madde: 24 Köy muhtarı ve ihtiyar meclisi azası seçecek olanlarda şu şartlar bulunmalıdır: (a) Türkiye Cumhuriyeti tebaasından olmak; (b) Köy halkından olmak veyahut altı aydan beri köyde yerleşmiş olmak ve köyün nüfus kütüğünde yazılı bulunmak; (c) 18 yaşını bitirmiş olmak; (d) Cinayetle mahkûm olmamak; (e) Delilik, bunaklık, sefihlik gibi bir hal sebebiyle hâkim tarafından üzerine vasi konulmuş olmamak.

Madde: 25 Köy muhtarlığına ve ihtiyar meclisi azalığına seçilmek için yukarıdakilerden başka şu şartlar da bulunmalıdır: (a) Yüz kızartacak cünha ile cezalandırılmış olmamak; (b) Hükümet ve vilayet ve köyün imtiyazlı şirketlerin aylıklı memuru olmamak; (c) Köy işlerinin ve aşarının mültezim veya müteahhidi ve bunların ortağı olmamak; (d) Mebusluk ve vilayet meclis-i umumisi ve vilayet kaza idare meclisi ve nahiye heyeti azalıklarında bulunmamak.

Madde: 26 İhtiyar Meclisi ikinci senenin şubat ayı içinde aralarında kararlaştıracakları bir günde yeni yapılacak seçilme için 24'üncü maddeye göre seçecek olan köylüyü, yani köy derneğini toplar.

Madde: 27 Köy muhtarının ve ihtiyar meclisi azalarının günleri bittiği zaman 29'uncu maddeye göre yeniden lazım gelen seçilmeyi vakti zamanında yapmak muhtarın vazifesidir. Muhtar bu vazifesini yapmadığı ve seçilmenin geri kalmasına sebep olduğu halde kendisinden beş liradan yirmi beş liraya kadar ceza parası alınır. İşbu ceza kaza idare meclisince karar altına alınır. İdare meclisinin kararına söz yoktur.

Madde: 28 Köy Derneği birinci olarak köy muhtarını ve ondan sonra ihtiyar meclisi azalarını seçer.

Madde: 29 Seçim yapıp bittikten sonra görevi bitmek üzere olan muhtar ve ihtiyar meclisi azasını yeniden seçilenlerin adlarını ve her birinin ne kadar sayı kazandığını ve yedek aza adlarıyla bunların her birinin kazandıkları sayıları bir mazbata ile hükümete bildirir ve martın birinci günü yeni muhtar ve ihtiyar meclisi işe başlar.

Madde: 30 Baba, oğul, güveği ve kardeşlerin ihtiyar meclisinde aza olarak bir arada bulunmaları yasaktır. Bunların seçilmiş olduğu görülürse içlerinden en çok oy kazanmış olan azalıkta bırakılır. Sayıları beraber olursa bunlardan yaşça büyük olan alınır.

Madde: 31 Köy derneğinde seçim sırasında işi bozacak veya geri bırakacak olanlardan ve fenalık yapanlardan ilkinde yüz kuruştan beş yüz kuruşa kadar ceza parası alınır. İkinci de ceza parası iki kat alınır. Köy derneğinde aralarında anlaşamazlarsa ertesi günü yine dernek olacak ve bu dernekte sözü keseceklerdir. İkinci dernekte de söz kesilemezse muhtarın vereceği haberle köyün bağlı olduğu hükümet reisi veya memur edeceği kimse üç gün içinde köye gelir ve onun gözü önünde seçim yapılır.

Madde: 32 Köylülerin malı olmayıp çiftlik olarak bir mal sahibine köylerde muhtarın ve ihtiyar meclisi azasının halk tarafından serbestçe seçilmesine kaymakam ve nahiye müdürü yakından bakmağa mecburdur. Böyle köylerde köy muhtarını ve ihtiyar meclisi azasını seçerken çiftlik sahibinin karışması sebebiyle halkın ezildiği görülürse kaymakamın teklifi üzerine köy muhtarını vilayetin valisi seçer ve köye bildirir. Bu yolda seçilmiş köy muhtarı tıpkı köylü tarafından seçilen köy muhtarına benzer ve onun bütün işlerini görür.

Madde: 33 Köy muhtarlığına ve ihtiyar meclisi azalığına seçildikten sonra: (a) Yüz kızartacak fenalıktan dolayı cünha ile mahkûm olanlar; (b) Delilik, bunaklık ve sefihlik gibi bir hal sebebiyle hâkim tarafından üzerine vasi konulanlar; (c) Hükümet, vilayet ve köyün ve imtiyazlı şirketlerin maaşlı bir memurluğa girenler; (d) Kendi köyünün mültezimi ve müteahhidi ve bunların ortağı veya kefil olanlar; (e) Mebusluğa meclis-i umumi ve idare meclisi ve

nahiye heyeti azalıklardan birine seçilenler muhtar ve ihtiyar meclisi azalığından çıkarılırlar.

Beşinci Fasıı

Muhtarın Göreceği İşler

Madde: 34 Köyün sınırı içinde köylüye ait işleri yapmak ve yaptırmak muhtarla onun başında bulunduğu ihtiyar meclisinin vazifesidir.

Madde: 35 Muhtarın göreceği işler ikiye ayrılır: (a) Devlet işleri; (b) Köy işleri.

Madde: 36 Muhtarın göreceği devlet işleri şunlardır: (a) Hükümet tarafından bildirilecek kanunları, nizamları köy içinde ilan etmek ve halka anlatmak ve kanunlar, nizamlar, talimatlar, emirler ile kendisine verilecek işleri görmek; (b) Köyün sınırı içinde dirlik ve düzenliği korumak (asayişini korumak); (c) Salgın ve bulaşık hastalıkları günü gününe hükümete haber vermek; (d) Hekim olmayanların ve üfürükçülerin hastalara ilaç yapmasını menetmek ve hükümete haber vermek; (e) Köylünün çiçek ve bulaşık hastalıklar aşısı ile aşılanıp hastalıktan kurtulmasına çalışmak; (f) Köye gelip gidenlerin niçin gelip gitmekte olduklarını anlamak ve bunlar içinde şüpheli adamlar veyahut ecnebler görülürse hemen yakın karakola haber vermek; (g) Her ay içinde köyde doğan, ölen, nikâhlanan ve boşananların defterini yapıp ertesi ayın onuncu gününden evvel nüfus memuruna vermek ve köyün nüfus defterini birlikte götürerek vukuatı yürüttürmek; (ğ) Vergi toplamak için gelen tahsildarlara yol göstermek, yardım etmek ve tahsildarların yolsuzluğunu görürse hükümete haber vermek; (h) Asker toplamak ve bakaya ve kaçakları hükümete haber vermek; (ı) Köy civarında eşkıya görürse Hükümete haber vermek ve elinden gelirse tutturmak; (i) Köylünün ırzına ve canına ve malına el uzatan ve hükümet kanunlarını dinlemeyen kimseleri köy korucuları ve gönüllü korucularla yakalattırarak hükümete göndermek; (k) Köy sınırı içinde yangın ve sel olursa köylüleri toplayıp söndürmeğe ve çevirmeğe çalışmak, (orman yangınlarında sınırdan dışarı olsa dahi yardıma mecburdurlar.); (l) Mahkemelerden gönderilen celpname ve her

türlü tezkere ve hükümleri lazım gelenlere bildirerek istenilen işleri yapmak ve mahkeme mübaşirine ve jandarmaya vazifesinde kolaylık göstermek; (m) İhzar ve tevkif müzekkereleri (bazı adamların kanun namına tutulmasını emreden mahkeme kâğıdı) gösterildikte aranılan kimseleri kâğıdı getirenlere tutturmak; (n) Zarar görenlerin şikâyeti ve bilip işitenlerin haber vermesi üzerine sorup araştırmak; (o) Bu kanunda ismi geçen davaları ihtiyar meclisine söyleyip hükmünü almak.

Madde: 37 Muhtarın göreceği köy işleri şunlardır: (a) 13'üncü maddede sayılan işleri ihtiyar meclisi ile görüşerek yapmak ve yaptırmak; (b) 14'üncü maddede sayılan işlerin yapılabilmesi için köylülere öğüt vermek; (c) İhtiyar meclisi ile görüştüktan sonra köylüyü işe çağırarak; (d) İhtiyar meclisi kararı ile köy işlerine harcanacak parayı toplamak; (e) Köy işlerine harcanacak parayı topladıktan sonra harcamak için emir vermek; (f) Bir ay içinde nerelere ve ne kadar para harcamış ise gelecek aybaşında hesabatını ihtiyar meclisine vermek; (g) Köy işlerinde hem davacı, hem hasım olarak mahkemede bulunmak ve isterse mahkemeye diğer birini yerine vekil göndermektir.

Madde: 38 Köy muhtarına köy işlerini gördükleri zaman karşı gelen ve kötü söyleyenler devlet memuruna karşı koyanlar gibi ceza görürler.

Madde. 39 Muhtar yazılarını köy kâtibine yazdırır. Köyde kâtip bulunamazsa işi köyün muallimine ve yoksa imamına yaptırır.

Madde. 40 Köy muhtarının köylü faydasına olmayan kararlarını kaymakam bozabilir. Fakat onun yerine kaymakam kendiliğinden karar veremez. Karar, yine köylü tarafından verilir.

Madde: 41 Kaymakam köy muhtarının köy işlerini yapamadığını görürse köy muhtarına bir ihtar gönderir. Bundan sonra da iş görmediğini anlarsa köy derneğini toplar, başka bir köy muhtarı seçtirir. Çıkarılan köy muhtarı gelecek seçimlerde yine seçilebilir.

İhtiyar Meclisinin Göreceği İşler

Madde: 42 İhtiyar Meclisi en az haftada bir defa toplanıp konuşur. İhtiyar meclisini muhtar toplanmağa çağırır. İhtiyar meclisi köy muhtarının çağırmadığı ve meclisin toplanma günü olmadığı vakitlerde dahi köy muhtarına haber vererek kendi isteğiyle toplanabilir.

Madde: 43 İhtiyar Meclisi köy işlerini en ziyade lazım olandan başlayarak bir sıraya koyar ve biri yapılp bittikten sonra sırasıyla hepsini köylüye gördürmeğe çalışır. Evvel yapılması lazım gelen sağlık, yol, mektep işlerinin geri bırakıldığı haber alınır veya şikâyet edilirse köyün bağlı olduğu kaymakam veya vali tarafından gösterilen yolda yapılır.

Madde: 44 İhtiyar meclisinin göreceği işler şunlardır: (a) İhtiyar meclisi köylüye ait işleri konuşur ve hangi işleri köylü tarafından kendileri çalışarak doğrudan doğruya ve hangi işlerin para ile veya ırgat ile görülebileceğine karar verir. "Köy işlerinden köy ahalisinin imece ile çalışarak yapacakları işi, köylünün çift ve çubuğu ile uğraşmadıkları boş zamanlara bırakır. (b) İhtiyar meclisi mektep, camii, hamam gibi köylüye faydalı olan işleri yapmak için istediği yeri değer parası ile satın alır. Mal sahibi razı olmasa kaza idare meclisi işi gözden geçirir. Kaza idare meclisinin kararına söz yoktur; (c) Tarlası olmayan veya yetişmeyen köylüye köyün sınırı içinden boz haliden bir parça ayırıp vermek ve tasarrufu mal sandığına veya sair dairelere geçmiş olan araziyi köy namına satın alıp arazisi olmayanlara vermek ve bedelini taksitle köy sandığına ödetmek mecburidir; (d) İhtiyar meclisi köylünün kaçar gün çalışacağını kestirir; (e) Köy işi için beher köylüye haline göre salınacak paranın ne olacağını keser.

Madde: 45 Paranın harcanmasında hiçbir fenalık olmamasına ve faydasız yere para verilmemesine köy muhtarı ve ihtiyar meclisi azaları göz kulak olurlar ve paranın harcanmasında fenalık ve yolsuzluk olduğu hükümetçe anlaşılırsa kaza idare meclisinin hükmü ile tahsili emval kanununa göre köy muhtarı ve ihtiyar meclisi azasının malları satılarak köylünün parası ödenir.

Madde: 46 Mecburi işleri gördürmeyen ve toplanması isteğe bağlı olmayan paraları toplamayan ve toplattırmayan köy muhtarı ve ihtiyar meclisi azaları hakkında 27'inci maddedeki ceza, idare meclisi kararıyla hükümet tarafından tahsil ve köy sandığına teslim olunur.

İki ve Daha Ziyade Köylere Düşen İşler

Madde: 47 İki ve daha ziyade köyler arasındaki işler için o köylerin muhtar ve ihtiyar meclisleri kendi aralarında kararlaştıracakları bir köyde toplanarak konuşurlar ve ne türlü yapılacağını ve her köyün o işte ne türlü yardım edeceğini kararlaştırırlar ve ondan sonra hükümete haber vererek alacakları izne göre işe başlarlar.

Madde: 48 İki veya daha ziyade köylere düşen işler için köylerin ihtiyar meclisleri kendi aralarında anlaşamazlarsa bunlardan bir tarafın dilemesi üzerine köyün bağlı olduğu hükümet reisi işe karışır ve o köylerin ihtiyar meclislerini toplayarak işi bitirir.

Altıncı Fasıll

İhtiyar Meclislerinin Göreceği Davalar

Madde: 49 İhtiyar Meclisi aşağıdaki davalara kati surette bakar ve kararları derhal yapılır; istinaf ve temyizi yoktur: (a) 10 liraya kadar ödünç para davaları; (b) 10 liraya kadar alım satım ve icar ve ücret ve saireden alacak davaları.

Madde: 50 Aşağıdaki davalarda köy ihtiyar meclisi iki tarafı uzlaştırmaya çalışırlar. Uzlaştıkları surette bir kâğıda yazıp altını uzlaşanlarla kendileri mühürlar, mühürleri yoksa adlarının yazarlar veya parmak basarlar. Uzlaşamadıkları halde ihtiyar meclisi işi bitirmeği üzerine almak için iki tarafa sorar. Tahkim razı olurlarsa ihtiyar meclisi kendi örf ve adetlerine ve maslahata göre bir karar verirler ve bu kararlar da yine yukarıda söylendiği üzere yazılır ve mühürlenir veya imza edilir veyahut parmak basılır. Bu kararlar dahi kati olup istinaf ve temyizi yoktur.

Madde: 51 49 ve 50'inci maddelerde gösterilen ve elli liraya kadar olan davalarda evvela ihtiyar meclisine müracaat edilmedikçe hiçbir mahkemeye gidilemez.

Madde: 52 Elli liradan fazla davalarda aralarını bulmak üzere köylünün istekleriyle öne sürecekleri işlere iki tarafın rızasıyla ve hakem suretiyle bakarlar.

Madde: 53 İhtiyar meclisleri köylünün iki tarafın uzlaşmasıyla bitirilebilen her türlü işleri görürler.

Madde: 54 Her kim başkasının çift alât ve edevâtını ve hayvan ve davar ağıklarını ve bekçi kulübelerini kırar, bozar ve binek ve araba atı ve başka bir hayvanını ve her nevi davarını kasten öldürür veya boğazlar veya sakatlar veya başkasının emlak ve arazisinin hudut işareti olan hendekleri doldurur veya taşları ve toprak yığınlarını kaldırır veyahut yaş ve kuru ağaçtan veya sair şeyden yapılmış ve çevrilmiş olan ağıl, çit ve havluları bozar, yıkar, yakar veya su değirmeni ve su ile idare olunan tezgâh ve havuz ve sınaî göl sahipleri veya icarcıları su yollarını başka türlü yaptırarak veya kendi arkını ayıklamayarak başkalarının tarla veya bağ veya bostanını suya bastırırsa veya henüz biçilmiş ve biçilmemiş olan mahsulâtını veya korusunu veya dikilmiş olan ağaç, sebze vesairesini kırar, bozar telef ederse veya içine hayvan salıverirse bundan dolayı zarar gören mahkemeye dava etmez de yalnız zarar ve ziyanını ödetmek üzere ihtiyar meclisi 49, 50, 51, 52'inci maddelere göre davayı halleder. Bu suretle ihtiyar meclisinin neticelendirdiği işlerden dolayı hukuk-u umumiye davasının istimaından mahkeme memnudur.

Madde: 55 54'üncü maddeye göre zarar gören bir adam mahkemeye veyahut ihtiyar meclisine dava etmeyip de kendisini zararlandıran adamla hariçte uyuşur ve sulh olur da bunu senet veya şahitlerle kararlaştırılır ve ihtiyar meclisi huzurunda deftere geçirterek altını mühürler veya imzalar ve parmak basarlarsa bundan sonra mahkemeye veya ihtiyar meclisine dava etmek hakkından vazgeçmiş sayılırlar.

Madde: 56 13'üncü maddede yazılan mecburi işleri yapmayan köylüden ihtiyar meclisinin kararıyla haline göre bir kuruştan yüz kuruşa kadar ceza alınır. Ceza parasını vermeyenler hakkında 66'ıncı maddeye göre muamele yapılır. Cezaya mahkûm olan adam o işten gene kaçarsa evvelki ceza iki kat olarak alınır. İhtiyar meclisince salınan parayı ödemeyenlerden iki katı 66'ıncı maddeye göre tahsil olunur.

Yedinci Fasıl

Davların Nasıl Görüleceği

Madde: 57 Davacı köy muhtarına giderek kimden davası varsa ve ne istiyorsa anlatır. Bunun üzerine köy muhtarı işe göre ihtiyar meclisini hemen veyahut bir hafta içinde toplar ve davacı ile kendisinden dava olunanlar orada bulunur.

Madde: 58 Kâtip veya muallim veya imam tarafından davacının ne istediği ve diğerinin ne dediği ve işin sonu neye vardığı tutulacak bir deftere yazılarak sonuna davacılar ve ihtiyar meclisi azası adlarını yazarlar ve altını mühürlerler. Mühürleri yoksa yazı bilmeyenler parmak basarlar.

Madde 59 Kendisinden dava olunan kimse davacının istediğini kabul ve ikrar ederse ihtiyar meclisi hükmünü verir. İnkâr ederse davacıdan senedi veya şahidi olup olmadığı sorulur. Senedi olduğu ve gösterdiği ve diğer taraf da bu senedi kabul eylediği takdirde bu senet üzerine hükmedilir. Senedi olmayıp da şahidi varsa 61'inci maddeye göre ihtiyar meclisi şahitleri dinler. Şahitler davacının davasına göre söylerlerse yine hüküm olunur. Davacının senet veya şahidi olmadığı veyahut şahidi olup da şahitlerin ifadeleri davaya muvafık çıkmadığı takdirde 61'inci maddeye göre yemin verilir.

Madde: 60 İki taraf sulh olurlarsa veya iki taraf ihtiyar meclisinin hükmüne razı olurlarsa ne üzerine uzlaştıkları veya ne üzerine karar verildiği 58'inci maddeye göre deftere yazılarak uzlaşanlar veya ihtiyar meclisinin kararına razı olanlarla ihtiyar meclisi altına adlarını yazarlar veya parmaklarını basarlar.

Madde: 61 İhtiyar meclisince şahit şu yolda dinlenir. İki taraftan biri veya ihtiyar meclisi isterse şahide kitaba el bastırarak yemin verilir. Meclis, şahitlerin namuslu, özü sözü doğru adamlar olduğuna ve davada hakkın o tarafta bulunduğu kalbiyle inanırsa ona göre hükmü verir.

Madde: 62 Kendisinden dava olunan kimse köyde hazır bulunduğu halde ihtiyar meclisinin çağırması üzerine gelmeye mecburdur. Özünden dolayı gelemediği takdirde muhakeme bir defa için münasip bir güne bırakılır. O gün de gelmezse davacının senet ve şahidi olmayıp da ant içirmek isterse ant içip içmeyeceği sorulmak üzere tekrar çağrılır. Yine gelmezse davacının istemesi üzerine muhakeme edilerek hüküm verilir. Bu hüküm aleyhinde çağrıldığı halde gelmeyen kimsenin itiraz hakkı yoktur. Hakkında dava olunan kimsenin kendisinin çağrılmadığına dair olan itirazı dinlenir ve itirazı kabul edilirse dava yeniden görülür. Kendisinden dava olunan kimse köyde yoksa dava onun gelmesine kadar bırakılır. Bırakılmasına razı olmayan davacı mahkemeye gitmekte serbesttir.

Madde: 63 Dava ayrı ayrı iki köy arasında olursa davacı kendisinden dava ettiği şahsın bulunduğu köy ihtiyar meclisine veya mahkemeye gider.

Madde: 64 Dava, köy ihtiyar meclisi azaları arasında olur veyahut kendisinden dava olunan veya dava eden şahıs köy ihtiyar meclisi azasından bulunursa ihtiyar meclisinin geri kalan azaları adedi kanunen lazım olan kadar değilse yedek azadan o kadar alınır.

Madde: 65 İşbu maddelerdeki hükümler bir köyün veya birkaç köyün ahalisi arasındaki davalar ve ihtilaflar içindir. Şehirlilerin köylerden ve köylülerin şehirlilerden olan davaları eskisi gibi mahkemede görülür.

Madde: 66 Köyce salınan parayı ve ihtiyar meclisince hükmedilen paraları vermeyenlere yirmi bir gün zarfında borcunu vermesi için köy muhtarı tarafından haber gönderilir. Yirmi bir günün sonunda borçlu yine borcunu vermezse ihtiyar meclisinin mazbatasını hükümete gönderilir. Vali veya kaymakam veya nahiye müdürü aşağıdaki usule göre parayı tahsil ve köy sandığına veya ihtiyar meclisi

vasıtasıyla alacaklılara teslim eder. Şöyle ki: (a) Borçlu veya cezalıya lazım olandan gayri ev eşyası satılmak suretiyle alınır. Fazla eşyası bulunamazsa veyahut alınan eşya borcu ödeyemezse bir yerden diğer bir yere götürülebilen diğer malları, bu da yoksa tarla bağ ve bahçe gibi bir yerden diğer bir yere götürülemeyen malları satılır. Çift ve çubuğu ve çift hayvanatı satılamaz; (b) Ev eşyasıyla bir yerden diğer bir yere nakil onulabilen her nevi eşya haczi gününden başlayarak üç gün içinde ihtiyar meclisinin gözü önünde ve kasabada belediye vasıtasıyla sattırılır. Yetecek kadarı köy sandığına veya alacaklıya ve üst tarafı mal sahibine verilir. Üç gün içinde borcunu verenlerin malı geri verilir; (c) Oturduğu ev ile geçimi için lazım olan tarla, bağ, bahçenin ve dört senelik mahsulü veya kirası borca yetişen ve bir yerden diğer yere götürülemeyen malların satılması yasaktır; (d) Haciz olunan ve bir yerden diğer yere götürülemeyen mallar yirmi gün müddetle müzayedeye çıkarılır. Bu müddet bittikte sürülen peyler kafi görülürse on gün müddetle askıya alınır ve on gün bitince her kaç kuruşa çıkmış ise hükümetçe talibine ihale olunur; (e) Satılan şeylere köy ihtiyar meclisi azaları doğrudan doğruya kendileri veya başkaları vasıtasıyla pey süremezler ve satın alamazlar.

Madde: 67 Köy ihtiyar meclislerince görülecek davalardan ve verilecek örneklerden ve kayıtlardan pul, harç ve saire namıyla hiçbir para alınmaz.

Sekizinci Fasıll

Köy Korucuları ve Göreceği İşler

Madde: 68 Köy sınırı içinde herkesin ırzını, canını ve malını korumak için köy korucuları bulundurulur.

Madde: 69 Her köyde en aşağı bir korucu bulunur. Nüfusu binden yukarı köylerde her beş yüz kişiye bir korucu tutulur.

Madde: 70 Korucular ihtiyar meclisi tarafından tutulur ve köy muhtarının vereceği haber üzerine kaymakamın buyrultusuyla işe başlar.

Madde: 71 Korucuların yirmi iki yaşından küçük ve elli yaşından büyük olmaması ve cinayetle veyahut yüz kızartacak bir cünha ile cezalandırılmamış ve namuslu tanınmış bulunması ve herkesle kavga çıkarmak, sarhoşluk gibi huysuzlukları olmaması şarttır.

Madde: 72 Korucular köy muhtarının emri altındadır. Resmi işlerde onun her emrini tutmağa mecburdur.

Madde: 73 Korucular silahlıdırlar. Kendilerine karşı gelenler jandarmaya karşı gelmiş gibi ceza görürler.

Madde: 74 Köy muhtarı ve ihtiyar meclisi mahsul zamanlarında çapulcular ve eşkıya türemiş ise yağmadan köy halkını korumak için köylünün eli silah tutanlarından lüzumu kadarını gönüllü korucu ayırarak bunların isimlerini bir kağıda yazıp kaymakama götürür. Kaymakamın müsaadesi olursa bu gönüllü korucular asıl korucularla beraber yağmacılara ve eşkıyaya karşı köy ve köylüyü korurlar.

Madde: 75 Koruculara verilecek silahlar ve cephaneler hükümet tarafından ihtiyar meclisine mazbata mukabilinde demirbaş olarak verilir.

Madde: 76 Korucular kendilerine verilen resmi silah ve cephaneleri ancak kendileri kullanırlar. Başkalarına emanet veremezler.

Madde: 77 Korucular aşağıdaki hallerde silah kullanabilirler: (a) Vazifesini yaparken kendisine saldıran ve hayatını tehlikeye koyan kimselere karşı hayatını korumak için mecburi olursa; (b) Vazifesini yaparken ahaliden bir kimsenin can veya ırz tehlikesi altında kaldığını görür ve onu kurtarmak için başka bir çare bulamaz da bunalırsa; (c) Cürmü meşhutta (yani yapılırken veyahut yapıldıktan sonra henüz izi meydanda iken) bir cinayetin failini yahut maznun bir şahsı yakalamak istediği halde o kimse silahla karşı korsa; (d) Tutulan bir cani kaçır ve "Dur" emrini dinlemez ve onu tekrar yakalamak için silah kullanmaktan başka çare bulunmazsa; (e) Eşkıya takibi sırasında yatak olan yerlerden şüpheli bir adam çıkar ve korucunun "Dur" emrine itaat etmeyip kaçarsa. Yukarda sayılan

ahvalden maada korucu silahını kullandığından dolayı ceza görür. Korucu silah kullanmağa mecbur olduğu zaman bile mümkün mertebe öldürmeksizin yaralayarak tutmağa dikkat eder.

Madde: 78 Korucuların kıyafetleri ile silahlarının şekil ve cinsi aşağıda yazıldığı gibi olur: (a) Korucuların elbisesi boz renkli salta, kilot biçiminde boz renkli potur ve çizme veya meşin tozluktur. Dâhiliye vekâletince gösterilecek numunesi gibi diktirilir. Parası köy gelirinden senede bir defa verilir. İki senede bir de gocuk veya kepenek verilir. (b) Korucular ellerine verilen koruculuk cüzdanını daima üzerinde bulundurur ve korucusu olduğu köyün adı kalın yazı ve vilayet ve kaza adları ince yazı ile yazılmış olmak üzere gösterilen örneğe göre pirinçten bir levhayı göğüslerinin sol tarafına asmağa mecburdur.

Madde: 79 Ölen veya koruculuğu bırakan veyahut çıkarılan korucuların silah, fişek, tezkere ve levhaları ve gocuk veya kepeneği, yerlerine geleceklere verilmek üzere köy muhtarı tarafından alınıp saklanılır.

Madde: 80 Vazifesinde kayıtsızlığı ve tembelliği ve aşağıda sayılan yasak işleri yapan korucular, ihtiyar meclisi tarafından ilk defasında tekdir, ikincisinde tevbih olunur ve her iki ceza da tezkerelerine işaret edilir. Üçüncü defasında işten çıkarılır.

Madde: 81 Koruculara yasak olan işler şunlardır: (a) Koruculuktan başka iş yapmak: Mesela dükkân, kahvehane, han açıp işletmek veya bunlara ortaklık etmek; (b) Köylüden herhangi birinin veya kendi hizmetinde bulunmak için izinsiz vazifesini terk etmek; (c) Koruduğu bağ ve bahçe ve ekinlerden fuzuli faydalanmak; (d) Kendi hayvanlarını otlatmak ve köye çobanlık etmek; (e) Levha, elbise ve silah ve cüzdanını üzerine taşımamak veya değiştirmek.

Madde. 82 Silahını ve cephanesini kayıtsızlığı yüzünden kaybeden veya isteğiyle ahârın eline geçmesine sebep olan korucu hemen çıkarılarak hakkında ayrıca ceza yapılmak üzere hükümete haber verilir ve silah ve cephane parası ödettilir.

Dokuzuncu Fasıl

Köy imamları

Madde: 83 Köy imamları köy derneğinin intihabı ve müftünün buyrultusuyla tayin olunurlar. Bu kanunun neşri tarihinde mevcut olan imamlar yeniden buyrultu almağa mecburdurlar.

Madde: 84 İmam olacaklar, yirmi dördüncü maddeye göre (ikinci fıkrasından başka) lazım gelen sıfatları haiz olmakla beraber ilmihal, amali erbaa ve kâfi derecede Türkiye coğrafyası ve Türk ve İslam tarihini ve sağlık işlerini bilmek ve okunaklı yazı yazmak lazımdır.

Madde: 85 Köy imamlarına köyce şimdiye kadar ne veriliyorsa gene o verilecektir. Ancak verilen şeyler, ihtiyar meclisi vasıtasıyla toplanır ve verilir.

Madde: 86 Bir köyde birden fazla imam bulunursa ihtiyar meclisinde aza olarak bulunacak imamı kaymakam seçer.

Onuncu Fasıl

Müteferrik Maddeler

Madde: 87 Türkiye Cumhuriyeti tabiiyetinde bulunmayan gerek şahıslar, gerek şahıs hükmünde olan cemiyet ve şirketlerin (eşhas-ı hususiye ve hükmüne) köylerde arazi ve emlak almaları memnudur.

Madde: 88 Ecnebi tebaası köylerde ikamet etmek için dâhiliye vekâletinden resmi tezkere alacaklardır. Bu tezkerelerin verilip verilmemesi ve ikamet müddetlerinin azaltılıp çoğaltılması dâhiliye vekâletine aittir.

Madde: 89 İşbu köy kanunu kadın ve erkek nüfusu yüz elliden yukarı olan köyler içindir. Nüfusu yüz elliden aşağı olan köyler bu kanuna göre köy ahalisinden seçim hakkı olanların yarısından çoğunun istemesiyle etrafındaki bir saat ve ondan aşağı olan köylerden birine bağlanırlar veyahut vali veya kaymakam bu kanunun hangi maddeleri yapılacağını ayrıca emreder. Bu kabil köyler hiçbir

köye bağlanmaz ve vali veya kaymakam da hiçbir emir vermezse eski göreneklerine göre işlerini yaparlar.

Madde: 90 Yüz elli nüfustan aşağı birkaç köy bir arada bulunursa her köydeki seçim hakkı onların yarısından çoğunun isteğiyle birleşerek bu kanuna göre bir köy olurlar.

Madde: 91 İşbu kanunun bir tanesini köy odasında diğer bir tanesini de köyün cami veyahut mektebinde bulundurmayan köy muhtarı kaymakamın emriyle köy sandığına beş lira ceza parası verir.

Madde: 92 İşbu kanundaki ceza-yı nakdiler köy sandığının varidatıdır.

Madde: 93 Köy mühürleri bu kanuna merbut numune veçhile bir çeşitte vilayetlerce yaptırılıp gönderilir. Köy mührü bir kutu içinde bulundurulur ve üzeri ihtiyar meclisinin en az iki azası tarafından mühürlenir ve ihtiyar meclisi önünde açılır.

Madde: 94 İşbu köy kanunu köy mekteplerinde çocuklara belletilir.

Madde: 95 İşbu kanuna muhalif ve köylere ait bütün kanunlar, nizamlar ve maddeler kaldırılmıştır.

Madde: 96 İşbu kanunun hükümleri neşir ve ilanı tarihinden başlar.

Madde: 97 İşbu kanunun hükümlerini yaptıрмаğa Dâhiliye ve Adliye vekilleri memurdur.

—Ek-4

D) 150'likler Listesi⁴

Vahideddin'in Maiyeti

1. Yaver-i Has Kiraz Hamdi
2. Hademe-yi Hassa Kumandanı Zeki
3. Hazine-yi Hassa Müfettişlerinden Kayserili Şaban Ağa
4. Tütüncübaşı Şükrü
5. Serkârin Yaver
6. Yaverandan Erkân-ı Harp Miralay Tahir
7. Seryaver Avni
8. Esbak Hazine-yi Hasse Müdürü ve Defter-i Hakanî Eminî Refik

Kuvve-yi İnzibatiye'ye Dahil Kabine Üyeleri

9. Esbak Şeyhülislam Mustafa Sabri
10. Esbak Adliye Nazırı Ali Rüşdî
11. Esbak Ziraat ve Ticaret Nazırı Cemal (Artin)
12. Esbak Bahriye Nazırı Cakacı Hamdi Paşa
13. Esbak Maarif Nazırı Beyoğlu Fahreddin
14. Esbak Ziraat ve Ticaret Nazırı Kızılhançerli Remzi

Sevr Muahedesi'ni İmzalayan Heyet-i Murahhasa

15. Esbak Maarif Nazırı Hadi Paşa
16. Ayandan Esbak Şura-yı Devlet Reisi Rıza Tevfik (Bölükbaşı)
17. Esbak Bern Sefiri Reşat Halis

Kuvve-yi İnzibatiye'ye Dâhil Olanlar

18. Kuvve-yi İnzibatiye Başkumandanı Süleyman Şefik Paşa
19. Yaver-i Süvari Yüzbaşısı Bulgar Namıyla Maruf Tahsin
20. Kuvve-yi İnzibatiye Erkan-ı Harbiye Reisi Miralay Ahmet Refik

⁴ İlhami Soysal, **150'likler**, İstanbul, 1988, s. 25–32.

21. Kuvve-yi İnzibatiye Mitralyöz Kumandanı ve Damad Ferid'in Yaveri
Tarık Mümtaz
22. Kuvve-yi İnzibatiye Kumandanlarından İzmir Kolordusu Kumandanı Ali
Nadir Paşa
23. Kuvve-yi İnzibatiye Mensubininden ve Nemrut Mustafa Divanı Harbinden
Kaymakam Fettah
24. Kuvve-yi İnzibatiye Mensubininden Çopur Hakkı

Mülkiye ve Askeriyeden

25. Esbak Bursa Valisi Gümülcelneli İsmail
26. Ayandan Konyalı Zeynelabidin
27. Esbak Cebelibereket Mutasarrıfı Fanizade Mesut
28. Hürriyet ve İtilaf Fırkası Lideri Miralay Sadık
29. Esbak Malatya Mutasarrıfı Bedirhanî Halil Rahmi
30. Esbak Manisa Mutasarrıfı Giritli Hüsnü
31. Esbak Divan-ı Harb Reisi Nemrut Mustafa Paşa
32. Uşak Belediye Reisi Hulusi
33. Adapazarı Esbak Kaymakamı Hain Mustafa
34. Tekirdağ Esbak Müftüsü Hafız Ahmet
35. Esbak Afyonkarahisar Mutasarrıfı Sabit
36. Gaziantep Mutasarrıflığında Bulunmuş Celal Kadri
37. Hürriyet ve İtilaf Katib-i Umumisi Adanalı Zeynelabidin
38. Mülga Ayandan Esbak Evkaf Nazırı Vasfı Hoca
39. Harput Esbak Vali Vekili Ali Galip
40. Esbak Bursa Müftüsü Ömer Fevzi
41. Bursa Esbak Vali Vekili Aziz Nuri
42. İzmir Esbak Kadı Müşaviri Ahmet Asım
43. Esbak İstanbul Muhafızı Natık
44. Esbak Dâhiliye Nazırı Ayandan Adil
45. Esbak Dâhiliye Nazırı Ayandan Mehmet Ali
46. Esbak Edirne Valisi ve Şehremini Vekili Salim (Mirimiran)
47. Kütahya'da Yunanlılara Mutasarrıflık Eden Hoca Rasihzâde İbrahim

48. Adana'da Vekillik eden Abdurrahman
49. Karahisar-ı Şarki Esbak Mebusu Ömer Fevzi
50. İşkenceci Namıyla Maruf Mülazım Adil
51. İşkenceci Namıyla Maruf Mülazım Refik
52. Kırkağaç Esbak Kaymakamı Şerif
53. Çanakkale Esbak Mutasarrıfı Mahmut Mahir
54. İstanbul Esbak Merkez Kumandanı Emin
55. Kilis'te Kaymakamlık Eden Sadullah Sami
56. Esbak Dâhiliye Nezareti Dava Vekili ve Bolu Mutasarrıfı Osman Nuri

Ethem ve Avanesi

57. Çerkez Ethem
58. Çerkez Ethem'in Biraderi Reşit
59. Çerkez Ethem'in Biraderi Tevfik
60. Kuşçubaşı Eşref
61. Kuşçubaşı Eşref'in Biraderi Hacı Sami
62. İzmirli Esbak Akhisar Kumandanı Yüzbaşı Küçük Ethem
63. Düzceli Mehmet oğlu Sami
64. Burhaniyeli Halil İbrahim
65. Susurluk'tan Demirkapılı Hacı Ahmet

Çerkez Kongresine Murahhas Olarak Katılanlar

66. Hendek Kazasının Sümüllü Karyesinden Bağ Osman
67. İzmir Esbak Mutasarrıfı İbrahim Hakkı
68. Beraev Sait
69. Berzek Tahir
70. Adapazarı'nın Harmantepe Karyesinden Maan Şirin
71. Söke Ereğlisi'nin Teke Karyesinden Koca Ömer Oğlu Hüseyin
72. Adapazarı'nın Talustanbey Köyünden Bağ Kamil
73. Hamte Ahmet
74. Maan Ali
75. Kirmasti'nin Karaosman Karyesinden Harun Reşit

76. Eskişehirli Hızır Hoca
77. Bigalı Nuribeyoğlu İsa
78. Adapazarı'nın Şahinbey Karyesinden Kazım
79. Gönen'in Tuzakça Karyesinden Lampat Yakup
80. Gönen'in Bayramiç Karyesinden Kumpat Hafız Sait
81. Gönen'in Keçeler Karyesinden Mütেকaid Binbaşı Ahmet
82. İzmir'de Dava Vekili Sait
83. Şamlı Ahmet Nuri

Polisler

84. Esbak İstanbul Polis Müdürü Tahsin
85. Esbak İstanbul Polis Müdür Muavini Kemal
86. Emniyet-i Ummiye Müdür Muavini Ispartalı Kemal
87. Esbak İstanbul Polis Müdüriyeti Birinci Kısım Baş Memuru Hafız Sait
88. Esbak İstanbul Müdüriyeti Birinci Şube Müdürü Şeref
89. Esbak Arnavutköy Merkez Memuru Hacı Kemal
90. Esbak Polis Memurlarından Namık
91. Şişli Komiseri Nedim
92. İzmir Merkez Memuru, Edirne Polis Müdürü ve Yalova Kaymakamı Fuat
93. Adana'da Polis Müdürlüğü eden Yolgeçenli Yusuf
94. Unkapanı Esbak Merkez Memuru Sakallı Cemil
95. Büyükdere Esbak Merkez Memuru Mazlum
96. Esbak Beyoğlu İkinci Komiseri Fuat

Gazeteciler

97. Serbesti Gazetesi Sahibi Hürriyet ve İtilaf Azasından Mevlanazade Rıfat
98. İstanbul Gazatesi Sahibi Sait Molla
99. İzmir'de Müsavat Gazetesi Sahibi ve Eski Muharrir-i Darü'l-Hikmet Azası
İzmirli Hafız İsmail
100. Aydede Gazetesi Sahibi ve Esbak Posta Telgraf Müdür-ü Umumi Refik
Halid
101. Bandırma Adalet Gazetesi Sahibi Bahriyeli Ali Kemal

102. Edirne’de Temin ve Elyevm; Selanik’te Hakikat Gazetesi Sahibi Neyir Mustafa
103. Eski Köylü Gazetesi Muharriri Ferid
104. Alemdar Gazetesi Sahibi Ref’î Cevad
105. Alemdar Gazetesi Sahibi Pehlivan Kadri
106. Adana’da Ferda Gazetesi Sahibi Fanizâde Ali İlmî
107. Balıkesir’de İrşat Gazetesi Sahiplerinden Trabzonlu Ömer Fevzi
108. Halep’te Doğruyol Gazetesi Sahibi Hasan Sadık
109. Köylü Gazetesi Sahip ve Müdürü İzmirli Refet

Öteki Kişiler

110. Tarsuslu Kamil Paşazade Selami
111. Tarsuslu Kamil Paşazade Kemal
112. Süleymaniyeli Kürt Hakkı
113. Mustafa Sabri Hoca’nın oğlu İbrahim Sabri
114. Fabrikatör Bursalı Cemil
115. İngiliz Casusu Meşhur Çerkez Ragıp
116. Fransız Zabitliği Yapan Haçınli Kazak Hasan
117. Eşkiya Reisi Süngülü Davut
118. Binbaşı Çerkez Bekir
119. Bursalı Fabrikatör Cemil’in Kayınbiraderi Necip
120. İzmir Esbak Umur-u İslamiye Müfettişi Ahmet Hulusi
121. Uşak’ta Madanoğlu Mustafa
122. Gönen’in Tuzakçı Kariyesinden Yusuf oğlu Remzi
123. Gönen’in Bayramiç Karyesinden Hacı Kasım oğlu Zühtü
124. Gönen’in Balcı Karyesinden Kocagözün Osman oğlu Şakir
125. Gönen’in Muratlar Karyesinden Koç Mehmet oğlu Koç Ali
126. Gönen’in Ayvacık Karyesinden Mehmet oğlu Aziz
127. Gönen’in Keçeler Karyesinden Bağcılı Ahmet oğlu Osman
128. Susurluk Yıldız Karyesinden Molla Süleyman oğlu İzzet
129. Gönen’in Muratlar Karyesinden Hüseyin oğlu Kazım
130. Gönen’in Balcı Karyesinden Bekir oğlu Arap Mahmut

131. Gönen'in Rüstem Karyesinden Gardiyan Yusuf
132. Gönen'in Balcı Karyesinden Ömer oğlu Eyüp
133. Gönen'in Keçeler Karyesinden Talustan oğlu İbrahim Çavuş
134. Gönen'in Balcı Karyesinden Topallı Şerif oğlu İbrahim
135. Gönen'in Keçeler Karyesinden Topal Ömer oğlu İdris
136. Manyas'ın Bolcaağaç Karyesinden Kurh oğlu İsmail
137. Gönen'in Keçeler Karyesinden Muhtar Hacı oğlu İshak
138. Marmara'nın Kayapınar Karyesinden Yusuf oğlu İshak
139. Manyas'ın Kızlık Karyesinden Ali Bey oğlu Sait
140. Gönen'in Balcı Karyesinden Veli oğlu Selim
141. Gönen'in Çerkez Mahallesinden Makineci Mehmet oğlu Osman
142. Manyas Değirmenboğazı Karyesinden Kadir oğlu Kamil
143. Gönen'in Keçidere Karyesinden Hüseyin oğlu Galip
144. Manyas'ın Hacıyakup Karyesinden Çerkez Sait oğlu Salih
145. Manyas'ın Hacıyakup Karyesinden Maktul Şevket'in Biraderi İsmail
146. Gönen'in Keçeler Karyesinden Abdullah oğlu Deli Kasım
147. Gönen'in Çerkez Mahallesinden Hasan Onbaşı oğlu Kemal
148. Manyas'ın Değirmenboğazı Karyesinden Kadir oğlu Kamil'in Biraderi Kazım Efe
149. Gönen'in Kızlık Karyesinden Pallaç oğlu Kemal
150. Gönen'in Keçeler Karyesinden Tuğ oğlu Mehmet

—Ek-5

**E) Emekli Sandığı Arşivi ile Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi Belgelerinden
Örnekler**

EKLER

—**Ek-1** İdare-yi Umumiye-yi Vilayet Kanunu

—**Ek-2** İdare-yi Hususiye-yi Vilayet Kanunu

—**Ek-3** Köy Kanunu

—**Ek-4** 150'likler Listesi

—**Ek-5** Emekli Sandığı Arşivi ile Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi Belgelerinden

Örnekler